

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**17-19.YY'LARDA İSTANBUL'DA
CAMİNİN
KENTSEL VE SİMGESEL DÖNÜŞÜMÜ**

Mimar Çisem UZUN

**FBE Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nur URFALIOĞLU

İSTANBUL , 2008

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ŞEKİL LİSTESİ	iii
ÇİZELGE LİSTESİ	vii
PLAN LİSTESİ	viii
ÖNSÖZ.....	ix
ÖZET	xi
ABSTRACT	xii
1. GİRİŞ.....	1
2. 17-19.YY'LARDA İSTANBUL'DA KENT ve MİMARLIK	6
2.1 17.yüzyılda İstanbul'da Kent ve Mimarlık	7
2.2 18.yüzyılda İstanbul'da Kent ve Mimarlık	10
2.3 19.yüzyılda İstanbul'da Kent ve Mimarlık	12
3. 17-19.YY'LARDA İSTANBUL'DA CAMİ MİMARLIĞI	19
3.1 17.-19.yüzyıl İstanbul Camileri Kataloğu	19
3.2 17.yüzyıl İstanbul Camileri	38
3.2.1 Kent İçindeki Konum	38
3.2.2 Plan Özellikleri	41
3.2.3 Cephe Özellikleri	42
3.2.4 Bezeme Özellikleri	44
3.3 18.yüzyıl İstanbul Camileri	46
3.3.1 Kent İçindeki Konum	46
3.3.2 Plan Özellikleri	49
3.3.3 Cephe Özellikleri	53
3.3.4 Bezeme Özellikleri	56
3.4 19.yüzyıl İstanbul Camileri	59
3.4.1 Kent İçindeki Konum	60
3.4.2 Plan Özellikleri	63
3.4.3 Cephe Özellikleri	67
3.4.4 Bezeme Özellikleri	71
3.5 Osmanlı Mimarlığında Simge Olarak Cami	75
4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	81
KAYNAKLAR.....	90
ÖZGEÇMİŞ.....	95

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 3.1 Sultanahmet Cami	20
Şekil 3.2 Sultanahmet Cami Kentsel Konum	20
Şekil 3.3 Doğu Cephesi	20
Şekil 3.4 Çini Pano	20
Şekil 3.5 Mihrap-Minber	20
Şekil 3.6 Kubbe Kalemişi Bezeme	20
Şekil 3.7 İç Mekan.....	20
Şekil 3.8 İç Mekan.....	20
Şekil 3.9 Çini Pano	20
Şekil 3.10 Yeni Cami	21
Şekil 3.11 Yeni Cami Kentsel Konum	21
Şekil 3.12 Batı Cephesi	21
Şekil 3.13 Çini Kaplama.....	21
Şekil 3.14 Mihrap	21
Şekil 3.15 Hünkar Mahfili	21
Şekil 3.16 Kubbe Kalemişi Bezeme	21
Şekil 3.17 Yarım Kubbe Bezeme	21
Şekil 3.18 Çini Pano	21
Şekil 3.19 Çini Kaplama.....	21
Şekil 3.20 Çinili Cami	22
Şekil 3.21 Çinili Cami Kentsel Konum	22
Şekil 3.22 Kuzey Cephesi.....	22
Şekil 3.23 Çini Kaplama.....	22
Şekil 3.24 Mihrap	22
Şekil 3.25 Minber	22
Şekil 3.26 Kubbe Kalemişi Bezeme	22
Şekil 3.27 Minber Çini Kûlah.....	22
Şekil 3.28 Hekimoğlu Ali Paşa Cami.....	23
Şekil 3.29 Hekimoğlu Ali Paşa Cami Kentsel Konum.....	23
Şekil 3.30 Kuzey Cephesi.....	23
Şekil 3.31 Çini Pano	23
Şekil 3.32 Mihrap	23
Şekil 3.33 Hünkar Mahfili	23
Şekil 3.34 Kubbe Kalemişi Bezeme	23
Şekil 3.35 Minber Detay.....	23
Şekil 3.36 Nuruosmaniye Cami.....	24
Şekil 3.37 Nuruosmaniye Cami Kentsel Konum	24
Şekil 3.38 Doğu Cephesi	24
Şekil 3.39 Yarım Kubbe Kalemişi Bezeme.....	24
Şekil 3.40 Mihrap	24
Şekil 3.41 İç Mekan.....	24
Şekil 3.42 Kubbe Kalemişi Bezeme	24
Şekil 3.44 Üsküdar Ayazma Cami	25
Şekil 3.45 Üsküdar Ayazma Cami Kentsel Konum	25
Şekil 3.46 Güney Cephesi	25
Şekil 3.47 Pencere Üstü Levha.....	25
Şekil 3.48 Mihrap-Minber	25
Şekil 3.49 Hünkar Mahfili	25

Şekil 3.50	İç Mekan.....	25
Şekil 3.51	Kalemişi Bezeme.....	25
Şekil 3.52	Laleli Cami.....	26
Şekil 3.53	Laleli Cami Kentsel Konum.....	26
Şekil 3.54	Güney Cephesi.....	26
Şekil 3.55	Minber Detay.....	26
Şekil 3.56	Mihrap.....	26
Şekil 3.57	İç Mekan.....	26
Şekil 3.58	Kubbe Kalemişi Bezeme.....	26
Şekil 3.59	İç Mekan.....	26
Şekil 3.60	Tuğra.....	26
Şekil 3.61	Zeynep Sultan Cami Planı.....	27
Şekil 3.62	Zeynep Sultan Cami Kentsel Konum.....	27
Şekil 3.63	Güney Cephesi.....	27
Şekil 3.64	Kalemişi Bezeme.....	27
Şekil 3.65	Mihrap.....	27
Şekil 3.66	İç Mekan.....	27
Şekil 3.67	Kubbe Kalemişi Bezeme.....	27
Şekil 3.68	Son Cemaat Yeri Kubbe Bezeme.....	27
Şekil 3.69	Beylerbeyi Cami.....	28
Şekil 3.70	Beylerbeyi Cami Kentsel Konum.....	28
Şekil 3.71	Kuzey Cephesi.....	28
Şekil 3.72	Mihrap Nişi Çini Kaplama.....	28
Şekil 3.73	Mihrap.....	28
Şekil 3.74	Minber.....	28
Şekil 3.75	Yarım Kubbe Bezeme.....	28
Şekil 3.76	İç Mekan.....	28
Şekil 3.77	Vaaz Kürsüsü.....	28
Şekil 3.78	Selimiye Cami.....	29
Şekil 3.79	Selimiye Cami Kentsel Konum.....	29
Şekil 3.80	Doğu Cephesi.....	29
Şekil 3.81	Vaaz Kürsüsü.....	29
Şekil 3.82	Mihrap.....	29
Şekil 3.83	Minber.....	29
Şekil 3.84	Hünkar Mahfili.....	29
Şekil 3.85	Kubbe Kalemişi Bezeme.....	29
Şekil 3.86	İç Mekan.....	29
Şekil 3.87	İç Mekan.....	29
Şekil 3.88	Nusretiye Cami.....	30
Şekil 3.89	Nusretiye Cami Kentsel Konum.....	30
Şekil 3.90	Güney Cephesi.....	30
Şekil 3.91	Kalemişi Bezeme.....	30
Şekil 3.92	Mihrap.....	30
Şekil 3.93	Hünkar Mahfili.....	30
Şekil 3.94	Kubbe Kalemişi Bezeme.....	30
Şekil 3.95	Vaaz Kürsüsü.....	30
Şekil 3.96	Sadabad Cami.....	31
Şekil 3.97	Sadabad Cami Kentsel Konum.....	31
Şekil 3.98	Güney Cephesi.....	31
Şekil 3.99	Taşoyma Detay.....	31
Şekil 3.100	Mihrap-Minber.....	31

Şekil 3.101	Hünkar Mahfili	31
Şekil 3.102	Kubbe Kalemîşi Bezeme	31
Şekil 3.103	Kalemîşi Bezeme	31
Şekil 3.104	İç Mekan	31
Şekil 3.105	Küçük Mecidiye Cami	32
Şekil 3.106	Küçük Mecidiye Cami Kentsel Konum	32
Şekil 3.107	Kuzey Cephesi	32
Şekil 3.108	Alçı Bezeme	32
Şekil 3.109	Mihrap	32
Şekil 3.110	Hünkar Mahfili	32
Şekil 3.111	Kubbe Kalemîşi Bezeme	32
Şekil 3.112	Vaaz Kürsüsü	32
Şekil 3.113	Dolmabahçe Cami	33
Şekil 3.114	Dolmabahçe Cami Kentsel Konum	33
Şekil 3.115	Kuzeybatı Cephesi	33
Şekil 3.116	Kalemîşi Bezeme	33
Şekil 3.117	Mihrap	33
Şekil 3.118	Minber	33
Şekil 3.119	Kubbe Kalemîşi Bezeme	33
Şekil 3.120	İç Mekan	33
Şekil 3.121	Vaaz Kürsüsü	33
Şekil 3.122	Teşvikiye Cami	34
Şekil 3.123	Teşvikiye Cami Kentsel Konum	34
Şekil 3.124	Kuzey Cephesi	34
Şekil 3.125	Kalemîşi Bezeme	34
Şekil 3.126	Mihrap-Minber	34
Şekil 3.127	Kubbe Kalemîşi Bezeme	34
Şekil 3.128	Minber Süsleme	34
Şekil 3.129	Arma Detay	34
Şekil 3.130	Ortaköy Cami	35
Şekil 3.131	Ortaköy Cami Kentsel Konum	35
Şekil 3.132	Kuzey Cephesi	35
Şekil 3.133	Kalemîşi Bezeme	35
Şekil 3.134	Mihrap	35
Şekil 3.135	Hünkar Mahfili	35
Şekil 3.136	Kubbe Kalemîşi Bezeme	35
Şekil 3.137	İç Mekan	35
Şekil 3.138	Madalyon	35
Şekil 3.139	Yıldız Cami	36
Şekil 3.140	Yıldız Cami Kentsel Konum	36
Şekil 3.141	Kuzey Cephesi	36
Şekil 3.142	Kalemîşi Bezeme	36
Şekil 3.143	Mihrap-Minber	36
Şekil 3.144	Hünkar Mahfili	36
Şekil 3.145	Kubbe Kalemîşi Bezeme	36
Şekil 3.146	İç Mekan	36
Şekil 3.147	İç Mekan	36
Şekil 3.148	Cihangir Cami	37
Şekil 3.149	Cihangir Cami Kentsel Konum	37
Şekil 3.150	Kuzey Cephesi	37
Şekil 3.151	Kalemîşi Bezeme	37

Şekil 3.152	Mihrap	37
Şekil 3.153	Minber	37
Şekil 3.154	Kubbe Kalemîşi Bezeme	37
Şekil 3.155	İç Mekan.....	37
Şekil 3.156	İç Mekan.....	37
Şekil 3.157	Vaaz Kürsüsü	37
Şekil 4.1	Selimiye Kışlası ve Selimiye Cami.....	87
Şekil 4.2	Yıldız Sarayı ve Yıldız Hamidiye Cami.....	87

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 4.1 17-18-19.Yüzyıl cami planları karşılaştırması	88

PLAN LİSTESİ

	Sayfa
Plan 2.1	17.YY İstanbul Kent planı..... 9
Plan 2.2	18.YY İstanbul Kent planı..... 13
Plan 2.3	19.YY İstanbul Kent planı..... 18
Plan 3.1	Sultanahmet Cami planı 20
Plan 3.2	Yeni Cami planı..... 21
Plan 3.3	Çinili Cami planı 22
Plan 3.4	Hekimoğlu Ali Paşa Cami planı 23
Plan 3.5	Nuruosmaniye Cami planı 24
Plan 3.6	Üsküdar Ayazma Cami planı..... 25
Plan 3.7	Laleli Cami planı 26
Plan 3.8	Zeynep Sultan Cami planı 27
Plan 3.9	Beylerbeyi Cami planı 28
Plan 3.10	Üsküdar Selimiye Cami planı..... 29
Plan 3.11	Nusretiye Cami planı 30
Plan 3.12	Sadabad Cami planı..... 31
Plan 3.13	Küçük Mecidiye Cami planı..... 32
Plan 3.14	Dolmabahçe Cami planı 33
Plan 3.15	Teşvikiye Cami planı..... 34
Plan 3.16	Ortaköy Cami planı 35
Plan 3.17	Yıldız Hamidiye Cami planı..... 36
Plan 3.18	Cihangir Cami planı 37
Plan 3.19	17.YY Camileri Kentsel Konum 40
Plan 3.20	18.YY Camileri Kentsel Konum 50
Plan 3.21	19.YY Camileri Kentsel Konum 64
Plan 3.22	16.yy'da İstanbul'un Tepe Sistemi ve Büyük Külliyesi 78
Plan 4.1	17-18-19.YY Camileri Kentsel Konum 85

ÖNSÖZ

Bu çalışmada 17.yüzyıldan 19.yüzyıla geçiş sürecinde cami mekanının fiziksel ve simgesel dönüşümünün incelenmesi amaçlanmıştır. Bu dönemde ibadet mekanı olan caminin kent ile olan fiziksel ve kentsel hayat ile olan simgesel ilişkisinin çözümlenmesi çalışmanın ana amacını oluşturmaktadır. Bu çözümlenmenin mekanı olarak Osmanlı Devleti'nin merkezi konumunda olan İstanbul seçilmiştir.

Osmanlı coğrafyasının genişliği gözönüne alındığında Osmanlı kentleri içinde bu dönemdeki değişimleri , en iyi yansıtan kent , Osmanlı başkenti olma sıfatıyla İstanbul'dur. İstanbul hem bu tezin başlangıç dönemi olan 17.yüzyıl ve ona ait mekanları , hem de sonraki dönemde gerçekleşen değişimlerin ilk uygulandığı kentsel mekan olarak 19.yüzyıl karakterini yansıtmaktadır.

Çalışmanın dönem aralığı , Mimar Sinan ile birlikte sona eren Klasik Dönem sonrası ile 19.yüzyıl arasında tanımlanmıştır. Klasik dönemin oluşturduğu güçlü gelenekten uzaklaşan ilk örneklerden , 19.yüzyılın son çeyreğine kadar olan dönemde inşa edilen camiler , 17.yüzyıl 18.yüzyıl ve 19.yüzyıl olarak üç ayrı zaman aralığında incelenecektir. Bu dönemlerde Osmanlı mimarisi ile Osmanlı kenti İstanbul'un , 17.yüzyıl , 18.yüzyıl ve 19.yüzyıllardaki , fiziksel ve kentsel yaşamı hakkında bilgi verilecektir. Osmanlı kenti ve mimarisi için tanımlanan bu sosyo-kültürel ve fiziksel çerçeve , seçilen camilerin dönemsel konumu hakkında değerlendirme yapma imkanı sunacaktır.

17.yüzyıldan 19.yüzyıla geçen dönem boyunca inşa edilen camilerin hepsi çalışmaya dahil edilmemiştir. Kentsel konum ve özellikleriyle öne çıkan camiler dönemin belirleyicileri olarak çalışmada yer almışlardır.

17.yüzyıl için seçilen cami örnekleri , dönemin büyük ölçekli inşaat faaliyetleri olan , Yeni Cami ve Sultanahmet Cami ile başlamaktadır. Üsküdar Çinili Cami ise aynı dönemdeki inşaat faaliyetlerinin küçük boyutlu bir örneği olarak seçilmiştir.

18.yüzyıl için incelenecek camiler ise kronolojik sırayla Hekimoğlu Ali Paşa Cami , Nuru Osmaniye Cami , Üsküdar Ayazma Cami , Laleli Cami , Zeynep Sultan Cami ve Beylerbeyi Cami'dir. Nur-u Osmaniye , Laleli ve Zeynep Sultan Camileri kentin ticaret alanları ve önemli aksları üzerinde yer almaları , Ayazma Cami Üsküdar'da Bizans Ayazma'sının üzerinde bulunması , Beylerbeyi Cami ise kentten uzak , Boğaziçi'nde konut alanı olan bir bölgede yer alması nedeniyle seçilmiştir. Dönemin siyasi ve sosyo-kültürel ortamının mimariye yansıdığı örneklerin yanında , 1734 tarihli Hekimoğlu Ali Paşa Cami , bu etkilerin ilk ortaya çıktığı yapılardan biri olması bakımından çalışmaya dahil edilmiştir.

19.yüzyıl için seçilen camiler ise kronolojik olarak Üsküdar Selimiye ve Nusretiye Cami gibi o dönemde yeni ortaya çıkan büyük ölçekli kışla yapılarıyla birlikte kurgulanan kentsel inşaat süreçlerinin parçaları olarak dönemin yapılaşma karakterini yansıtır. O dönemde sarayların yanında inşa edilen Küçük Mecidiye , Dolmabahçe , Ortaköy Cami ve Yıldız Hamidiye örnekleriyle dönem irdelenmiştir. Konut alanlarında konumlanan Sadabad , Teşvikiye ve

Cihangir Cami örnekleri de çalışmaya dahil edilmiştir. Seçilen camilerin kentsel konum ve fiziksel özelliklerinin değerlendirilmesi ardından , aynı bölümde , Osmanlı kenti İstanbul'da cami mekanının , simgesel tanımı ve anlamı , değişen siyasi , sosyo-kültürel ve ekonomik koşulların ardından Osmanlı mimarisindeki yeri değerlendirilmiştir.

Araştırmamın yürütücülüğünü yapan , değerli öneri ve eleştirileriyle gelişmesine imkan tanıyan sayın hocam Doç.Dr. Nur URFALIOĞLU'na , çalışmam süresince maddi manevi desteklerini veren aileme ve arkadaşlarıma buradan teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Mimar Çisem UZUN

ÖZET

Çalışma kapsamında 17.yüzyıldan 19.yüzyıla geçiş sürecinde Osmanlı dini mimarisinin en önemli ögesi olan ‘cami’nin fiziksel ve simgesel dönüşümünün incelenmesi amaçlanmıştır. Osmanlı coğrafyasında , müslüman tebaanın yaşadığı alanların temel belirleyicisi ve kentsel mekanın yönlendirici ögesi olan caminin kentsel dönüşümü ve simgesel önemi , bu değişimlerin ışığında okunmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın giriş bölümünde , Osmanlı Mimarisi’nin 17.yüzyıl öncesi durumu açıklanmış ve çalışmanın çerçevesini oluşturan 17.yüzyıl-19.yüzyıl dönemlerinin arka planını oluşturan gelişmeler kısaca anlatılmıştır.

İkinci bölümde ise , İstanbul kenti ve mimarisi , çalışmanın dönemsel çerçevelerini oluşturan , 17.yüzyıl , 18.yüzyıl ve 19.yüzyıl dönemleri özelinde incelenmiştir. Bu yüzyıllarda İstanbul’un sosyal , kültürel ve mimari bir kesiti verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde , 17.yüzyıl , 18.yüzyıl ve 19.yüzyıllarda inşa edilen ve çalışma kapsamında seçilmiş camilerin kataloğu hazırlanmıştır. Bu kataloglardan edinilen bilgiler ışığında her yüzyıla ait camiler: plan , cephe , bezeme ve kentsel konum açısından incelenmişlerdir. Bu bölümün son alt başlığında caminin bu süreçte değişen simgesel anlamı irdelenmiştir.

Sonuç bölümünde ise , 17.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar geçen süreçte seçilen camilerin fiziksel, kentsel ve simgesel değerlendirmeleri yapılmış ve varılan sonuçlar açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cami , 17.yüzyıl , 19.yüzyıl , Simge , İstanbul , Dönüşüm

ABSTRACT

It is intended to examine the physical and symbolical transformation of the most important component in the Ottoman Religious Architecture ‘mosque’ , during the crossing process from the 17th century to 19th century. In Ottoman geography , the urban transformation and the symbolical importance of mosque , as the directing component in the urban space and the main characteristic of the places where muslim citizens live , will be studied in the light of these transformations.

In the first chapter , the state of the Ottoman Architecture before the 17th century is revealed and the background developments that affects the main structure of the research between 17th and 19th century era is briefly explained.

In the second chapter , the city İstanbul and the architecture is studied , in connection with the 17th , 18th and 19th century eras that provides the periodical frames of the research. The social , cultural and architectural appearance of the city İstanbul during this era is constituted.

In the third chapter , a catalog of the mosques which are choosen for the research among the the ones built during the 17th , 18th and 19th centuries , is prepared. In the light of this catalog the choosen mosques that belong to each era is examined , according to the plan , facade , decoration and urban location properties. The last subtitle of this chapter indicates the transformation of the symbolical meaning of the mosques from 17th to 19th centuries.

In the final chapter , the physical , urban and symbolical properties of the choosen mosques , during the crossing process from the 17th century to 19th century , are evaluated and the conclusions are revealed.

Key Words : Mosque , 17th century , 19th century , Symbol , İstanbul , Transformation

1.GİRİŞ

Osmanlı mimarisi pek çok açıdan imparatorluğun bulunduğu coğrafya ve barındırdığı çeşitli milletlerden insan topluluklarının kozmopolitliğini yansıtır. Bu oluşum Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarından itibaren yürüttüğü fetih politikasının bir uzantısıdır. Osmanlı Devleti'nin ilk önce Anadolu beylikleri ve giderek de Bizans İmparatorluğu hakimiyeti üzerine ilerleyen siyasi politikaları , Osmanlı hanedanlığının tek siyasi güç olarak devamını amaçlıyordu.

Bu amaç doğrultusunda Osmanlı Devleti'nde sultan ve ailesine verilen mutlak rol içinde , sultanın sürekli kaldığı kent 'makarr-ı devlet' olarak kültürün de üretildiği yerd. Böylece başkent , işlevsel olarak ve büyüklüğü ile bütün imparatorluk içinde en büyük üretim potansiyelinin bulunduğu kent olarak ön plana çıkmaktaydı (Kuban , 2007).

Bu açılardan bakıldığında Osmanlı tarihinin önemli simgesel yapılarının Osmanlı başkentlerinde inşa edilmesi bir tesadüf değildir. İznik , Amasya , Manisa , Bursa ve Edirne gibi kentlerin özel konumları dışında bu durum Osmanlı mimarisinin bir özelliğidir.

Erken Osmanlı döneminde sanat ve mimari ingelerin temelini oluşturan yeni bir mimari türü henüz ortaya çıkmamıştır. 12.yüzyıldan beri Anadolu'daki yerel ve Selçuklu gelenekleriyle ortaya çıkan sinkretik sanat üretimi Erken Osmanlı döneminde sanat ve mimari üretimin temelini oluşturmuştur (Kuban , 2007).

Osmanlı Devleti'nin erken döneminde Osman Bey adını taşıyan bir belge ya da bir eser yoktur. Bu durum henüz yerleşik , bürokratik ve mali düzene geçilmediğini düşündürmektedir (Sakaoğlu , 1999). İlk fetihler döneminde küçük kaleler ve derviş zaviyeleri dışında yapı üretimleri bilinmemektedir.

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu ilk dönemlerde , 13.yüzyıl ve 14.yüzyıllarda fetih politikasıyla elde ettiği kentlerde simgesellikten önce işlevsel ihtiyaçların ön planda tutulduğu görülmüştür. Erken dönemde fethedilen kentlerde yapılan ilk inşaatlar evler , dükkanlar , çarşı ve hamamdan oluşuyordu (Kuban , 2007). Bu örnekler o dönemde ele geçirilen kentlerde yapılan inşaatların öncelikle nüfusun yerleştirilmesi ve kentin imarına yönelik olduğunu göstermektedir.

Erken Osmanlı toplumsal yapısı içinde en önemli ilişkileri tarikatlerle ve Ahi'lerle kurmuşlardır. Bu açıdan zaviyeler , Ahiler ile Osmanlılar arasındaki ilişkinin kentlerdeki yansımasıdır. Zaviyeler ve giderek sultan yapısı imaretler Orhan Bey , I.Murad , I.Bayezid , I.Mehmed ve II.Murad dönemlerinde en önemli yapı tipini oluşturmuşlardır.

Zaviye tipolojisi , iki orta mekan ve yan odalardan oluşan bir kurguyla oluşturulmuştur. Girişi revaklı ve kubbe ile örtülüdür. Zaviye yapıları kibleye dönük değildir ve ayrıca minaresizdirler. Bu yönüyle camilerden ayrılırlar.

Bu dönemden sonra 14.yüzyıl sonu ve 15.yüzyılda giderek gelişen bir kent ve mimari ortaya çıkmaya başlamıştır. Kentler tam olarak oluşup , ekonomik yaşantı örgütlendiği zaman , çarşı ve çarşı ile birlikte Cuma camisi ortaya çıkmıştır (Kuban,2007). Yıldırım Bayezid döneminde anıtsal mimari yeni bir üslup belirleyecek şekilde değişmiştir. Yıldırım'ın kent dışındaki külliyesi ile kent içinde ulucamiyi yaptırması bunun bir göstergesidir (Kuban , 2007). 14.yüzyıla kadar örtü sistemi kubbe açıklıkları on , oniki metre kadardır. Fakat Yıldırım Bayezid döneminde Mudurnu Yıldırım Cami'si gibi tek kubbeli yapılarda büyük açıklıklı kubbe kullanımı görülmeye başlanmıştır.

Osmanlı'nın Rumeli'ye geçmesi ve Balkanlar'a yayılması ilk başkent olan Bursa'dan sonra Edirne'nin de önemini arttırmıştır. Edirne'de , Üçşerefeli Cami'nin yirmi yedi metrelik kubbesi büyük kubbe geleneğinin başlangıcını oluşturur. II.Murad zamanında inşa edilen Üçşerefeli Cami tek kubbeli orta mekanlı ve avlulu cami tipolojisinin ilk örneğidir. Üç şerefeli Cami dört tanesi beden duvarında , diğer iki tanesi bağımsız olmak üzere toplam altı ayakla taşınan bir strüktürel şemaya sahiptir. Yirmiyedi metre çapındaki kubbenin her iki yanında ikişer kubbe ile örtülü yan sahinler mevcuttur.İlk avlulu plana sahip cami olan Üç Şerefeli Cami'nin giriş revakı , avlu revaklarından daha yüksek tasarlanmıştır.

Osmanlı'nın erken dönemi ile İstanbul'un fethinden sonraki dönem arasındaki en önemli fark zaviye yapılarının ortadan kalkmasıdır. İstanbul'un fethiyle Osmanlı Devleti , Anadolu Selçuklu'larından miras kalan Türk-İslam kültür birikimini , Bizanstan alınan tekniklerle birleştirip yeni bir birleşim ortaya çıkarmıştır (Kuran , 1986). Bir çok kaynakta Klasik Dönem olarak tanımlanan bu aralık 1481-1617 yılları arasında , II.Bayezid , I.Selim , I.Süleyman , II.Selim , III.Murat , III.Mehmet ve I.Ahmet'in saltanat yıllarında devam etmiştir (Sakaoğlu , 2005).

Osmanlı klasik sanat ve mimarisinin temelini oluşturan bu bileşim 15.yüzyıl ve giderek de 16. yüzyılda parlak bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. İlk önce İznik ve Bursa ile başlayan süreç , Edirne ile devam etmiş , İstanbul'un alınmasıyla zirveye ulaşmıştır.

İstanbul'da imar çalışmalarına fethin üzerinden yıllar geçtikten sonra başlanmıştır. Bu durum fetihden önce kötü durumda olan kentin , fetih sonrası yağma ile harap olmasıyla ilgilidir. İstanbul'un yapılaşma süreci Fatih'in külliyesi ile başlar. Fatih külliyesi gerek büyüklüğü , gerek planlamadaki düzeni ve dini ve sosyal merkez olmasıyla Osmanlı mimarisinde çok önemli bir aşamayı göstermektedir.

Fatih Camisi , ana mekan kubbesine mihrap yönünden eklenmiş bir yarım kubbe ile oluşturulmuştur. Yan sahnlar ise üçer adet kubbe ile örtülmüştür. Fatih Külliyesi'nde cami külliyesinin merkezi konumundadır ve büyük boyutlu bir eğitim merkezi ile çevrilidir. Bunların dışında , misafirhane (tabhane) , imaret , darüşşifa ile daha aşağı kotta yer alan kervansaray külliyesinin bünyesinde (Kuban, 2007).

Kentsel konum olarak seçilen alanın Büyük Konstantin'in mezarı ve İustinianos Kilisesi yıkıntıları üzerinde olması Osmanlı egemenliğinin kent düzeyinde simgeselleştirilmesidir. Bunun yanında Fatih Sultan Mehmet'in vezirlerinden Mahmut Paşa , Murat Paşa ve Davud Paşa'nın yaptırdıkları kendi adlarını taşıyan , Mahmut Paşa , Murat Paşa ve Davud Paşa Camileri tabhaneli cami tipolojisinin örneklerindedir.

Bu camiler iki sahnalı ana mekan ve ona yanlardan eklenen tabhane kısımlarından oluşmuşlardır. Bu vezir camileri kentsel konum olarak kentin önemli akslarında yer almaktadır. Mahmut Paşa Cami kentin önemli ticaret merkezinde , Murat Paşa Cami Bous Forumu'nda , Davud Paşa Cami ise Arkadius Forumu'nda yer almaktadır.

II.Bayezid döneminde İstanbul , Edirne ve Amasya'da inşa edilen külliyeler Fatih Külliyesi ile başlamış olan büyük çaplı külliye fikrini yaygınlaştırmıştır. Sultan II.Bayezid döneminde Klasik Osmanlı Mimarisi'nin başlangıç yapısı kabul edilen Bayezid Cami inşa edilmiştir. Fatih Cami'sinin bir tam ve mihrap yönündeki bir yarım kubbeden oluşan üst örtü sistemine kuzey yönünden bir yarım kubbe daha eklenmesiyle tasarlanmıştır. İstanbul Bayezid Cami'sinde ana kubbe iki yarım kubbe ve yanlarda dörder küçük kubbe ile desteklenmiştir. Bayezid Cami'nin doğu ve batı cephelerinde tabhaneler bulunmaktadır.

Bayezid Cami kentsel konumu ile İstanbul'un en önemli odaklarından biri olan Tauri Forumu'nda yer almaktadır. İstanbul'un fethinden sonra eski kentin en önemli odakları Ayasofya , Hipodrum , Tauri Forumu ve Havariyyun Kilisesiydi. Ayasofya'nın camiye

çevrildiği , Havariyyun Kilisesi alanında inşa edilen Fatih Cami ve külliyesinden sonra , Bayezid Cami'nin kentsel konumu da Osmanlı'nın yer seçiminde simgesel düşündüğünün bir göstergesidir.

Osmanlı Mimarisi'nin Edirne Üçşerefeli Cami ile başlayan evrimi Fatih ve Bayezid Camileri ile devam ederek Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Mimar Sinan ile doruk noktasına ulaşmıştır. Mimar Sinan'ın ilk büyük yapıları Kanuni Sultan Süleyman ve ailesi için inşa edilmiştir. Haseki , Üsküdar Mihrimah , Şehzade ve Süleymaniye Camileri Sinan'ın hassa mimarbaşı olarak geliştirdiği anlayışın örneklerini taşıyan yapılardır.

Sinan'ın ilk anıtsal yapısı da Kanuni Sultan Süleyman'ın ölen oğlu için yaptırdığı Şehzade Mehmet Külliyesidir. Şehzade Cami bir tam kubbe ve bu kubbeyi dört yönden çevreleyen dört adet yarım kubbeden oluşan bir örtü sistemine sahiptir. Kentsel konum olarak Şehzade Cami; Bayezid Cami ile Fatih Cami aksı üzerinde , Bozdoğan Sukemeri'nin yanında , hem Haliç'e hem de Marmara'ya bakan bir plato üzerine konumlanmıştır (Kuban , 2007).

Mimar Sinan Şehzade Cami'nden başlayarak Osmanlı Klasik Dönem Mimarisi'nin cephe üslubunun öğelerini de yaratmıştır. Şehzade Cami'sine kadar gelen örneklerin dolu duvarlar ve az sayıdaki pencere ile oluşan masif etkisi , bu örnekle birlikte ortaya çıkan yan revakların varlığıyla hafiflemiştir.

Bu dönemde inşa edilen Üsküdar Mihrimah Sultan Cami , Kanuni'nin kızı Mihrimah Sultan'ın yaptırdığı bir eserdir. Caminin örtü sistemi bir kubbe ile , bu kubbeyi giriş aksı dışında diğer üç yönden çevreleyen yarım kubbelerle oluşturulmuştur. Bu açıdan Mihrimah Sultan Cami , iç mekanda doğrudan merkezi kubbeye girişin bir örneğini oluşturur. Şehzade Cami'sinden farklı olarak , surların dışında Üsküdar kazasında , deniz kıyısında inşa edilmiştir.

Sinan'ın bu dönemde Kanuni Sultan Süleyman için inşa edilmiş olan Süleymaniye Cami en önemli eseridir. Osmanlı mimari tarihinde Süleymaniye Külliyesi , Fatih Külliyesi'nden sonra tümel bir vaziyet planına göre yapılan ikinci ve son külliyesidir (Kuban , 2007).

Süleymaniye Cami kentsel konum olarak , limana ve İstanbul girişine egemen olan Eski Saray'ın bahçesinde inşa edilmiştir (Kuban , 2007). Süleymaniye Cami , plan kurgusu açısından Ayasofya ile benzerlikler taşır. Ayasofya'nın orta kubbelerini her iki yönden destekleyen iki yarım kubbeli örtü sistemi Süleymaniye'de de kullanılmıştır.

İstanbul'da Süleymaniye Cami , kent imgesiyle bütünleşmiş , imparatorluğun gücünün simgesi konumundadır. Osmanlı Devleti 16.yüzyılda askeri ve siyasi olarak doruk noktasına eriştikten sonra , Klasik Dönem olarak adlandırılan bu dönemin etkileri uzun bir süre devam etmiştir. Klasik Dönemin başmimarı Sinan'ın mimari anlayışı , sonraki dönemlerde bu göreve gelen mimarlar tarafından sürdürülmüştür.

Erken dönemde zaviyeler , sonraki dönemlerde ise camiler Osmanlı Devleti'nin iskan politikasının çok önemli bir parçalarıydı. Klasik Dönemde ortaya çıkan büyük ölçekli külliyeler , iskan amacıyla birlikte imparatorluğun ve padişahların gücünün kentsel simgesi olmuşlardır.

Osmanlı Mimarlığı'nda 17.yüzyıl ve getirdiği değişimler , sanat ve mimari alanında yeni anlayışlar oluşmasına sebep olmuştur. Osmanlı Mimarisi'nin ana ögesi cami mekanının kent ile olan konumu ve ilişkisi ile fiziksel özelliklerindeki değişim, devlette ve giderek de toplumda oluşan bu değişimlerin bir yansımasıdır. Caminin kentsel konumu ve simgesel anlamının , 17.yüzyıl ve sonrası özelinde incelenmesi Osmanlı Devlet politikalarının , kentin ve toplumun geçirdiği değişimlerin anlaşılması için önemli bir rol oynayacaktır.

2. 17-19.YY'LARDA İSTANBUL'DA KENT VE MİMARLIK

Osmanlı döneminde İstanbul'un dünyanın büyük yerleşmelerinden biri haline gelmesi , kentin tekrar 'iki kara ve iki denizin' hakimi büyük bir imparatorluğun merkezi haline gelişiyle mümkün olmuştur. 1453'ten sonra Bizans'ın Konstantinopolis'i ölmüş , Osmanlı'nın İstanbul'u doğmuştur (İnalçık , 1996).

Bu açıdan İslam kentlerine özgü bazı özellikler Osmanlı başkenti İstanbul için de söz konusudur. Kentin toplumsal açıdan tanımlanan biriminin mahalle ve toplumsal birimin merkezinin cami olması bu ortak özelliklerden biridir. Erken İslam kent tarihçilerinin vurguladığı bir başka konu , islam kentlerinin en tipik özelliklerinden biri olan 'Cuma camisi' ve ona bağlı büyük ticaret merkezi ve çarşıların varlığıdır (Kuban , 1996).

İstanbul için bu özellikten söz etmek olanaksızdır. Kent çok büyüktü ve çok sayıda Cuma camisine sahipti , ayrıca bu camilerin merkezi çarşıyla bir bağlantısı yoktu. İstanbul bir merkez çevresinde konsantrik biçimde gelişmiş klasik tipte bir kent olarak karakterize edilemez. İstanbul daha çok çeşitli semtlerde sultan veya vezirlerin yaptığı büyük külliyeler çevresinde oluşmuş çok merkezli bir yapıya sahiptir (Kuban , 1996). Bu dönemde hala ayakta olan Bizans yapılarının kent silüetindeki egemenliği yeni yapıların inşa edilmesiyle giderek ortadan kalkmış ve eski kent yapısının belirlediği yönler ve odaklar , kentin yeni gelişen yapısı ile bütünleşmiştir.

Fetihten önce Bizanslılar'ın kenti suriçi ve Galata'dan oluşuyordu. Konstantinopolis Haliç'in her iki yakasında surlarla çevrili bir kentti. Fetihten sonra , Bizans döneminden Türk dönemine geçişte yaşanan en önemli değişiklik kentin sur dışına doğru yayılmasıdır. Osmanlılar'ın sur dışında yerleşmesini olanaklı kılan en önemli unsur güvenliktir. Bizans'tan beri süregelen içe kapalı suriçi kent imgesinin terkedilmesiyle birlikte Osmanlılar Haliç'te , Boğaziçi'nde ve Üsküdar'da yeni mahalleler kurmuşlardır (Kuban , 1996). Kurulan bu yeni mahalleler sultanların ve vezirlerinin inşa ettirdiği külliyeler çevresinde oluşmuşlardır. Kentin çeşitli yerlerinde cami , medrese , mektep , imaret ve halk için dini ve sosyal başka hizmetleri karşılayan bu külliyeler çevresinde mahalleler kurulmuş , böylece İstanbul'un oniki nahiyesi ortaya çıkmıştır (İnalçık , 1996).

Her mescid çevresinde bir mahalle vardır. Mescidleriyle birlikte birkaç yerleşim kurulduktan sonra bu yerleşimler belirli bölgelerde yoğunlaşıyor ve buralarda daha büyük camiler ve külliyeler yapılarak bölgenin toplumsal prestiji arttırılmış ve yüksek sınıfların buralara

yerleşmeleri sağlanmıştır (Kuban , 1996). Böylece kentin kuruluşunda inşa edilen kompleksler (külliye) patrimonial hiyerarşik bir düzeni yansıtır (İnalçık , 1996).

Sultanlar , devletin ileri gelenleri ve zenginler tarafından bir hayrat olarak kurulan külliye kent refahının çekirdeğini oluşturmuşlardır. Batı tarihindeki kiliselerin ya da hükümet çalışmalarının yerini , İstanbul'da büyük ölçüde sultanlar ve diğer bireylerin kurduğu vakıf sistemi almıştır. Vakıf sistemi Osmanlı kentinde dinsel bir kurum olmaktan öte bir kentsel örgütlenme aracı olmuştur (Kuban , 1996).

Osmanlı kentinde , camiler , külliye , sosyal ve idari merkezler dışında , kent dokusunu oluşturan temel birim mahalle , yapısal öge ise konutlardır. Sultanlar ve devletin ileri gelenlerince inşa edilen cami ve külliye kent dokusunun yapısal ögesi olan konut alanlarında yer alırlar. Osmanlı toplumunun içe dönük yaşayışı içinde konutlar , mahremiyetin çok önemli olduğu bir karaktere sahiptirler. Konut dokusunun dışı yani , kamusal alan olan sokağa kapalı bu karakteri Osmanlı Mimarisi'nde mahremiyetin ve giderek de içe dönüklüğün sebebinin açıklar. Bu açıdan kentin yapısını oluşturan sokaklar sadece konutların bağlantısını sağlayan geçitler olarak kentsel mekanda yer alırlar.

Bu yapılanma içinde camiler ve külliye eklendikleri konut alanlarının içinde kentsel mekanı dönüşüme uğratmadan yeni odaklar oluşturularak bu yapıya eklenirler. Bu açıdan İstanbul pek çok islam kentinin aksine , irili ufaklı odaklarıyla çok merkezli bir kentsel mekan tanımlar. Osmanlı siyasi , askeri ve ekonomik gücünün doruğuna 16. yüzyılda erişmiş ve bu , imparatorluk başkentinin görünümüne yansımıştır. İstanbul bu anlamda , Klasik Dönem görüntüsüne 16.yüzyılda ulaşmıştır. Fetihden sonra surların dışına doğru gelişen kentsel alan , Haliç ve Boğaz kıyısındaki yeni inşaatlar , 16.yüzyıl içindeki kentsel gelişmenin tipik örnekleridir. Bu tarihten sonra kent sürekli olarak bu yönde büyümüştür (Kuban , 1996).

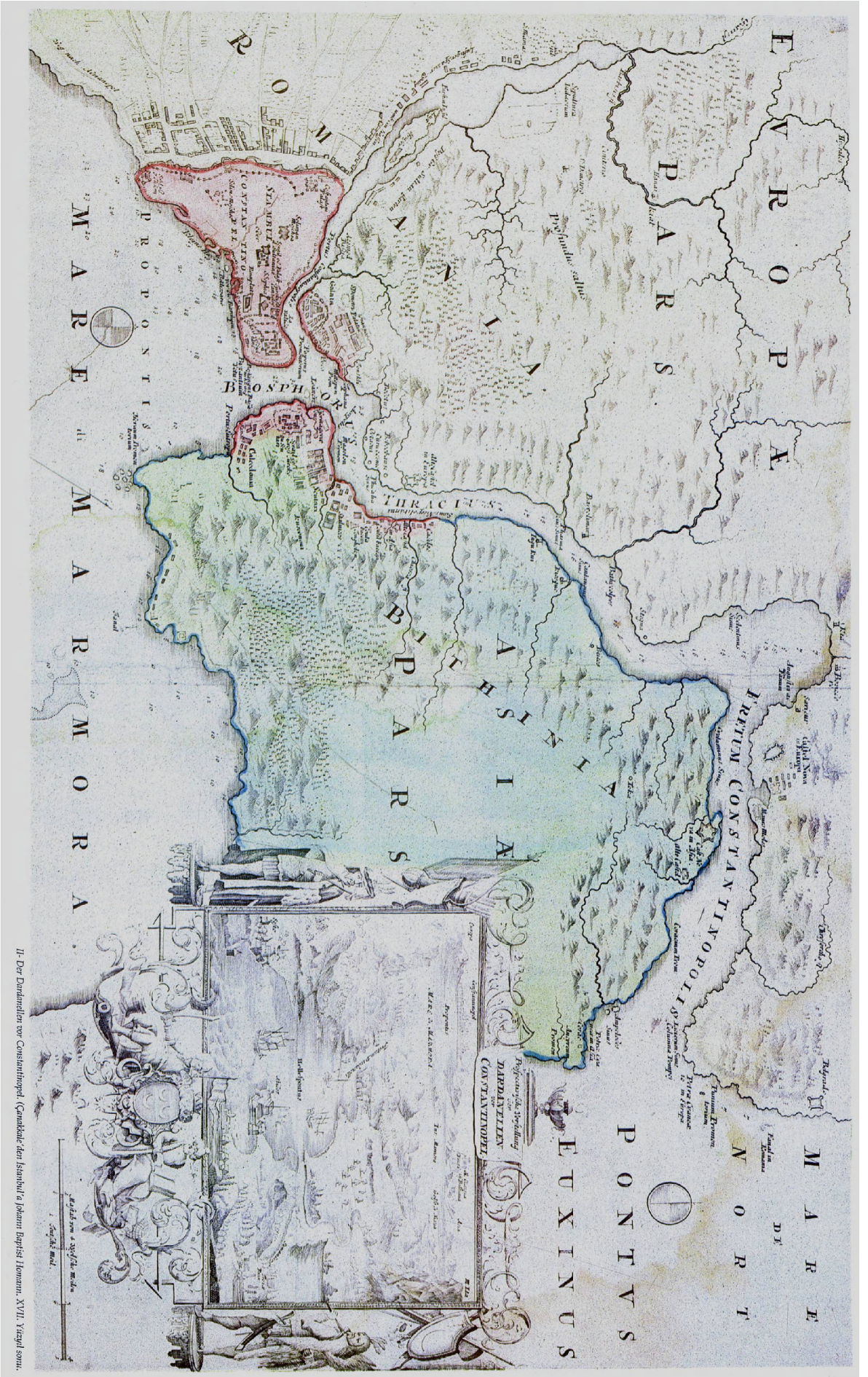
2.1 17.yüzyıl'da İstanbul'da Kent ve Mimarlık

Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi 17.yüzyıla kadar devam etmiş ve 1683 II.Viyana kuşatmasına kadar sürmüştür. Osmanlı başkenti en geniş sınırlarına 17.yüzyılda ulaşmış ve bu dönemde suriçinde ve surdışında , Üsküdar , Eyüp ve Beşiktaş'a kadar olan alanda irili ufaklı cami ve külliye ile Klasik Dönem kent silüeti tamamlanmıştır.

17.yüzyıla gelindiğinde İstanbul suriçi , başka kamusal yapılar ve camiler ile dolmuştu ve büyük ölçekli inşaatlar için yeterli alan kalmamıştı. İstanbul'da inşa edilen anıtsal yapıların önemli bir bölümü platonun Haliç'e bakan yamacında inşa ediliyordu. 17.yüzyılın iki büyük inşaat faaliyeti I.Ahmet'in inşa ettirdiği Sultanahmet Cami ile III.Mehmet'in annesi Safiye Sultan'ın yaptırdığı Yeni Cami inşaatlarıdır.

Bu külliyelerin kentsel konumları İstanbul suriçinin giderek daralan alanında kente hakim ve büyük bir külliye için yeterli alan bulmanın ne kadar zorlaştığını göstermektedir. Sultanahmet Cami eski kentin çok kalabalık bir noktasında Ayasofya'nın hemen yanında , Yeni Cami ise kentin ticaret merkezinde deniz kıyısında inşa edilmiştir. 17.yüzyılda hayır yaptırmak isteyenler İmparatorlu'ğun sıkıntılı dönemi ve İstanbul suriçinde büyük külliyeler için yeterli alanların kalmaması sebebiyle daha küçük çaplı külliye inşaatına yönelmişlerdir. 17.yüzyıl küçük külliye , değişik türde küçük boyutlu birkaç yapının biraraya getirilmesi şeklinde oluşurlar. Kentin ana akslarında özellikle Bayezıd ve Şehzade Camileri arasındaki alan çok değerliydi ve bu sıkışık alanda inşa edilecek külliyelerde hayır sahipleri çeşitli işlevlere hizmet eden binaların birarada bulunmasını istiyorlardı. Bu dönemde mimarlar düzensiz geometriye sahip arsalar üzerinde yerleşim kompozisyonlarını ustalıklı oluşturmuşlardır (Cezar , 2002). Bu yeni tip külliyelerde cami fonksiyonundan önce kültürel nitelikler gözlenir. 17.yüzyıl küçük külliyelerinde ana yapı genellikle medresedir ve diğer yapılar ona bağlı olarak planlanmışlardır. Cafer Ağa , Köprülü Mehmet Paşa , Çorlulu Ali Paşa , Merzifonlu Kara Mustafa Paşa bu külliyelerin örneklerindedir. 17.yüzyılda yapılmış küçük külliyelerin en ayrıntılısı İstanbul'un yedinci tepesi olan Avrat Pazarı bölgesindeki Bayrampaşa Külliyesidir (Cezar , 2002).

17.yüzyılda surdışı Haliç'te , Tersane'den Sötlüce'ye kadar yeni yerleşimler kurulmuştur. Bu dönemde Topkapı dışındaki mahallelere denk düşen yerlerin gelişmeye başlaması Takkeci İbrahim Ağa Camisi ile olmuştur. Tophane ve Beşiktaş'ta yerleşim alanları genişlemiştir. Bu dönemdeki gelişmeler kıyıya paralel yerleşme düzeninin devamını oluşturuyorlardı. Sultanlar Boğaziçi'ndeki en güzel yerlere konaklar ve bahçeler yaptırıyorlardı. Deniz kıyısında ya da yamaçlarda sürdürülen kent dışı yaşam biçimi devletin ileri gelenleri arasında moda olmaya başlamıştı. Bu moda bir yüzyıl sonra Lale Devri'nin yarattığı kültürel atmosferde daha da yaygınlaşmıştır (Kuban , 1996).

Plan 2.1 17.YY Istanbul Kent Planı (Kayra, 1990)

11- Der Dandemaler von Constantinopel. Gemäldt von Ibrahim Daghisi Homann, XVII. (Vergl. son.

2.2 18.yüzyıl'da İstanbul'da Kent ve Mimarlık

1683 yılında II.Viyana Kuşatması ve bozgunundan sonra ağır şartlarla Karlofça anlaşması imzalanarak Macaristan kaybedilmiştir. Duraklama Dönemi'ne giren Osmanlı İmparatorluğu , teknolojik ve askeri üstünlüğünü farketmediği Avrupa ile ilişki kurmak zorunda kalmıştır. Bu durum Avrupa'ya ve Fransa'ya yakınlaşmanın başlangıcı olmuştur (Aslanapa , 2005).

Bu yakınlaşmanın bir sonucu olarak 1720 yılında Yirmisekiz Çelebi Mehmet Fransa'ya gönderilmiş , dönüşünde gördüklerini saraya bildirmiş ve beraberinde oradaki sarayların ve bahçelerin planlarını getirmiştir. Sultan III.Ahmet ve Sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın da yardımlarıyla , sanat hayatında yenilikler görülmeye başlamıştır.

Bu dönemde Osmanlı üst sınıfı Boğaziçi ve Kağıthane'de , Avrupa'dakine benzer köşkler ve bahçeler düzenlemiş ve böylece Barok ve Rokoko sanatı etkileri Fransa yolu ile Osmanlı kültürel hayatını her yönden etkilemeye başlamıştır (Aslanapa , 2005).

Lale Devri olarak adlandırılan bu otuz yıllık zaman içerisinde bütün bir yaşam görünüşü olağanüstü bir hızla değişime uğramıştır. İstanbul'da , Fetih sonrası ve Sinan dönemi gibi çok büyük imar dönemlerinde , büyük ve orta boy camiler ve külliye inşaatların çok önemli bir kısmını oluşturmuştu (Kuban , 1996). Fakat Lale Devri olarak adlandırılan bu dönemde ise , kentsel ölçekte sivil mimari örnekler ; köşkler , kasırlar , bahçeler ve çeşmeler üzerinde yoğunlaşan bir yapım etkinliği görülmüştür. Bu dönemle birlikte içe dönük bir yaşam ve mimari anlayışa sahip Osmanlı toplumu ilk kez kentsel boyutlarda ve dışa dönük bir yaşamla tanışmıştır. Bahçe düzenlemeleri , mesire alanları , çeşmenin bir kentsel meydan objesi şeklinde ortaya çıkması bu dışa dönük yeni yaşamın yansımalarıdır.

Bu dönemde Kağıthane Deresi ve çevresi bir mesire alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bu alanda padişahın inşa ettiği sarayların yanı sıra , zenginlerin de köşk ve kasırları bulunmaktaydı. Mesire alanları yalnız üst sınıfları değil , fiziksel çevreyle ilişki kurulan , kentsel bir özgürleşme mekanı olarak Osmanlı toplumunun her kesimini etkilemiştir.

18.yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İran'ı ele geçirmesinden sonra Safeviler'in yarattığı kültür de İstanbul'a gelmiştir. İran Kültürü bu dönemin edebiyat , bahçe mimarisinde ve bezeme üslubunda önemli değişiklikler yaratmıştır. Osmanlı kültüründe bir dönüm noktası olan Lale Devri'nde Osmanlı üst sınıfları Fransız Sarayı'nın eğilimlerine karşı

duyarlılıklarını, ilginç bir 'yer değiştirme' ile İnan'dan alınmış imgelerle ifade ediyorlardı (Kuban , 1996).

Osmanlı toplumu ve kùltüründe çok önemli değişimlerin yaşandığı bu dönem Patrona Halil Ayaklanması ile sona ermiştir. Bu ayaklanma sonunda Kağıthane mesire alanı ve burada bulunan köşkler ve kasırlar ortadan kaldırılmıştır.

Patrona Halil İsyanı'ndan sonra tahta geçen I.Mahmut döneminde kentsel gelişme yavaşlamasına rağmen devam etmiştir. İnşa edilen sahilсарaylar ve kentin her iki yakasına ait su problemlerinin çözümü bu dönemde olmuştur (Cezar , 2002).

İstanbul bu dönemde Suriçi , Eyüp ,Galata ve Üsküdar'dan oluşan bir kentti. Suriçi giderek kentin ana öğesi olmaktan çıkarak bu dört kentin arasında kalan liman ve kenti birleştiren bir düğüm noktası olma özelliği kazanmıştır (Kuban , 1996).

17.yüzyılda başlayan kıyılar boyunca yerleşme eğilimi Lale Devri ile birlikte kıyılarda inşa edilen sahilсарaylarla devam etmiştir. 18.yüzyıl döneminde kıyılardaki kentsel yerleşme alanları tepelere doğru genişlemeye başlamıştı. Beşiktaş büyük bir yerleşme olarak ortaya çıkmış ve Teşvikiye sırtlarına doğru genişlemişti (Kuban , 1996).

Üsküdar'ın sınırları bu dönemde genişleyerek , Haydarpaşa'ya ulaşmıştı. Boğaziçi de bu gelişmelerden nasibini almış ve I.Abdülhamit zamanında yeni yerleşmeler kurulmuştu. Bu döneme dek Boğaziçi'nde gayrimüslim azınlıkların yerleşmeleri vardı. I.Abdülhamit Türklerin Boğaziçi'ne yerleşmelerini özendirerek bir yerleşme politikası güderek , kıyılarda inşa ettirdiği camilerle , Beylerbeyi ve Emirgan gibi mahalleleri kurmuştur (Kuban , 1996).

Değişen kent ile birlikte , Klasik Dönem geleneklerinden giderek uzaklaşan Osmanlı Mimarisi bu dönemde , Lale Devri sanatı olarak isimlendirilen Barok öncesi geçiş sanatının özelliklerini taşımaktadır. I.Mahmut sadrazamı Hekimoğlu Ali Paşa'nin külliyesi bu anlamda Klasik üslubun izlerini taşıyan son örneklerdendir. Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi ile aynı yüzyılda inşa edilen Nuruosmaniye Külliyesi ve Laleli Külliyesi gibi yapılar ise bu dönemde hakim olan Barok üslubun ürünleridir. Klasik Dönem Mimari anlayışından giderek uzaklaşan bu külliyeler , kentsel yerleşim ve kompozisyon olarak da geleneksel anlayıştan uzaktırlar. Bu külliyeler ticaret alanı yakınlarında planlanmışlardır. Bu dönemde kentin ve kentsel mekan kullanımının öne çıkmasıyla birlikte Nuruosmaniye Külliyesi ve Laleli Külliyesi kentsel

konum açısından çok zor bir alanlarda yeralmalarına rağmen , ustaca oluşturulmuş kompozisyonlarıyla , diğer kent işlevlerle uyum içinde kentsel yaşama katılırlar.

18.yüzyılın ikinci yarısından itibaren , İstanbul'un mimari çehresini değiştiren iki önemli etkiden biri: barok üslup diğeri ise askeri kurumlarda yapılan reformlar sonucu ortaya çıkan 'kışla' ve 'mühendishane' türü yapılarıdır (Kuban , 1996). Tamamen yabancı bir yaklaşımla inşa edilen bu askeri yapılar , kıyıların görünümünü değiştirmiş , değişik ölçek ve üsluplarıyla yeni bir anlayışın simgeleri olmuşlardır. Bu yeni mimari anlayışla birlikte 19.yüzyılda yoğun olarak kullanılacak olan , askeri yapılarla birlikte cami yapma geleneği , 18.yüzyılda Üsküdar'da Humbarahane'nin yanında Ayazma Camisi'nin yapılmasıyla başlamıştır.

18.yüzyıl ile birlikte Avrupa ile kurulan ilişkiler değişen kent ile birlikte mimariyi de etkilemiştir. Osmanlı Mimarisi'nde 16.yüzyılda olgunluk devresine ulaşan Klasik üslup 17.yüzyıl boyunca da devam etmiştir. Fakat 18.yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan değişim arzusu Osmanlı Devleti'nin siyasi konjoktüründeki Batı odaklı politikasıyla birleşince Osmanlı Mimarisi ve sanatı bir değişim dönemine girmiştir. Lale Devri ile başlayan bu anlayış 18.yüzyılın ikinci yarısında yerini Barok üsluba bırakmıştır.

18.yüzyılda Duraklama Dönemi'ne giren Osmanlı Devleti için , Avrupa'dan transfer edilen yeni askeri bilgi ve teknoloji için gerekli mekanların , 'kışlaların' ve 'mühendishane'lerin oluşturulması önemliydi. Osmanlı kentine ölçek ve üslup olarak yabancı bu yapıların ve bu dönemdeki barok üslubun da etkisiyle , İstanbul giderek yeni bir çehre kazanmıştır. Bu yeni çehre o dönemde inşa edilen külliyeler ve camiler kadar konut ve kentsel mekanlarda ve giderek de toplumsal hayatta kendisini göstermiştir.

2.3 19.yüzyıl'da İstanbul'da Kent ve Mimarlık

19.yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu hala çok büyük bir imparatorluk olmasına karşın , uzun bir duraklama döneminden sonra gerileme başlamıştı (Ateş , 1997). Osmanlı Devleti'nde Klasik Dönem sonrasında birçok padişah bu gerilemeyi durdurmak için çabalara girmiş ve bir ölçüde başarılı olmuşlardır.

18.yüzyılın ilk yarısında karşımıza çıkan Lale Devri kültürel ve bilimsel yaşama yönelik önemli katkıları olan bir dönem olmuştur. III.Ahmet'in Patrona Halil ayaklanması ile devrilmesinden sonra başa geçen I.Mahmut , III.Mustafa ve I.Abdülhamit dönemlerinde yenileşme çabaları sürmüş ve özellikle orduda ciddi düzenlemelere gidilmiştir (Ateş , 1997).

Bu dönemde ordudaki reformların yanında sosyal ve siyasi hayatta da değişimler görülmüştür. 19.yüzyılda Nizam-ı Cedid , Tanzimat ve Islahat Fermanları bu reform çabalarının ürünüdür. Nizam-ı Cedid Osmanlı Devleti'nin Avrupa'nın bilim , sanat , tarım , sanayi , ticaret ve diğer uygarlık alanlarındaki ilerlemelere katılabilmesi için girişilen 18.yüzyıl sonu ve 19. yüzyılın ilk çeyreğini kapsayan evredir (Ateş , 1997).

19.yüzyılda dünyayı ve giderek de Osmanlı İmparatorluğu'nu etkileyen en önemli olay 'Endüstri Devrimi'dir. Endüstri devrimi , 18.yüzyılın ikinci yarısından başlayarak önce İngiltere , daha sonraları giderek Avrupa , Kuzey Amerika ve Japonya'da görülen değişimdir (Ateş , 1997). Sanayi devriminin başlaması ve olgunlaşması için gerekli olan; üretim araçlarının gelişmesi , ulaşım araçlarında özellikle kanallar ve demiryollarında görülen gelişme , sermaye birikimi gibi önşartların Osmanlı Devleti'nde oluşmaması sanayi devriminin dışında kalmasına sebep olmuştur. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu giderek üretimde makinalaşan diğer devletler için bir hammadde ve pazar haline gelmiş ve Osmanlı ekonomisi giderek zayıflamıştır. Kuban'ın da (2007) vurguladığı gibi bu yüzyıllarda ekonomi kötüleşip , fetih ve haraç yolları kapandıkça dini yapıların boyutları da küçülmeye başlamıştır.

19.yüzyıl Sanayi devrimi ile siyasi ve sosyal gelişmeler , Osmanlı ekonomisini etkilediği kadar , Osmanlı kentlerini de etkilemiştir. 19.yüzyıl Osmanlı Devleti için olduğu kadar başkent İstanbul için de bir çok değişikliklerin gerçekleştirilip yaşandığı yüzyıldır. İstanbul bu dönemde Batı'dan transfer edilen kavramlar ve teknolojilerle yeni bir çehre kazanmıştır.

Osmanlı Devleti padişahları III.Selim ve II.Mahmut sanayileşme konularına ilgi göstermişler Batı'dan bilgi ve teknoloji transferi ve yerel kaynakların harekete geçirilmesi suretiyle , bazı sanayi tesisleri kurmaya çalışmışlardır (Cezar , 2002).

19.yüzyıl ile birlikte kentte eski imparatorluk köşkleri , bahçeleri , terk edilmiş saraylar yıkılarak yerine askeri kurumlar , yeni fabrikalar ve demiryolu terminalleri yapılmıştır. Haliç'teki ahşap saraylar yıkılarak yerlerine dokuma fabrikaları inşa edilmiştir. Kentte suriçinde inşa edilen sanayi yapıları dışında , tabakhaneler Yedikule'de , tersane Kasımpaşa'da ve tophaneler de Tophane'de yeralmaktaydı (Kuban , 1996).

Bu dönemde , İmparatorluğun modernleşme ve sanayileşme çabalarının simgeleri önce kışlalar daha sonra ise fabrikalar olmuştur. 18.yüzyılın sonu ile 19.yüzyılda ortaya çıkan büyük çaplı askeri binalarla , büyük sanayi tesisleri şehirde yeni dengelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Cezar , 2002). 19.yüzyılda geleneksel Osmanlı kentini değiştiren en önemli unsurlar büyük çaplı askeri yapıların ortaya çıkması ve endüstri alanlarının büyümesidir.

Bu dönemde endüstri alanlarındaki büyümelerle birlikte önemli ölçüde inşaat etkinliği görülmüştür. Bu inşaat etkinlikleri daha önceki yüzyıllarda sadece devlet eliyle yapılırken 19.yüzyılda özel sektör kent içinde yapım ve işletme imtiyazı sağlanan alanlarda yatırımda bulunmuştur (Cezar , 2002). Bu dönemde devlet eliyle yapılan inşaatlar saraylar , askeri eğitim binaları , sanayi tesisleri ile daha önceki dönemlerde söz konusu olmayan müze , tiyatro gibi kültür sanat yapılarıdır. Kentin yol ve ulaşımı ile ilgili alanlar 19.yüzyılda en çok yatırım yapılan konulardır. Haliç üzerinde köprü , yol genişletme , meydan açma , rıhtım yapma , metro , tramvay gibi yatırımlar ön plana çıkmıştır.

Bu dönemde kentte inşaat etkinliği artmasına rağmen dini yapılar aynı hızla artmamıştır. Bunun nedeni , 19.yüzyılda Arazi Kanunnamesi ile birlikte padişahların şahıslara arazi temlikinin ortadan kaldırılması ile artık padişahın ve vezirlerin zengin vakıflara sahip camiler yaptırmasıdır (Cezar , 2002).

Büyük küliye fikrinden giderek uzaklaşan Osmanlılar'ın bu dönemde inşa ettiği camiler tek kubbeli sarayların ya da önemli kamusal binaların yakınında Avrupa üsluplarının etkisinde tasarlanmıştır. 19.yüzyılda ortaya çıkan bu değişimler , Abdülmecit'in Boğaz kıyılarındaki Mecidiye Cami (1843) , annesi için inşa ettirdiği Bezmialem Sultan Cami (1853) , Ortaköy Cami ile II.Mahmut tarafından yaptırılan Nusretiye Cami'sinde görülmektedir.

İstanbul'da camiler ve saraylar gibi 19.yüzyılda toplumsal ve kültürel dönüşümle birlikte ortaya çıkan diğer yapı tipleri de tümüyle Avrupa modellerinden esinlenmiştir. Askeri yapılar kışlalar , mühendishaneler ile yeni bir kültürün temsilcisi tiyatro binaları ve kagir apartmanların mimarları Avrupa beaux-arts geleneğinde yetişmiş yabancı ya da azınlık mimarlarıydı. Bu mimarlar arasında Ermeni Balyan ailesi , saray mimarları olarak bu dönemde kentin şekillenmesinde önemli rol oynamışlardır (Kuban , 1996).

Kentin şekillenmesinde önemli bir diğer yapısal öge konutlardır. Osmanlı İstanbul'unda konutlar 19.yüzyılda üç temel biçimde varolmuşlardır. Bunlar ahşap konutlar , kagir konutlar

ve apartmanlardır (Kuban , 1996). Osmanlı konutunun geleneksel yapı malzemesi olan ahşap malzeme bu dönemde de kullanılmıştır. Gelenekselden farklı olarak , yeni inşa edilen ahşap köşklerin ve yalılarının boyutları küçülmüştü ve yeni ahşap konutlar yabancı örneklerden esinlenerek Avrupalı üsluplarda yapıyordu. Çoğunlukla gayrimüslimlerin yaptığı iki ya da üç katlı sıra evler de orta sınıf işveren ve çalışanlar için inşa edilmişti. Bu kagir konut dizileri daha çok Haliç'te ve Kumkapı'da görülmektedir (Kuban , 1996). Bu yüzyılda ortaya çıkan apartman tipi konut örnekleri ise en çok Galata-Pera bölgesinde yapılmıştır. Theophile Gautier , 19.yüzyılın ortalarında Pera'da beş-yedi katlı apartmanlar olduğundan söz etmektedir (Kuban , 1996).

Galata ve Pera bölgesi İstanbul'da gayrimüslimlerin ve yabancı elçiliklerin en yoğun bulunduğu alan konumunda oluşuyla kentin Batı'ya açılan yüzünü oluşturuyordu. Pera 18.yüzyıldan başlayarak Avrupa'dan gelen yeniliklerin kentte ilk uygulandığı alandı. 19.yüzyıl ile birlikte ilk belediyenin kurulduğu ve belediye hizmetlerinin düzenli olarak verildiği yerleşme Beyoğlu'dur.

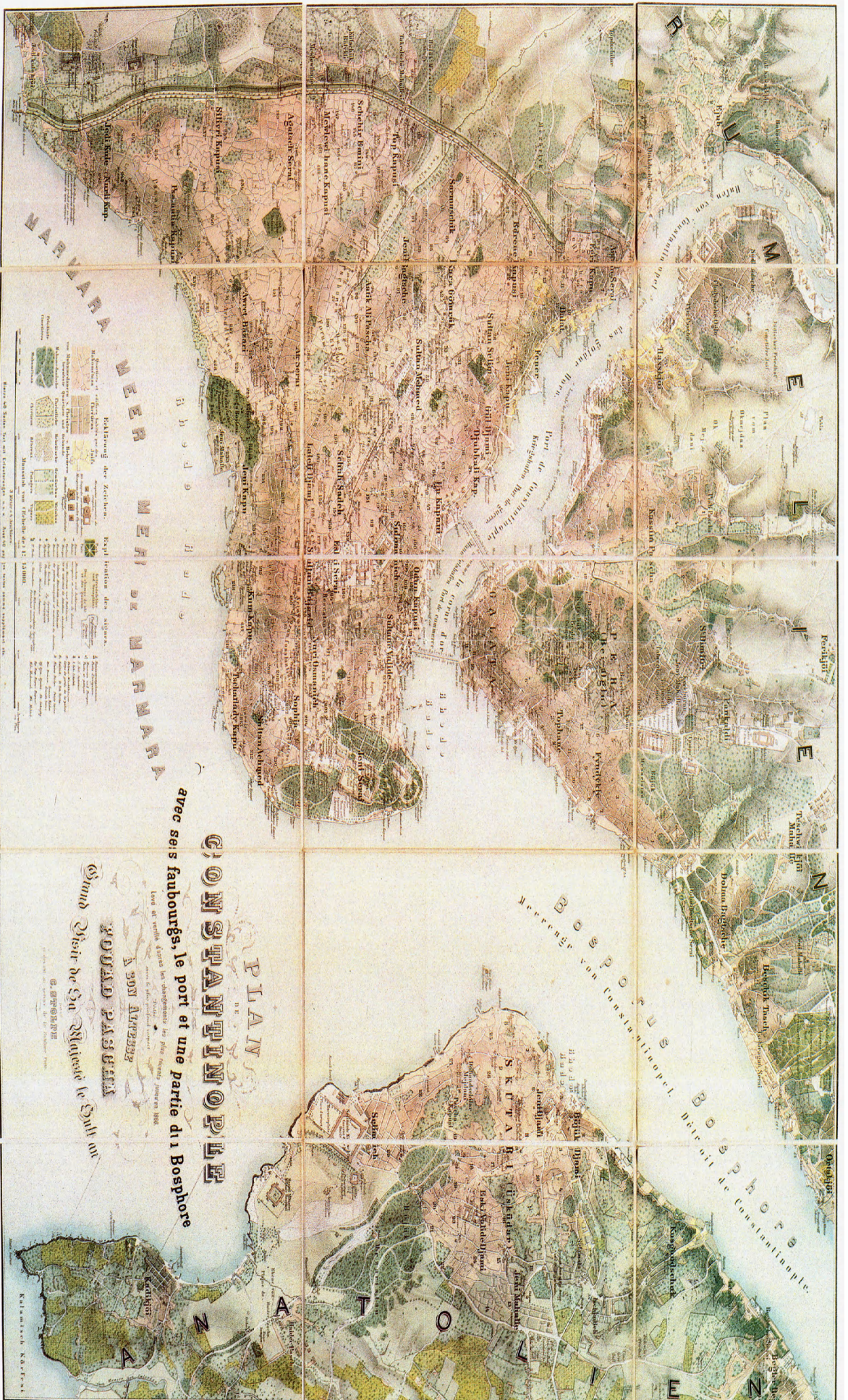
Bunların ışığında , 19.yüzyıl Osmanlı kentsel mekanının Avrupa'da olduğu gibi bir üslup karmaşasına tanık olduğu söylenebilir. Bu dönemde askeri ve kültürel yeni yapı tipleriyle birlikte Avrupa'dan ithal edilen neo klasik üslup , ölçeği ve boyutlarıyla geleneksel Osmanlı kentsel mekanını değiştirmiştir. Aynı dönemde , Barok ve Rokoko üslupları , 19.yüzyılda kısa bir dönem etkisini gösteren Ampir üslup ve yüzyılın sonlarında İstanbul'a çağrılan Raimondo D'Aronco'nun etkisiyle 'Art Nouveau' gözde üsluplar olmuşlardır.

19.yüzyıl sonu ve 20.yüzyıl başında ise 'Yeni Osmanlı' ya da bugünkü adıyla 'Birinci Ulusal' üslup kent fizyonomisine katılmaya başlamıştır. En önemli iki temsilcisi Kemalettin ve Vedat Bey olan bu üslup , Osmanlı Klasik Mimarisi'nden esinlenmiştir (Kuban , 1996). Birinci Ulusal Üslup bu karakteriyle Osmanlı milliyetçilerinin resmi üslubu olmuş ve cumhuriyet dönemine kadar kentin görünümünü etkilemiştir.

19.yüzyıl genel olarak , Osmanlı Devleti için kökten askeri ve yönetsel reformların yapıldığı çağdır. Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Fermanı Osmanlı İmparatorluğu'nu ve başkent İstanbul'u siyasi , toplumsal ve kentsel olarak değiştirmiştir. Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma çabaları saraydan ve üst sınıflardan başlamıştı. 19.yüzyıl entelijensiyası yaşam tarzını yavaş yavaş Avrupa standartlarına göre değiştirmiş , bankaların , apartmanların , tiyatroların , restoranların , modern okulların , imparatorluk saraylarının , tramvay yollarının ,

tünelin yapılması ve vapur seferlerinin düzene konulmasıyla İstanbul'un manzarası bütünüyle değişmiştir (Kuban , 1996).

Sarayın topluma empoze ettiği bu fiziksel , kültürel ve görsel dönüşüm giderek Galata , Beyoğlu , Boğaziçi , Sirkeci , Kadıköy gibi kentsel alanlarda da kendini göstermiştir. Bu dönemde kente ve mimariye neo klasizm , barok , art nouveau gibi Avrupa'dan ithal edilen üsluplar egemen olmuştur. Bu haliyle 19.yüzyıl kenti ve mimarisi , başkentin değişen toplumsal yaşamını net olarak anlatan bir imge olarak görülebilir.

Plan 2.3 19.YY İstanbul Kent Planı, 1863-1880 C.Stolpe Haritasi (Kayra, 1990)

3. 17-19.YY'LARDA İSTANBUL'DA CAMİ MİMARLIĞI

Fetihten sonra Osmanlı Mimari tarihi , gelişimini belgeleyen büyük anıtları ile temelde İstanbul mimarisidir. Kuban'a (2007) göre , müslüman bir hükümdarın ya da devlet aristokrasisinin sahip olduğu kent kavramının en önemli özelliği , İslam egemenliğinin , hükümdarın ve kişinin gücünün simgelendiği bir mimaridir.

İstanbul bu açıdan başkent olma sıfatıyla , egemen gücün imparatorluk içindeki kentsel simgelerinin en yoğun olduğu kentsel alandır. Bu açılardan Osmanlı toplumunda hayatın kültürel temelini içerdiği , cami ve yaratmış olduğu mekan ile açıklanabilir. Bu özellikle gündelik hayatın parçalanmadığı 'unique' karakter gösterdiği dönemlerde böyledir. İslamiyetin değerler sistemi ve bununla yaratılan insan ilişkileri , bireyselliğin dışında manevi bir bütünselliğe sahip olduğu için , cami yalnızca ibadet edilen bir yer olmamış mahallenin fiziksel yapısında etken bir unsur olmuştur (Işın , 1995).

Bu çalışma kapsamında 17.yüzyıldan 19.yüzyıla geçen süreçte inşa edilen on sekiz cami incelenecektir. Bu camilerin üç tanesi Klasik Dönem sonrası 17.yüzyılda , altı tanesi 18.yüzyılda ve dokuz tanesi de yoğun bir inşa faaliyetinin görüldüğü 19.yüzyılda inşa edilmiştir. Tez kapsamına alınan bu on sekiz caminin ayrıntılı incelemeleri çalışmanın 3.1 , 17.-19.yy İstanbul Camileri Kataloğu bölümünde yapılmıştır. Bu kataloglarda camiler ; plan , cephe ve bezeme gibi özelliklerinin yanında kentsel konum olarak da incelenmiş ve fotoğraflar , haritalar ve metinlerle detaylı olarak açıklanmışlardır.

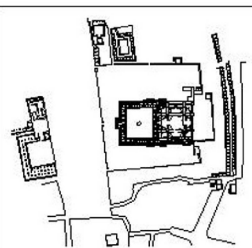
3.1 17.-19.yüzyıl İstanbul Camileri Kataloğu

SULTANAHMET CAMİ (1609-1617)

KATALOG NO : 1

PLAN ÖZELLİKLERİ

- Yapının planı kareye yakınlıkta olup, iç mekânı 53,50x43,47 m boyutları ile İstanbul'un en geniş iç mekânına sahip camidir. Kubbeye çapı 24 m yüksekliği 43 m'dir (Cezar, 1996).
- Cami, ana mekân ve yan odnak üzere iki kateden oluşup, yüksek bir südsanman üzerine oturtulmuş. Caminin kütübünde ve yanında geniş bir avlusu olup bunun etrafını perçemeli duvarlarla çevrilidir. Bu dış avluya üçü cephaneye olmak üzere sekiz kapıdan girilir (Cezar, 1996).
- Bir yanı ve diğer yanın kubbeden oluşan camii şirkişli sistem, baş mektep yanında memmeden dinleni yapılmış dört adet taahresel hayırgına ve bu hayırgınları hizalanan yan duvarlarında yer alan koridorlarda başınmaktadır.
- Caminin üzeri şereheli dört bade ve ikişer şereheli iki adet olmak üzere altı minarelidir. Bu aydın tek dırnaktır.

Şekil 2: Sultanahmet Camii Planı (Kubbe - 2007)

CÜPHE ÖZELLİKLERİ

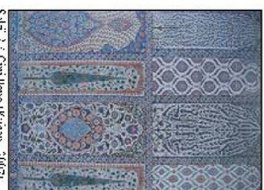
- Yapının cephaneleri taşıyıcı duvarlarla aynı hızda yerleştilen koridorların dış cephesi, yarınması ile üç düzlemden oluşmaktadır.
- Bu üçlü cephe düzenleniminden ortadoktrinde, iki adet kalı ve bir adet üçlü pencere grubu ile yan düzlemlerde birer adet üçlü pencere grubu bulunmaktadır. Caminin cephesinde pencereler kalı ve üçlü grupları halinde daha büyük bir kemer nişli içinde gruplanmıştır. Pencereler simi kemer ve aydınlatıcı. Üçlü gruplarda yer alan pencerelerden ortada yer alan aydınlatıcıdan daha yüksek tasarlanmıştır.
- Yüksek bir südsanman üzerinde konumlandırılan caminin, südsanman avlusu duvarları ile doğu ve batı cephesinde revahli galeriler yer almaktadır. Doğru ve batı cephesinde çift kavl olan üç revah sistemi, her iki cephesinde yer alan üç kubbe ile son bulmaktadır.

Şekil 3: Dışın Cephesi - 21

BEZEME ÖZELLİKLERİ

- Caminin iç mekânında memmer, minnet, minber, yazık küstüslü, ve taşıyıcı sütunlar gibi elemanlarda kullanılmıştır. Minberp mukarnas do gulu olup, minberde geçemelik sistemleri görülmektedir. İki minaret tepelik kısmı ile minicem kullanı alınmışlardır. Yazık küstüslü ise alıngı olup sedef kağırtıdır.
- Caminin iç mekânında dene çıkan bezeme e erren motiflerdir. Çini kâğıtları da egemen renkler. Beyaz bordürler içinde değişik konularda navi ve fincanlar (Kudam, 2007). Çini kâğıtlarında lümi motifler dikti, çiçek, motifler yoğun olarak kullanılmıştır.
- Özge (1987) göre insaat defterlerinde 21.043 çini sarıdileği belirtilmektedir. Çini kâğıtları ar ç mekânında üst yapı ile taşıyıcıları oluşturduğu ahtapot işlenmiş çiniler denerli dınerlerdir.
- Caminin iç mekânında kalem şerhi; ana kubbe ve yanın kubbeler ile parandılar, kubbeleri ayıran kemerler ve dışıyay, yuzeyinde kullanılmıştır. Kalemşerhlerde nuri motifler ile karanlık çiniler ve çiçek motifleri ile dınermeler kullanılmıştır.
- Kubbe mekânları, kubbe keserği, köknarın çevresi ve minberp üstünde koyu renk zemin üzerine altın yapıldığı işlenmiş yazılar mevcuttur.

Şekil 4: Çini İnan (Kuzey - 2007)

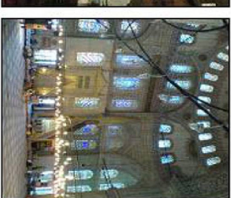
Şekil 5: Minber [3]

Şekil 6: Kubbe Kalemli Bezeme

Şekil 7: Çini Mekân [7]

Şekil 8: İç Mekân

Şekil 9: Çini Kalem [9]

Şekil 11: Sultanahmet Camii (Öğün - 2005)

Şekil 12: Sultanahmet Camii Kentsel Konumu

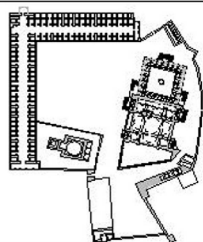
KENTSEL KONUM

- Sultan III. Mehmet'in oğlu olan Sultan I. Ahmet, yapının banisidir. Caminin mimarı ise 1609'da minarebağı olan Sebektar Mehmet Ağadır (Öz, 1987).
- Nispetiye (1975) göre camii, meccese, r'eklepe, türbe, imaret, darülsıfıa, harem, çeşme, iki adet minaret, iki kavl oda (bahari ve fevkal), kübbedi oda ve altlarında zemin kat odaları, tek kavl oda, otkıklar ve birkaç evden oluşmaktadır.
- Kentsel konumu olarak, İstanbul'un birinci tepesi üzerinde bulunmaktadır. Camii Armevden İda Bizans Sarayı kalıntılarının olduğu yerde yapılmıştır. Ayasofya ile aynı mekânı paylaşmaktadır. O dönemde burada bulunan yazıt sarayının sâim alınarak, yitirildiği düşünülmektedir. Kentsel konumu açısından bu camii, İstanbul topografyasında çok önemli bir yere oturtulmuştur. Azadın konumu ve kot durumunu bağya aydınlatan güzel bir görünüme sahiptir (Cezar, 1996).
- Günümüzde kütübün pek çok yapısı yıkılmıştır. Fakat camii hem hâkim kütübüğü, hem de ünlülerin yoğun olarak ziyaret ettiği camii bir mekândır.

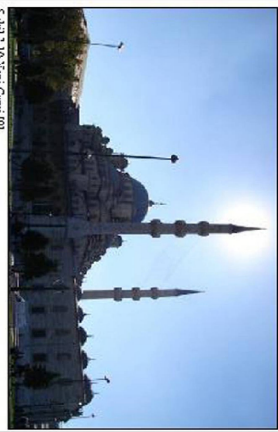

PLAN ÖZELLİKLERİ

- Yapının plan lam bir kare shteyri 35,50x43,80 metre boyutlarında kareye yakın bir dikdörtgendir. Revaklı sadıran avlusu ise 35,70x35,80 metre boyutlarında bir kare oluşturmaktadır. (Çezar , 2002).
- Caminin kuzey cephesi 17,50 m'dir. Yapının kuzeye bakan ana giriş kapısından başka , sadıran avlusuna girişi sağlayan doğu ve batı girişleri vardır. (Çezar , 2002).
- Caminin plan Şekline Cami planının bir kopyasıdır. Bir lam ve dört yarım kubbe ile oluşan dört katlı yapı ile tasarlanmıştır.

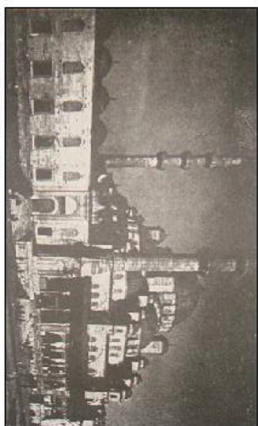
Plan 12 Yeni Cami Planı (Kubbe - 2002)

Şekil 3.10 Yeni Cami [9]

CEPHE ÖZELLİKLERİ

- Yapının doğu ve batı cephelelerinde revaklı yan cepheler düzeni görülmektedir. Revaklar geniş saçaklar ve sütunlara bağlanan payandalarla oluşturulmuş ve düzenli olarak boyanmıştır. Bu revaklı balkon ardan caminin ana namı kısmına doğu ve batı cephesinden girişler sağlanmıştır. Bu girişler aynı girişleri ile birlikte caminin bes girişini tanımlar. Aynı girişleri ise her kapı şeklinde diğer tepelikte vurgulanmıştır.
- Cami üç genelli çifte minareye sahiptir. Bu minareler sadıran avlusunun doğu ve batı girişlerinin yanında geniş saçakların sonlandığı noktada yer alır.
- Caminin üst yapıda taşıyıcı elemanlarının katmanlı olarak cephelelere yansması ile oluşur. Bu pratik ve etkili kübe duvar dışında diğer cephelelere hissedilmektedir.

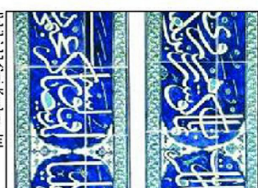
Şekil 3.12 3. Kat Çizimi (Ö. 1987)

Şekil 3.11 Yeni Cami Kentsel Konumu

BEZEME ÖZELLİKLERİ

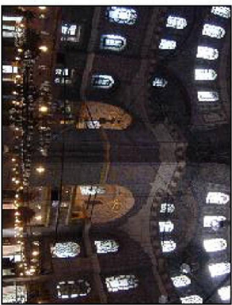
- Caminin iç mekânında mevrâ , mihrâb , minber ve taşıyıcı sütunlarda kullanılmıştır. Mihrâp , miher ve gâhibi kerkülüklerinde taşıyıcı uygulamaları olarak tırmı usulü bîkâsî bezeme , geometrik örgüler kullanılmıştır.
- Caminin iç mekânında çini , hünkar kâsı ve caminin içinde yoğun olarak kullanılmıştır. Özellikle iç mekân duvarları ile taşıyıcı ayaklar üzerinde , duvar yüzeylerinde kemer üzerindeki seriyâsîde yazılan alif mekâsîsî serilerine çakar çini ile kaplanmıştır. Bu çiniler mevrâ-beyaz ağırlıklı çanak çömlek çinilerdir.
- Caminin iç mekânında kâsîme işleri , orta ve küçük kubbelelerinde , pandantifler , kubbe ile ayrılan kemeler ve diğer yüzeylerde kullanılmıştır. Orta ve küçük kubbelelerin modüler raddâkion anı içinde aynı kompozisyonlardır. Pandantiflerde tüm raddîler , kemeler ve diğer yüzeylerde büyük kompozisyonlar ve do aradâdî modüler kullanılmıştır.

Şekil 3.13 Çini Kâsîme [8]

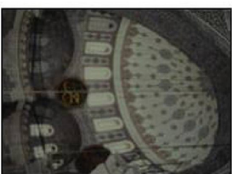
Şekil 3.14 Mihrâp

Şekil 3.15 Mihrâp Mâhibî [4]

Şekil 3.16 Kübe Kâsîme Bezeme [5]

Şekil 3.17 Tirm Kâsîme Bezeme

Şekil 3.18 Çini Tirmo

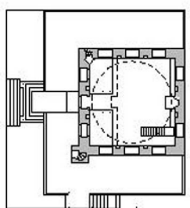
Şekil 3.19 Çini Kâsîme [9]

KENTSEL KONUM

- Yeni Cami'nin ilk kâsîme III Mehmed'in ameli Şâhîce Sultan'dır. Caminin planını Davud Ağa tarafından yapıldığı düşünülürken, sonra ise Dağcı Ahmed Ağa'nın inşaat başlattığı düşünülmektedir. 1603 yılında kâsîme devâm eden inşaat III Mehmed'in ölümüne 50 yıl vâzîsîde kâsîme ve yapı IV Mehmed'in ameli. Halice Turhan Sultan'ın yapısına serîp çinâsî ile yapı Mimar Mustafa Ağa tarafından bitirilmiştir (Öz , 1987).
- Yeni Cami Kâsîmesi : Hünkar kâsî , Halice Turhan Sultan türbesi , darıkkura , sıbyân mektebi , sebiller , çeşme ve arastâdan oluşur. Bu yapılar deniz kenarında duvarlarla çevrili bir dış avluya yerleşmiştir (Kuban , 2007). Yapı kentsel konum olarak insan girişinde , kâsîme alanına ve komu da anında yer almaktadır.
- Yapı deniz kıyısında es'den Yâhûdî mâhâ isti'den bir alanda inşa edilmiştir. Cami'nin yer seçiminde sîr , ginde zevcele eğemen bir alan bulunması olduğu kadar , Em rânî'îdeki Yâhûdî mâhâlelerinde arsanın ko kâ sîde edilebilmesi düşüncesinde rol oynamış olabilir (Kuban , 2007).
- Külliye'nin elemanlarından mektep ve darülfünun yıkılmıştır. Mîsîr Çarşısı ve camii günümüzde de kullanılmaktadır.

PLAN ÖZELLİKLERİ

- Yerin planı kare olup tek kubbe ve tek minareli bir yapıdır. (Kuban, 2007).
- Aslanapa'ya (1996) göre aynı zamanda çeşitlene olarak kullanılan tek kubbe ve tek minareli bir yapıdır.
- Öze (1987) ve Aslanapa'ya (1996) göre caminin minarı Kâsım Ağaç'tır.

Plan : 3.3 Çiqli Camii Planı (Aslanapa, 1996)

CEPHLE ÖZELLİKLERİ

- Tek kubbe ve tek minareli ve yükseltilmiş bir platform üzerine duran camii üç cephesi boyunca devam eden ve son cemaat yerini örtün alması amaçlıdır.
- Mozaik taşın yapılmış caminin doğu-batı cephesinde üçer adet sivri kemerli, üçü pencere ve yata maktad r Pencere kemerleri tuğladan inşa edilmiş olup ortada yer alan pencere diğerlerinden daha yüksek tasarlanmıştır.
- Kiri cephesinde ise, minare, sırtı, sağır kırılarak, yanlarında birer pencere ile, giriş cephesinde ise son cemaat yerine açılan kısır yanında yer alan iki pencere ile düzenlenmiştir. Son cemaat yerinde cephesi duvarlarında çini kaplamaları yer almaktadır.

Şekil 3.32 Kireç Cephesi

BEZEME ÖZELLİKLERİ

- Caminin iç mekânında memmer, minberde, ka'nen şerhi ise kubbeye ve pandantiflerde kullanılmıştır. Minberin kütah çini ile kaplı olup minberde tasvir a motifleri ile motifli bhitisel bezeme kullanılmıştır. Kubbeye ve pandantiflerde kullanılan bezeme motifleri ise aynı kor pozitiflerdir.
- Caminin iç mekânında çini kaplamaları, minber, minber kütah, duvar kaplamaları ve son cemaat yerinde duvarlarda kullanılmıştır. Caminin unu adından da anlaşılacağı gibi kütahya çiniyle kaplı bu bezeme programından gelmektedir (Kuban, 2007).
- Bu çiniler marmer ve taş gibi diğer motiflerdir.

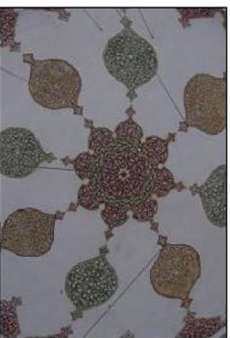
Şekil 3.23 Çini Kaplama

Şekil 3.24 Minber

Şekil 3.25 Minber

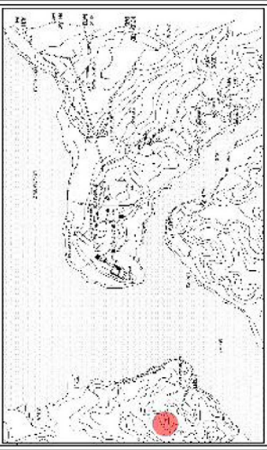
Şekil 3.26 Kubbeye Kazanmış Bezeme

Şekil 3.27 Minber Çini Kütah

Şekil 3.20 Çiqli Camii (Çoşkunlu, 1995)

Şekil 3.21 Çiqli Camii Haritası Konumu

KENTSEL KONUMU

- Çiqli Kütahyesi, Ibrahimi'nin amnesi Kösem Mahalpeyker Sultan tarafından Üsküdar surlarına 1640 yılında yapılmıştır (Kuban, 2007).
- Çiqli Kütahyesi, medrese sığınan mektep, sebül, çeşme ve diğer bannamdan oluşmuştur (Kuban, 2007).
- Çiqli Camii ve kütahyesi Üsküdar surlarında Atık Valide kütahyesi ile birlikte aynı şekilde yer alır. Çiqli camii ve yapıları denize doğru genişleyen vadi durumundadır. Arzının doğu yamaçındadır. Çiqli camii, Atık Valide Camii ile başlayan yeni mahallelerin oluşum ve gelişim sürecine öncülük görevini yüklenen kütahyeleridir (Çezar, 2002).
- Çiqli Camii kütahyesi, pek çok yapıyı günümüzde de korumaktadır ve camii de bölge halkı tarafından kulanılmaktadır.

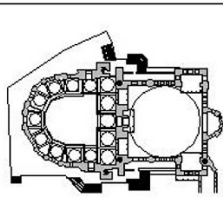

NUR-U OSMANİYE CAMII (1748-1755)

KATALOG NO : 5

PLAN ÖZELLİKLERİ

- Yapı, kare planlı olup tek kubbelidir ve mihrabı çukuludur. Caminin avlusu klasik plan şemasından ayrılmış, yarım daire şeklinde 2 sütun üzerine oturan 14 kuzeyden olmuştur. Sade'narı yoktur. (Öz, 1987).
- Caminin kubbesi 26,5 metre çapındadır ve kişiye duvar arası oluşturulmuştur. (Çezar, 2002).
- Yüresik bir süzme üzerine oturan caminin, "İşer" şeklindeki mihrabı vardır.
- Camide mihrabın üstüne "U" şeklinde rampalı bir koridorlar üslup bu kapalı koridorun başlangıcı diğer camilerden farklı olarak avlu kapısının kenarına başlanır. (Çezar, 2002).

Plan 3.5: Nuruosmaniye Camii Planı (Kuban, 1987)

ÇERİPE ÖZELLİKLERİ

- Yapı arazi'nin eğiminden yararlanarak, yüksek o r platform üzerine oturtulmuş ve zemin kotunda arasta, duvarlar ve bekar çatılar inşa edilmiştir. (Kuban, 2007).
- Caminin 10' un çapında dışarıya çukullu bir mihrabı, ve yan cemaatlerinde mihrabı duvarının devamı olarak tasarlanmış genişlemeler vardır. Bu geniş emellerden bazı cephesinde di rampa ile camii içi dışındaki hürker çatı filizle bağlanmaktadır. Doğu ve batı cephesinde bu genişlemelerin yanında çukullu kalı ve ya çukullu bulunmazdır.
- Caminin cephesinde büyük aşı kemeleni zeminde ve yan cephe revakları bilginde yer alan hareketli koridorlar ile kubbeye yer alan "s" profili payandalar gibi öğeler çeşitli karakterler belirlemiştir. Camii cephesinde beş sıra pencere yer alır ve bu pencerelerin dar ve uzun kurulması yükseklik eksisini attırır. (Kuban, 2007).
- Nuruosmaniye Camii minaresinin kubbeleri taşlar ve taş kulanı yapıldığını bu camii ile birlikte ortaya söylenmektedir. (Kuban, 2007).

Şekil 3.33: Dışarı Çıplak

BEZEME ÖZELLİKLERİ

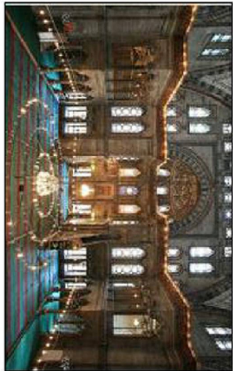
- Caminin iç mekânında çukullu kulanı 18'ye ile birlikte ahemini yitmiştir. Nuruosmaniye Camii iç mekânında da yazı ve yazılı beyat kullanımı yapılmıştır. Camii iç mekânında yazı; büyük aşı kemeleni üzerinde "İçüvey" korışke yazılı "Fatma Suresi", en alt sıra pencerelerin üzerinde yer alan medallionlar ile parçalanmış yüzeyde kulanılmıştır.
- Camii iç mekânında kalamsız bezeme, kubbeye ve kuzey merkezi ile mihrab üzerinde yer alan yarım kubbeye yüzeyinde kullanılmıştır. Kalamsız bezemeler deniz kabuğları ve akan yarıklarla motifleri dönemini hissettirir ve yansıtılır.
- Caminin iç mekânında kemellerde "S" ve "C" eğimleri, duvarlarda yön değişimleri, niş ve taş kulanı kullanılması bezemenin yemine da resal profili özgün tabirlerdir. Kalıpsız ve aklımlı motifleri kullanılmıştır. (Kuban, 2007).

Şekil 3.39: Yarım Kubbeye Kalamsız Bezeme

Şekil 3.40: Yıldırım

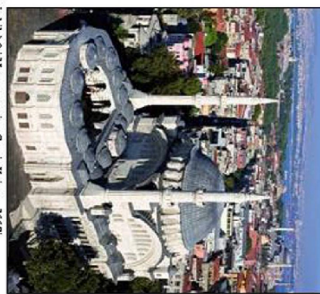
Şekil 3.41: Mihrabın Mimarisi

Şekil 3.42: Kubbeye Kalamsız Bezeme [1]

Şekil 3.43: İsoğuzun Dışı

Şekil 3.38: Nuruosmaniye Camii (Kuban, 2007)

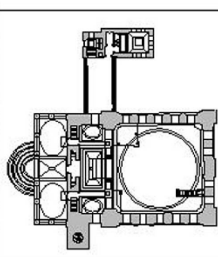
Şekil 3.37: Nuruosmaniye Camii Konumu

KENTSEL KONUM

- Caminin inşaatına I. İbrahim'in başlangıcı fakat vefatı üzerine III. Osman devam ettirerek 1755'te tamamlanmış ve camiiye "Nuruosmaniye" ismi verilmiştir. (Öz, 1987).
- Öze (1987) göre caminin mihrabı Mustafa Ağa olup yarıncısı Şinsoh Kalfadır. Çezar'a (2002) göre ise camii için hazırlanan Tarihî Camii Nur-u Osmanî adlı kitabın caminin mimarını Şinsoh adlı bir mimarın kaldığını belirtir.
- Kulliyeye camii medrese, imaret, kutuphanesi, muvakkitane, sebili, çeşme ve türbeden oluşmaktadır. (Çezar, 2002).
- Camii kentsel konum olarak kutsal alanın kenarında yer almaktadır. Bizans döneminde Corstanın Forumu olarak adlandırılan alanda, Osmanlı döneminde İnanca üssan İcralet merkezi olarak bulunuyordu. Çarşının içine yerleştirilmesinin olan kulliyeye yüksek bir terasla oturduca, alanda camii arsesinin çevresine çok sayıda dükkân yerleştirilmiştir. (Kuban, 2007).
- Camii ve kulliyeye günümüzde de belirli çarşılarda merkezde yer almaktadır ve bölge halkı tarafından kullanılmaktadır.

PLAN ÖZELLİKLERİ

- Yapı, tek kubbeli ve kare planlıdır. Kubbe pendentiflerle kişiye duvarlama oluşturulmuştur.
- Camii tek kubbeli olmamasına rağmen, oval iki küçük kubbe ve onları n arasında kalan minareli tonozun ortığı bir alan ile camii iç mekânı, mihrap alanında uzatılıp büyütmüştür. (Cezar, 2002).
- Ayazma Camii'nde revaklı avlu yoktur. Üç kubbeli, yitkiselim ş son cemaat yeri ile, batı cephesinde tek minaresi ve doğu cephesinde nünka rairesi yer almaktadır. (Kuban, 2007).

Plan 3.0 Ayazma Camii Planı (Kuban, 2007)

ÇEPELİK ÖZELLİKLERİ

- Yüksek bir platforma oturan caminin giriş revakına dairesel bir merdivenle çıkılmaktadır. Bu revak beş açıklığı ve orta açıklığı diğerlerinden cahiz geniş ve çok yüksek kenarında Ebu revak iki açıklık kubbe ve ortada bir tonozla örtülmüştür.
- Caminin tek minaresi batı cephesinde yer alır. Doğru cephesinde ise hürkar mahalline u aşan galeri yer almaktadır.
- Caminin doğu ve batı cephesinde dört sıra halinde beş adet, sırtı hürkar pencere bulunmaktadır. Yabancı aşu kenarları ve köşelerinde yer alan eğimlik küle en sime etine vurulmuş ve ağırlık külelerinin üstü kubbesine oturmuştur. Cemaatlerde yer alan aslı kenarları uzengi mzasınca, cephe try kelen bir çamış yer alır. ahtadır.

Şekil 3.16 Güneş Çarşası

BÜZÜMLÜ ÖZELLİKLERİ

- Caminin iç mekânında mermer, mihrap ve minberce kullanılmıştır. Mihrap yüksek özellikler taşınması na rağmen mihrap üstünde yer alan süslemeler edimendir. batılı karakterini göstermektedir.
- Caminin iç mekânında kalem işleri, duvarların köşeleri, pendentif yüzeyleri ile pencere perveleri ve kübbede kullanılan şir. Kalem işi bezemeler deniz kabukları ve akartı yapıları motifleriyle caminin zarafetini yansıtmaktadır.
- Caminin iç mekânında çiniyi yerli 18.y. çamii içinde görülen yazı almıştır. Ayazma Camii iç mekânında yazı, özellikle kindi pencere sıras nın hemen üstünde yer alan dikdörtgen levhalarda görülmektedir.
- Caminin iç mekânında ahşap; hürkar mahallinde ve pencere kapaklarında kullanılmıştır. Hürkar mahallinde tepelik ve sebekte eminde kırmızılar ve değişik tonlar dönem n özelliklerini yansıtmaktadır.

Şekil 3.17 Kuvvet Üstü Leşibi

Şekil 3.46 Mihrap - Minber

Şekil 3.49 İç mekân planı

Şekil 3.50 İç mekân

Şekil 3.51 Kalem işi bezeme

Şekil 3.44 Ayazma Camii

Şekil 3.45 Üsküdar Ayazma Camii konumu

KENTSEL KONUM

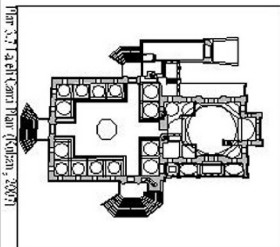
- Camii'nin banisi illüstratörün amması Mihrişah Enine Sultan'dır. Camii 1760-1761 tarihlerinde yapılmıştır. (Cezar, 2002).
- Camii'nin mimarı Mehmet Râhîr Ağadır (Öz, 1987).
- Ayazma Kulliyesi; camii, çeşme, mektep, hanım ve galiriden oluşmuştur. (Kuban, 2007).
- Üsküdar'ın Ayazma semtinde, burada bulunan Bizans Ayazması'nın üzerinde inşa edilmiştir. Bizans Ayazması sını üzerinde bulunduğu için Ayazma Sarayı denilen hassa için köşkten birini yine yapılmıştır. (Kuban, 2007).
- Camii günümüzde de kullanılmaktadır. Fatih kulliyesinde bulunan Fatma İsa'î Tarabe halindedir.

LALELİ CAMİ (1759-1763)

KATALOG NO : 7

PLAN ÖZELLİKLERİ

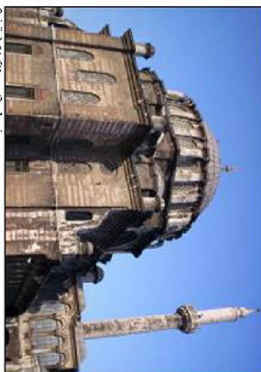
- Yapı, III. Mustafa'nın Edirne Selimiye Camii modelinde bir eseri silmesiyle, sekiz ayak üzerine oturan tek kubbeli ve altı yarım kubbeden oluşan bir camidir. (Kuban, 2007).
- Caminin mihripli kısmı çukulludur ve yarım kubbe ile örtülüdür. Ana kubbenin çapı 14 metredir. (Kuban, 2007).
- Camii tümüyle yarıy bir keremle duvarlanmıştır. Yapının altı ve herim bölümünün altı da çukuk, yivli ve büyük masif ayaklarla taşınan tonozlarla örtülü bir altyapı vardır. (Kuban, 2007).
- Yapının doğu yanında yer alan minare revakli rampa hücreler mahalline çıkış rampasıdır.
- Caminin son cemaat yeri başı kubbedir.

Şekil 3.27 Laleli Camii Planı (Kuban, 2007)

ÇEVRE ÖZELLİKLERİ

- Yapı, tümüyle yarıy bir kerem üzerine oturmakta ve bu kerem üzerine doğu ve batı cephesindeki kapılardan merdivenlerle çıkıya çukullanmıştır.
- Caminin doğu cephesinde, bir taraftan diğer, camii girişinde yer alan hüner mahalline ulaşan, minare revakli bir rampa bulunmaktadır.
- Caminin doğu ve batı cephesinde kesme taş ve tuğla ile, almasık duvar sistemi kullanılmıştır. Bu çephele yerden yalıtım konsepti, çephele altyapı ve üstünlük sistemi ni ayrıdır. Yan çephelelerde yerden tonozlarla örtülü revakli galeriler altında adeta bir kat hissi veren pencereleer daha önce planlanımlarla yekesitli miş çukullarda görünmeyen bir uygulanmıştır.

Şekil 3.28 Çukuk Çukukları

Şekil 3.29 Laleli Camii Konumu Haritası

KENTSEL KONUMU

- Camii'nin benimsi III. Mustafa olup inşaata 1760'da başlamıştır. Camii 1763'te olan Kara Mimar'ın yerine hermeti Tahir Ağa tarafından 1764'te bitirilmiştir. (Kuban, 2007).
- Öze (1987) göre külliyeye : camii, imaret, türbe, sebil, mavi kütüphane, namazgâh, han ve dükkanlardan oluşmuştur.
- III. Mustafa'nın camii yaptırarak istediği keserleşince, bunun için oostan şahısları ile birleşer, ev ve dükkanın satın alınması ile camii inşa edilmiştir. (Cezair, 2002).
- Camii, kentsel korumun olarak düşünülür. aks üzerinde eski Bizans mahallinde, 'Mesele olarak anılan meclis üyelerinde, 'Tahir Formu, yakınında yer alır. Laleli Camii'nin oluşturduğu aks kenar önemli bir kareyi alanları arasında bir üyedir.
- Laleli'de yer alan camii ve külliyesi bugün de kullanılmaktadır. Eski altyapıya ait bir restorasyon yapılmıştır ve taşınan adı verilen namazgâhın bir parçası olduğu kesin değildir. (Kuban, 2007).

BİZEMLİK ÖZELLİKLERİ

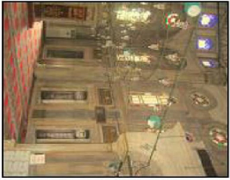
- Caminin iç mekânında minareler : mihripli ve minarede kullanılan mihripli ve minarede değişik renk minarelerle yapılmıştır. Yazık külsüsü ise altyapı olarak seçilmiştir.
- Caminin iç mekânında yazılar : en alt sıra pencere etrafı üstünde : lahyıcı kemer yüzeylerinde kullanılmıştır. Ayrıca ana kubbeyle çevrelenen profi üzerinde yazılı 'Fatma Suresi' bulunmaktadır.
- Caminin iç mekânında halı : kubbe ve yarım kubbe pencere açıklıkları ve kemer yüzeylerinde görülmektedir. Kubbe'nin 2007'de caminin boyalı bezemesi olduğu değildir. Caminin iç mekânında bezemesi emirlerle lasınan alıncıdaki yapıdır. İzn : Kubbe hasarının perçemenin olduğu noktalarda kemer formundaki ayrımlıdır.

Şekil 3.30 Mihripli Kubbeler

Şekil 3.31 Mihripli Kubbeler

Şekil 3.32 İç Meclis

Şekil 3.33 Kubbe Sıkımsız Bezeme

Şekil 3.34 Kubbeler

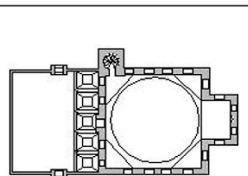
Şekil 3.35 Tavan

ZEYNEP SULTAN CAMİ (1769)

KATALOG NO : 8

PLAN ÖZELLİKLERİ

- Yapı, tek kubbeli ve kare planlıdır. Kubbe köşe duvarlarına oturmakta ve dışarıya çıkılmamıştır (Kurban, 2007).
- Yapı, almışık duvar teknolojisiyle kesme taş ve tuğladan inşa edilmiştir. Minaresi ise tuğla ve taşla yapılmıştır (Cezar, 2002).
- Son cemaat yeri, portli sütunlardan oluşup, beş tonuz ile örtülmüştür.

Şekil 3.8 Zeynep Sultan Cami, Fani Kâzım, 1954

CEMİNE ÖZELLİKLERİ

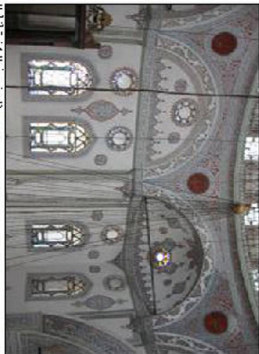
- Yapı almışık duvar sistemiyle inşa edilmiştir. Caminin örneği sisteminin oluşturulan L-çatı ise tuğladan inşa edilmiş olup, çatı şeklinde yapılandırmada desteklenmiştir. Kubbenin dış kısmı, onüçüncü bir tonuzla çevrelenmiştir.
- Caminin tek minaresi tuğladan inşa edilmiştir. Minarenin başları bir kaşık olup tek şerhlidir. Yapının kornişleri cephesinde silindirik duvarlarla kaplanmıştır.
- Caminin yan cemaat en duvarları açılıklı iki sıra pencerelidir. İlk sıra pencereleri dikdörtgen şekilli olup, ikinci sıra sivri kemerli pencerelerin hemen üzerinde dairesel pencereler yer almaktadır.

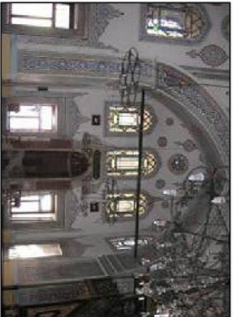
Şekil 3.83 Zeynep Sultan Cami

BEZEME ÖZELLİKLERİ

- Caminin iç mekânında almışık, minber ve güney cephesinde yer alan almışık galeri ve gâvriye çiyân medhiyelerinde kullanılmıştır.
- Caminin iç mekânında kalın işlenmiş mihrap çevresinde, kubbe, kubbe kasnak pencereleri çevresi, duvarlarda, pencere çevrelerinde ve kemer yüzeylerinde kullanılmıştır. Caminin iç mekânında bezemsel ayrıntılar, sütlü başlıklar ve silmelerde görülen herok üslup ile zemini kat ve kubbe kasnak pencereleri çevresindeki rokoşo işlemleridir.
- Caminin iç mekânında hermetik minaretle ve güney cephesinde yer alan galeriyi taşıyan sütunlarında İslamî inşaat mimariyatı ile ilgili simgelenen mekânlar kullanılmıştır. Minarelerde ise ilâhî bir almışık işçiliği görülmektedir.

Şekil 3.81 İç mekân, Bezzaz

Şekil 3.85 Mihrap

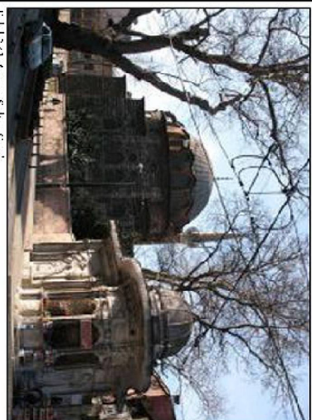
Şekil 3.86 İç mekân

Şekil 3.87 Kubbe Kasnaklı Bezzaz

Şekil 3.88 Son Cemaat Yeri Kubbe Bezzaz [1]

Şekil 3.81 Zeynep Sultan Cami

Şekil 3.89 Zeynep Sultan Cami Kuvvetli Kart

KENTSEL KONTAK

- Caminin banisi III. Ahmed'in kızı Zeynep Sultan'dır. Cami, 1768 tarihinde yapılmıştır (Kurban, 2007).
- Caminin mimarı Öze (1987) göre Mimarî Tarihi Ağaçlar Zeynep Sultan külliyesi, camii, soyunma odası, kütüphane, sebilleri yapılmıştır. Caminin dış avlusu kapsamında Eminönü'nde 4.Yakal Har yapıldığı sırada kazılmış olan İhanti-sebilleri bulunmaktadır (Öz, 1987).
- Cami, Eminönü İyileşim Güllühanesi Parkı giriş kapısı karşısında bulunmaktadır. Caminin kentsel konumu her türlü tapasından, Ayasofya'dan İmama üleşen taş üzerine, Yerevatan Sarayı yakınındadır.
- Cami günümüzde de kullanılmaktadır. Caminin arkasındaki mefrasa ilâhî rikaetler (Öz, 1987).

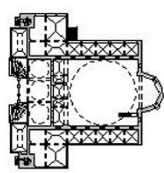

NUSRETTİYE CAMI (1825)

PLAN ÖZELLİKLERİ

- Yapı, yüksük bir etkisizlik üzerinde duvar bera planlıdır. Mihrabı poligonaldır (dikdörtgen) ve yarım kubbe ile örtülüdür. Kare şeklindeki ana mekân, mihrap nişi ile güneş - gâlelerin altındaki bölge de kuzeye doğru yayılanak genişleyen bir plana sahiptir. Kubbe çapı 15 m'dir (Sümer , 1995).
- Yapının batı ucunda, hünkar mahallé bölümü ile buna eşgü hünkar kasrı ve doğu ucunda konut bölümü bulunmaktadır.
- Caminin sol tarafında klasik esaslara uyumayan sadıvân avlusu bulunmaktadır.

Plan 2.11 Nusrettiye Cami Planı (Sümer, 1995)

CEPHE ÖZELLİKLERİ

- Yapı, ana hünkar kısmı ile ona kuzey yönünden eklenen son cemaat yeri ve burunla bağlantılı , batı cephesinde hünkar kasrı ve doğu cephesindeki diğer bölümlerden oluşmuştur. Çatıyı cephesinde ise mihrap çıkmalı ve yarım kubbe ile örtülüdür.
- Camii yüksekliği bir sudaşınca üzerine oturmuştur. Caminin kuzey cephesindeki üç kubbeli son cemaat yeri platformuna dair eseri mevkilerinde kullanılmaktadır.
- Caminin girişi merkezi harmanı kısmında kopartılarak hünkar kasrı çatısı çatılarında konumlandırılmıştır.
- Caminin cephesi çatı eğiminde yer alan ağır kulelerin vurgu etkisiyle karakterize olur. Bu kuleler yüksük kasırlı ve perçemli kubbeleri, cephesinde sınırlı ve vurgulanmış kuleleri ile taşınmaktadır. Kışe külelerinde ve kübe kasnak perçemlerinde ise çeşitli profilli elemanlar kullanılmıştır.
- Caminin doğu ve batı cephesinde yer alan yan gâleler (avaklar) örtülüdür. Hünkar kasrı ve diğer bölümlerden oluşan kısım ise kirma gâle ile örtülüdür ve dikdörtgen pencerelidir.

Şekil 3.90 Nusrettiye Camisi

BEZEMELERİN ÖZELLİKLERİ

- Caminin iç mekânında memeler , mihrap , mihrab ve yazık kısmında kullanılmıştır. Sade memeler mihrabı kenarlık , memeler çeyrek mihrabı sivri konuk kulaneli , akant yaprakları ve girizgahlarla süslenmiştir.
- Caminin iç mekânında kalen şelen , çenece çevrelerinde , pandomentlerde , ve kütüphanede kullanılmıştır. Bezemelerde genellikle vâzalar , kırık dal , çiçek , yıldız ve gelenik motifleri kullanılmıştır. İç mekânda pencerelerin üzeri ahşap yapılmıştır.
- Caminin iç mekânında yazık , mihrap üstünde , mihrab kenarında ve en altı çenece sırası üzerindeki , gâleli hazırda mekânı odası yazık kısmında kullanılmıştır. Çatı içindeki bu yazık kısımın elinden çıkan "Yirmine süesüdü". Ayrıca pandomentlerde ve mihrap nişi yan duvarlarında raddalılar şekli ile yazık örnekleri bulunmaktadır.

Şekil 3.91 Kâhramânî Bezeme I

Şekil 3.92 Mihrap

Şekil 3.93 Mihrab - Şekil 3.94

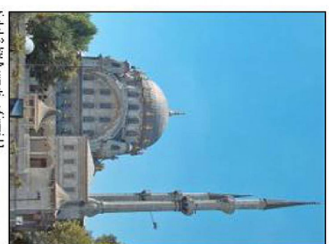

Şekil 3.94 Kâhramânî Bezeme II

Şekil 3.95 Yazık Kâhramânî

KATALOG NO : 11

Şekil 3.88 Kâhramânî Camii I

Şekil 3.89 Sıhazık - Camii Kâhramânî Konumu

KENTİŞLİK KONULU

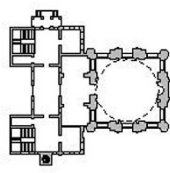
- Caminin berrakısı Sultan II. Mahmut'un. Bu caminin yerinde III. Selim tarafından yaptırılmıştır. Arapçalar Kışlası Camii bulunmaktadır. 1822 yılında çöken yangında camii de yanmıştır. 1825'te yerine bu camii inşa edilmiştir (Öz , 1987).
- Kâhramânî (2007) göre camii'nin mimarı Kâhramânî Amira Bahçan , Çeşarâ (2002) göre ise Abdülhalim Beydir.
- Nusrettiye Kütüphanesi , camii , hünkar kasrı , sabit ve muvakkithaneen oluşmuştur (Sümer 1995).
- Nusrettiye Camii kâhramânî konum olarak Topkapı semtindedir. Camii asasen sarayın alanı ve aşkâlar çevresi olan bir alanda yer almaktadır. Hünkar Darvâli olarak inşa edilmiştir. Topkapı kışlası mesajı yerine inşa edilen camii , bir kışa camisi olarak yapılmıştır. ama aslında bir sedâlin çarşısıdır (Çeşarâ , 2002).
- Günümüzde de Nusrettiye Camisi ve kütüphanesi faaliyettedir. Fakat geçişli önemler görmüştür. Caminin dış avlu duvarları ve avlu girişini yıkılmıştır.

SADABAD CAMİ (1826)

KATALOG NO : 12

PLAN ÜZELİKLERİ

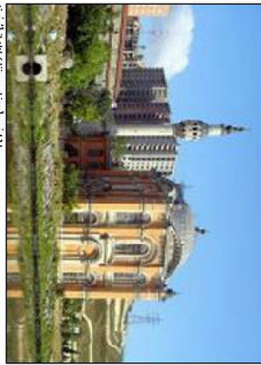
- Yapı , tek kubbeli ve kare planlıdır.Cami kağıt bir yapı olup kubbesi ağırsıptır (Öz , 1987).
- Cami'nin kuzeyinde hıfızlar dairesi bulunmaktadır.Cami'nin esas girişi hıfızlar dairesi girşi ile beraber tasarlanmıştır.
- Sırtlık olarak tasarlanan hıfızlar dairesinin doğu cephesinde yuvarlak bir platforma ulaşılabilir. Bu giriş daha verimlidir.
- Cami'nin tek şerheli mihrabesi hali cephesinde hıfızlar dairesi ile bir kare esas almıştır.Mihrabın şerheli ise arabesk ornatıdadır.

Plan 3.12 Sadabad Camii Planı (Şahinçay , 1986)

CEPHELİ ÖZELLİKLERİ

- Yapı ana hariri bölümünü ile orta kuzey yönünden elelenen hıfızlar dairesinden oluşmuştur.Hıfızlar Dairesi ise iki katlı olup üst katından pencere ve ağırsap çalılıdır.
- Cami'nin kuzey cephesine yer alan sırtlık olarak tasarlanmış hıfızlar dairesi doğu cephesinde dört basamakla yükseltilmiş bir platforma oturmuştur.
- Cami'nin ana hariri kısmı ise taşınmaz bedden duvarları üzerinde ağırsap bir kubbe ile örtülmüştür.Cephesel olarak ark köşüde kubbe ile örtülü taşınmaz köşe kullenerek cephesinin dışındaki kubbe ile birlikte tasarlanan eğrisel bir ahilikla karakterize olur.
- Yarıym çaplı olan dışarıya doğru eğrisel bir yüzeyde bulunan yuvarlak kemerli pencereler ile tasarlanmıştır. Bu pencerelerden oluşan yer alan pencere çabı büyük bir kemer nişi içinde silmelerle , zemini katlı dış duvar kaplamaya eleman enjine ve kubbe k sınında da eğrisel ahilikla yuvarlanmıştır.

Şekil 3.08 Camii Cephesi [1]

BEZEME ÖZELLİKLERİ

- Cami'nin iç mekânında ağırsap , mihrap ve vaaz kürsüsünde kullanılmıştır.Mihrap ise çim olup , geniş bordürü , dilim ve kenarları hafif frizli olup iç ağırsap çalılıdır.
- Cami için mekânın çim sadde olarak tasarlanmıştır.Cami'nin iç mekânında kalemi işleri , zandanlı yüzeylerinde ve kubbece kullanılmıştır.
- İç mekân bu ağırsap yabancısı motif , yeşilimsi siyahimsi ve karakterize olur.Pandantiflerde çarpıcılar içinde yaprak ve çiçek motifleri ile akantı yaprakları kullanılmıştır.
- Cami'nin iç mekânında hıfızlar dairesi , hariri giriş duvarları üzerinde ağırsap köşüklü , oldukça sadde eğrisel ornatımları olarak kullanılmıştır.

Şekil 3.09 Mihrap Detayı

Şekil 3.100 Mihrap , Yanlar

Şekil 3.101 İçerikler Mekânı

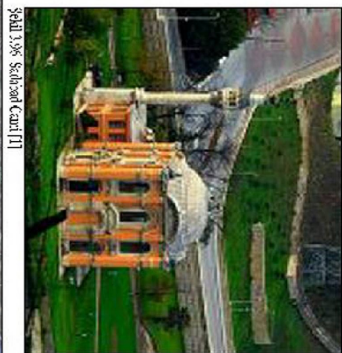
Şekil 3.102 Kubbe Kalemli Bezeme

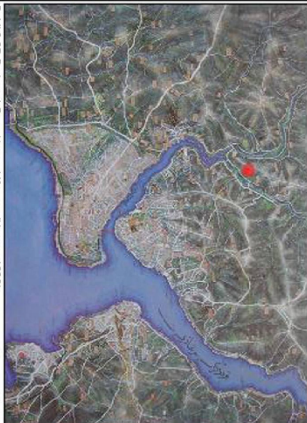
Şekil 3.103 Kalemli Bezeme

Şekil 3.104 İç Mekân

Şekil 3.05 Sadabad Camii [1]

Şekil 3.07 Sadabad Camii Konumu (Konya , 1980)

KENTSEL KONUM

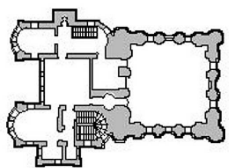
- Sadabad Camii yerinde bulunan ilk camii . III.Ahmet tarafından Çağlayan Kasrı ile birlikte yaptırılmış . III.Selim ve II.Mahmut dönemlerinde iki defa tamir edilmiş iken , Avdizade tarafından 1862 yılında yeniden yaptırılmıştır.(Şahinçay , 1986).
- Cami'nin mimarı Sarıkis ve Ağop Bağcıdır (Tığlıcı , 1981).
- Sadabad Camii Kığıllıane Köşesinde , Kığıllıane Deresi kenarındadır. Cami'nin önünde büyük sahneler , meydanların , yanarabaleceği nemer bir iskele bulunmaktadır . İki mektep girişinde olan iskelemin orta bölümünde kaymakam hıncı camii görünür. yanarabaleceği mektepler bulunmaktadır (Tığlıcı , 1981).
- Sadabad Camii günümüzde de kullanılmaktadır fakat yak rında yer alan Çağlayan Kasrı se yitmiştir.

KÜÇÜK MECİDİYE CAMİ (1848)

KATALOG NO : 13

PLAN ÖZELLİKLERİ

- Yapı, tek kubbeli ve kare planlıdır. Caminin harem kısmı 12,50 m. enjütlü, bir kareden oluşmuştur (Tuğbaç, 1981).
- Yapıya salıncan dışı basamaklı bir merdivenle ulaşılabilir ve giriş kısmından 6,75 m x 1' - 30' m boyutlu bir giriş holüne geçilmektedir.
- Girişin yan tarafı son cemaat yeri bulunmamaktadır (Tuğbaç, 1981).
- Giriş holünün her iki yanında bulunan kütüphane ve derslik şeklinde bir giriş, bu kütüphane güney ucuna da merdivenler yerleştirilmiştir.

Şekil 2.12: Küçük Mecidiye Camii Planı (Kazanoğlu, 2007)

CEPHE ÖZELLİKLERİ

- Yapı, İbrazim mekânı ile orta kuzey cephesinden etkilenmiş hünkar kasnıncan olmuştur. Hünkar Kasnı girişi ile camii girişi aynı yerdedir.
- Camide girişin sol tarafında yamuk dairelerle uzatılmış iki hül etrafına oda ar yerleştirilmiştir. İbrazim ise İbrazim mekânından ayrılarak hünkar daireleriyle birlikte zanaatçı şifreli hünkar tiki şifrelerdir ve tasarımıda orantısızlık etkisi görülmektedir.
- Camide kubbe kasnığı yoktur. Pencere düzeni ise doğu ve batı cephesinde üçer açıklıklı olarak tasarlanmıştır. Pencere çerçevelerinde kemerli ve n şifre içersindedir. Cephesindeki diğer üç köşe aydınlatma şifrelerinde yarıdaire hül etrafında orantısızlık etkisi görülmektedir.

Şekil 2.13: Küçük Mecidiye Camii

BEZEME ÖZELLİKLERİ

- Caminin iç mekânında mermer, mihrap, minber ve yazık türüsünde kullanılmıştır. Mihrap nişi diğirni ve yivdir. Minber ise kork kütahlı kırmızı seramik mermerden yapılmıştır.
- Caminin iç mekânında alçı kabarması sistemleri, pencere aralarında diğer çarçaf ve çarçaf, çarçaf ve çarçaf olarak kullanılmıştır.
- Caminin iç mekânında yazık kütahlı kullanılmıştır. Façat camii iç mekânında üst katta yer alan pencere üst başında yazık medalyonlar yer almaktadır.

Şekil 2.14: Küçük Mecidiye Camii

Şekil 2.15: Küçük Mecidiye Camii

Şekil 2.16: Küçük Mecidiye Camii

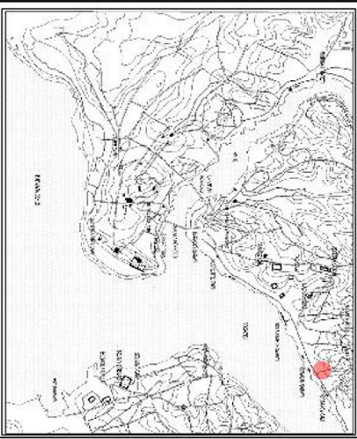
Şekil 2.17: Küçük Mecidiye Camii

Şekil 2.18: Küçük Mecidiye Camii

Şekil 2.19: Küçük Mecidiye Camii

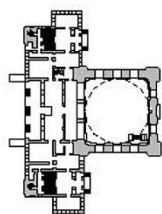
Şekil 2.20: Küçük Mecidiye Camii Konumu

KENTSEL KONUM

- Caminin banisi Sultan Abdülmecid'i. Yapı 1848 yılında yapılmıştır (Kubba, 2007).
- Camii Tuğbaç ve (1981) göre Niğdeges Bayan, Kütahya (2007) göre ise Çarçaf Amira Bayan tarafından inşa edilmiştir.
- Sultan Abdülmecid Mecidiye Camii'nin, Yüz, Dörtkubbe ve Çarçaf Saray arını merkezi noktasına inşa edilmiştir (Öz, 1987).
- Caminin hünkar girişi ise batıdan Yıldız Parkı girişinden planlanmıştır (Kubba, 2007).
- Günümüzde de Mecidiye Camii kullanılmaktadır.

PLAN ÖZELLİKLERİ

- Yapı , kare planlı olup yüksek kubbe ve çifte minarelerdir (Öz. : 1987).
- Yapının kuzey açılışı 18 metredir ve genişliği ve yüksekliği çifte minareli binalar dır. Kase ayak üzerinde tasarımlıdır. (Kuban , 2007).
- Caminin 2 anı tek kubbeli camii mekânı ile ona göre yöründen eklenen bir hünkar dairesi ile oluşturulmuştur. Camii mekânı 58 metre çaplı hünkar kassı ile birleşmiştir. (Kuban , 2007).
- Caminin 4 nış hünkar kassından ve hünkar kassının deniz yönünden girişleriyle birlikte , caminin toplam üç adet girişi vardır.

Plan 3 - 4 Dolmabahçe Camii Planı (Kuban , 2007)

ÇERÇE ÖZELLİKLERİ

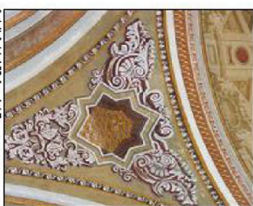
- Yapı , ibadet mekânı ile orta kuzey yönünden eklenen hünkar kassından oluşmuştur. Hünkar kassı simetrik olup iki katedir ve yükseltilmiş parçacıklarla çitlenmiş sınıma çatı ile örtülüdür. Hünkar dairesinin denize bakan cephesinde simetrik hünkar girişleri tasarlanmıştır.
- Camide minareler ana ibadet mekânından koparılarak hünkar kassı ile bir kitle tasarlanmıştır. Çifte minareli caminin her minaresi tek şerhede i ve yivlidir.
- Caminin Hünkar Kassı cephesi , her iki katta da dörtbüğün pencereleri ve üst kat pencereleri üzerinde yer alan üçgen alın kila tasarlanmıştır. Ana hatları kesim cephesi ise dört başıyıcı ayak ve hünkar çatılarının pandantiflerle katkılanmış pencereleriyle oluşur. Pencereleri kubbe ortadan kalması ve kubbe zeminde bir köşmele başıyıcı kenarlar ile oluşturulmuştur.
- Ana hatları kesim cephesinde pencere düzeni , başıyıcı asrı kenarları kırık , kenarlar ayru mekâz , çembeller gibi tasarlanmıştır.

Şekil 3-113 Kuzeyden Çekimi

BEZEME ÖZELLİKLERİ

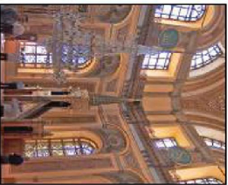
- Caminin iç mekânında memmer , minhap , minber ve vazay kütlesinde kullanılan şifreli minhap ve minber alın yaldız işlemidir. Minhap nisgini köşe duvarlarında barok süslemeler , köşelerde geometrik süslemeleri vardır. Minberin yaldızlı köşelerinde geometrik süslemeler görülmüştür.
- Caminin iç mekânında kalın işleri , pencerelerin aralarında üçgen pano arı halinde , pandantif yüzeylerinde , kubbe ve pencerelerin çevreleyen kemer nişleri içlerinde yoğun olarak kullanılmıştır. Bezemelerde , vazay , kıvrık dal , çelbik motifleri yoğun olarak kullanılmıştır.
- Caminin iç mekânında geleneksel yazı kışkıkları bulunmamaktadır. Ayrıca camii iç mekânında yazı : üst katlarda yer alan pencerelerin aralarında , yetmişli yıllarda kullanılmıştır.

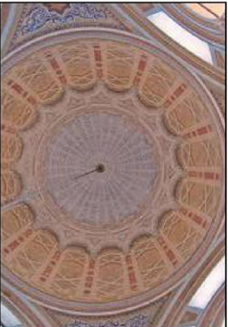
Şekil 3-114 Kemerli Bezeme

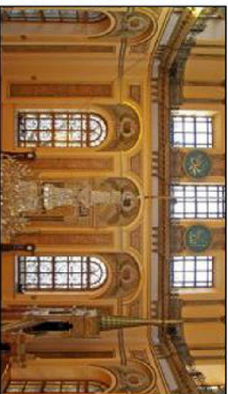
Şekil 3-115 Minber

Şekil 3-116 Minber

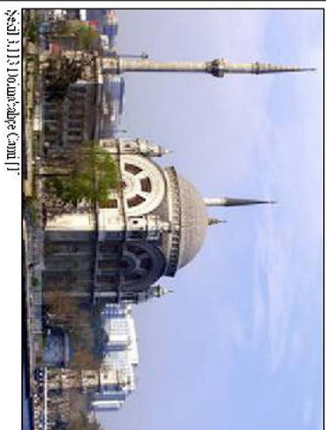
Şekil 3-119 Kubbe Kemerli Bezeme

Şekil 3-120 Kemerli Bezeme

Şekil 3-121 Vazay Kütlesi

Şekil 3-113 Dolmabahçe Camii [1]

Şekil 3-114 Dolmabahçe Camii Konumu

KENTSEL KONUM

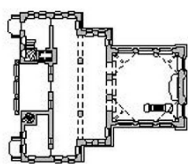
- Caminin banisi , II. Mahmud'un ikinci kadını ve Sultan Abdülmecid'in annesi Bezm-i Aalen Valide Sultanıdır. Camii 1853 yılında inşa edilmiştir (Öz. 1987). Bu yüzden Bezm-i Aalen Valide Sultan Camii olarak da anılmaktadır.
- Caminin minarı Öz & (1987) göre Saitis Balıkan , Kuşarla (2007) göre ise Dolmabahçe Sarayının da minarı olan Çarabesi Balıyandır. Camii , Darülbeytine sınırlarıyla yer almaktadır. Caminin bu bulunduğu bu sınırlar bir koy halindedir. 1. Ahmet zamanında depremlerden dolayı bu sınırların bu sınırları (Öz. : 1987).
- Camii deniz kenarında Dolmabahçe Sarayı yanında kurulmuştur. Günümüzde de kullanılmaktadır. Fakat caminin aralığı ve diğerleri yol yapımı çalışmalarında ortadan kalkmış ve muvakkilanesi deniz kenarına nakledilmiştir (Öz. : 1987).

TEŞVİKİYE CAMI (1794-1853)

KATALOG NO : 15

PLAN ÖZELLİKLERİ

- Yapının ana harim mekân tek küvelî ve kare planlıdır. Caminin dışarıdan kaplı olup, kubbesi anıtsıdır (Öz, 1987). Köşelerinde ahşap kubbeyi taşıyan payandalar bulunmaktadır.
- Cami ana harim kısmıyla, orta kuzey yönünden eklenen yalınış, hi hatlı büyükünde bir hünkar dairelerinden oluşmuştur (Kudan, 2007).
- Caminin ana giriş kuzey cephesinde simetrik olarak yer alan Hünkar daireleri girişlerle birlikte yer almaktadır.
- Caminin tek marnesi şifneli ve kilitli kapıdır (Öz, 1987).

Plan 3.125 Teşvikiye Camii Planı (Öz, 1987)

ÇERHİLE ÖZELLİKLERİ

- Yapı badele mekân ile orta kuzey yönünden eklenen yalınış, hi hatlı büyükünde bir hünkar dairelerinden oluşmuştur.
- Cami üç basamakla çalan bir platform üzerine oturulmuştur. Giriş cephesinde zahirdeki görünümünde üç açıklıklı, yüksek surlularla aşınan bir revak bulunmaktadır. Hünkar daireleri girişle de bu cephele, giriş revakının her iki yanında yer almaktadır.
- Caminin ana harim cephesinde doğu ve batıda üç açıklıklı iki sıradan oluşan pencere dipleri alt sırta dikildiği için, üst sırta ise yuvarlak kenarlı olarak tasarlanmıştır. Üst katta yer alan pencereler vitralıdır.

Şekil 3.124 Kuzey Cephesi

BİZANSİ ÖZELLİKLERİ

- Caminin iç mekânında memmer, minber ve yazı kümbesinde kullanılan şifirli minber, minber ve yazı kümbesinde altın yaldız kullanılmıştır. Minber külahı ise erakesk bir tarzdedir.
- Caminin iç mekânında kalem işleri, kubbe yüzeyinde kullanılmıştır. Kubbe, mav zemin zeminde palmel motifleri ile süslenmiştir. Ahşap kubbeyle desteklenen payandalar, ç mekânında köşelerde yer almaktadır.
- Caminin iç mekânında yazı: en alt sıra perçaveli üst kısım arında bütün mekânı çevreleyen bir kuşak şifirli mekânın kulunlu şifirli Çerçaveli yazı kuşak şifirli zemin üzerine altın yaldızdır.

Şekil 3.125 Kuzey Boyutu

Şekil 3.126 Şifirli Minberli

Şekil 3.127 Kuzey Kaldırıcı Bölgesi

Şekil 3.128 Minber Sistemine

Şekil 3.129 Ana Kapı

Şekil 3.122 Teşvikiye Camii

Şekil 3.123 Teşvikiye Camii Konya Şehrinde

KENTSEL KONUM

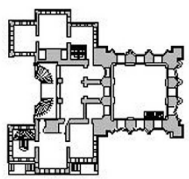
- Caminin banisi Sultan Abdülmeccid Abdülmecid, III. Selim'in 1794-1795'te yaptırdığı caminin yerine, 1853 yılında bu camii yapılmıştır (Öz, 1987).
- Caminin minarı için Öz (1987) ve Kudan (2007) bir isim vermemişlerdir.
- Cami kentsel konum olarak Teşvikiye semtindedir. Sultan Abdülmecid bu camii o dönemde gelişmeye başlayan Teşvikiye mahallesi için yaptırmıştır (Kudan, 2007).
- Günümüzde de Teşvikiye Camii bölge halkı tarafından kullanılmaktadır.

ORTAKÖY CAMİ (1854)

KATALOG NO : 16

PLAN ÖZELLİKLERİ

- Yarı, tek kubbeli ve kare planlıdır.Kübe pandantif er e köşe duvarına taşlınmaktadır (Kuban, 2007).
- Cami bir bodrum katı barındıran platform üzerinde, kadeh mekân ve hüner hasırından oluşmaktadır (Tuğlacı, 1981).
- Cami kadeh mekânıyla orta kuzey yönünde eklenen, yalınışık iki katlı büyükçüğünde bir hüner dairesinden oluşur. Yüksekliğ bir platform olan camii ve hüner kısmına bir çift dairesel merdiven ile ulaşılır.

Plan 2: Ortaköy Camii Planı (Kuban, 2007)

CEPHE ÖZELLİKLERİ

- Yarı, kadeh mekân ve orta kuzey yönünden eklenen iki katlı hüner dairesinden oluşmuştur.iki katlı hüner dairesinin güney cephesinde hüner giriş yer almaktadır.
- Caminin ana mekânının cepheleeri, kasıyıcı dört köşe ayakları ile geriye çekilen askı kemerleri içersindeki içbükey cephelele karakterize olur.İçbükeyleşen çaplı dışarı caminin barok etkisini artırır.Kübe kısmı üç katlı ve kübe sisli bir korisile pandantiflere olur.
- Caminin doğu, batı ve güney cephesi iki sıra halinde üçer pencere açığı ile tasarlanmıştır.Yarıkatlı kemerli bu pencereler gruplarından altı koda yer alanlar demir şebekeli dirler.
- Hüner kısmı ise bir köşke karakterden oluşur.Cepheleeri iki sıra halinde üçer pencere açığı ile oluşmuştur.Baskı kemerli bu pencerelerden zemin katla yer alanlar demir şebekelidir.

Şekil 3.112: Kübe Çökmüş

HİZMEH ÖZELLİKLERİ

- Caminin iç mekânında nemece, minber, rüfber ve yazık kürsüsünde kullanılmıştır.Mermeiden kademeli minber ve nişi angor kullanılır. Köşe duğulan giriş bükli motifleri ve bodurlu geometrik motiflerle minber köşüklük arında geometrik motifler, yanlarda barok kırılmalar kullanılmıştır.
- Caminin iç mekânında kalem süsler, özelikle pandantif yüzeylerince ve kübe içinde kullanılmıştır.Bazı elementer Osmanlı klasik üslubundan uzaklaşılı ve giderek resimsel bir karakter kazandırdığı görüldü.Perdre motifleri ve yazık yerde perspektif etkisi görülmeye başlanmıştır.
- Caminin iç mekânında yazık, üst koda yer alan pencerelerin arasında yer alan maddeforlarda kullanılmıştır.

Şekil 3.113: Kalemli Hizmece

Şekil 3.134: Minber

Şekil 3.135: Hüner Mezaniti

Şekil 3.136: Kübe Kalkınışlı Hizmece

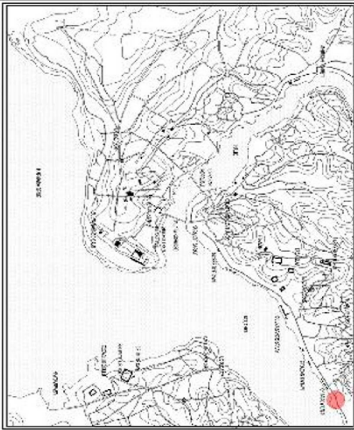
Şekil 3.137: Niche

Şekil 3.138: Mezanita

Şekil 3.139: Ortaköy Camii II

Şekil 3.131: Ortaköy Camii Kartesi, Karanım

KENTSEL KONUM

- Caminin banısı Sultan Abdülmecit ve yayını 1854 yılında inşa edilmiştir (Öz, 1987).
- Caminin mimarı ÖZ (1987) ve Kubbe a (2007) göre Nigğos Ba yarıdır.
- Dörtmece ve Gırgan Sarayı yakınında bulunan camii Ortaköy semtesindedir ve deniz kenarında konumlanmıştır.
- Camii 1852, 1898 ve 1892 yıllarında onarılmıştır. 1894 yılında depremden zarar görmesinden sonra minareler yıkılarak yığsız olarak yeniden yapılmıştır (Tuğlacı, 1981).
- Camii günümüzde de kullanılmaktadır.Fakat önemli anlamından geçmiştir.

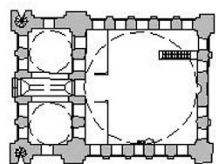

ÇİHANGİR CAMİ (1889)

PLAN ÖZELLİKLERİ

- Yapı, hare planlı olup, tek şubeli ve tek minarelidir. Kubbe parçacıklarına bedden duvarlarına oturulmuştur. Kubbe çapı 14 metredir (Ahl., 1985).
- Cami, üç basamaklı çıkılan bir platform üzerine oturmaktadır. Cami planında yarı ayak bir son cemaat yer bulunmamaktadır. İki kubbe ve ortasında yer alan koridorla oluşturulan giriş kısmı bulunmaktadır.
- Caminin minaretleri kuzey cephe duvarının iki ucunda yer almaktadır. Cami çifte minareli ve her minaresi beş şerefelidir.

Plan 3.14 Çihangir Cami (Har. 1889 - 1985)

CEPHE ÖZELLİKLERİ

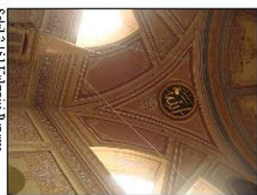
- Yapı üç basamaklı çıkılan bir platform üzerine oturulmuştur. Caminin ana girişi de bu platformun orta kısmına yer almaktadır. Cami için "Hırnka" girişi ya da mahlül olduğu düşünülmüştür.
- Caminin çifte minaresi kuzey cephesinde duvarın iki köşesinde konumlandırılmıştır. Tek şerefeli bu minarelerin hatları her birinde iki ve üç katlıdır.
- Caminin cepheleleri dört köşesinde yer alan taşıyıcı ayaklar ve aski kemerleri ile karakterize olur. Caminin doğu ve batı cephesinde yuvarlak kemerli beş açıklıklı pencere düzeni alınırken, aski kemerleri (zengin hizada üstünde aski kemerleri ile aynı merkezi) yekpare biçimli pencereler yer alır.

Şekil 3.139 Kuzey Cephesi [1]

BEZEME ÖZELLİKLERİ

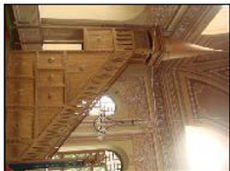
- Caminin iç mekânında alışıp, minber ve yazı kümbesi'ne kullanılmıştır. Mithrap gelenekten uzak bir şekilde pencere ve perde motifleri perspektif etisi olan bir resim olarak basılmıştır. Kubbe kemerlerinin uzunluğu hizasında tüm mekânı kapsayan geometrik desenli bir kuşak yer alır. Caminin iç mekânında halim işleri, kubbe, parçacıklarda, duvarlarda ve mihrapta görülmüştür. Ayrıca camii duvarlarında parçacıklı çiviler ve görülen halim işleri, yazı işleri, çöğeller, perde, çöğel ve şahmet motifleri yoğun olarak kullanılmıştır.
- Caminin iç mekânında geleneksel ahşap yazı tahtası minber ve çim kaplamaları kullanılmıştır.

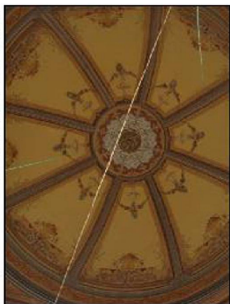
Şekil 3.141 Kuzey Bizans

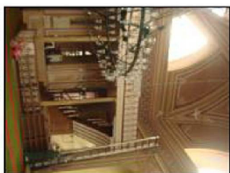
Şekil 3.152 Mihrap

Şekil 3.153 Minber

Şekil 3.154 Kuzey Kibrisi Bezeme

Şekil 3.155 İç Meke

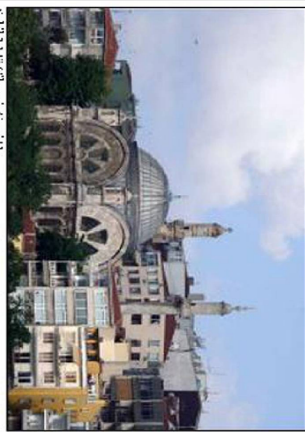

Şekil 3.156 İç Meke

Şekil 3.157 Vezir Kibrisi

KATALOG NO : 18

Şekil 3.148 Çihangir Camii [1]

Şekil 3.149 Çihangir Camii Kuzey Haritası

KENTSEL KÖXÜM

- Caminin banisi II. Abdülhamit'tir. Camii, ilk defa 1588'de Mihmar Şirvan tarafından yapılmıştır. Yangın ve baltalar geçiren yapı II. Abdülhamit zamanında yeniden yapılmıştır (Öz., 1987).
- Camii ilk defa, Kanunî'nin oğlu Şehzade Çihangir için inşa ettirilmiştir (Öz., 1987).
- Camii, Fındıklı yamaçlarında bir Bizans minaresi'nin bulunduğu alana yerleştirilmiştir. Ayvansaray'ın yazdığına göre Şehzade'nin manzara izlediği bir yerde yaptırılmıştır. Camii zamanla çarşıya, yerleşim alanına, minareye taşınmıştır [7].
- Camii günümüzde de bölge ve kırsaldan kullanılmaktadır. Camii'nin etrafında 1663 yılında yapıldığı söylenen Çihangir Hasan Eter'de Türbesi ile muvakkithanesi vardır (Öz., 1987).

3.2 17.yüzyıl İstanbul Camileri

17.yüzyılda inşa edilen ve çalışma kapsamında yer alan Sultanahmet Cami , Yeni Cami ve Çinili Cami'nin yanı sıra , bu dönemde Tarihi Yarımada'da ağırlık merkezi cami olan , Kara Mustafa Paşa Külliyesi (1683) ile Amcazade Hüseyin Paşa Külliyesi (1700) gibi küçük ölçekli külliyeler inşa edilmiştir. Bu külliyeler dışında 17.yüzyılın başında 1605-1606 yıllarında inşa edilen Kuyucu Murat Paşa , 1610-1611 yıllarında Ekmekçiöglü Ahmet Paşa , Bayrampaşa Külliyesi ile 17.yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen Köprülü Mehmet Paşa Külliyesi bu dönemde inşa edilen diğer yapılardır.

3.2.1 Kent İçindeki Konum

Kentin gelişmesi içinde , 17.yüzyılda suriçinde inşa edilen iki büyük külliye ; Sultanahmet ve Yeni Cami Külliyesi ile Üsküdar'da yer alan dönemin küçük ölçekli inşaat örneklerinden Çinili Külliyesi bu dönemde incelenecek örnekler olacaktır. 17.yüzyıl külliyesi padişah külliyesi ile valide ya da hanım sultan külliyesi olarak düşünülebilir. Bu yüzyılda padişah külliyelerinin kentin silüetini değiştiren , kente hakim noktalarda inşa edildiğini , hanım sultan külliyelerinin ise Üsküdar gibi gelişmekte olan ya da ana akslara uzak alanlarda inşa edildiği söylenebilir.

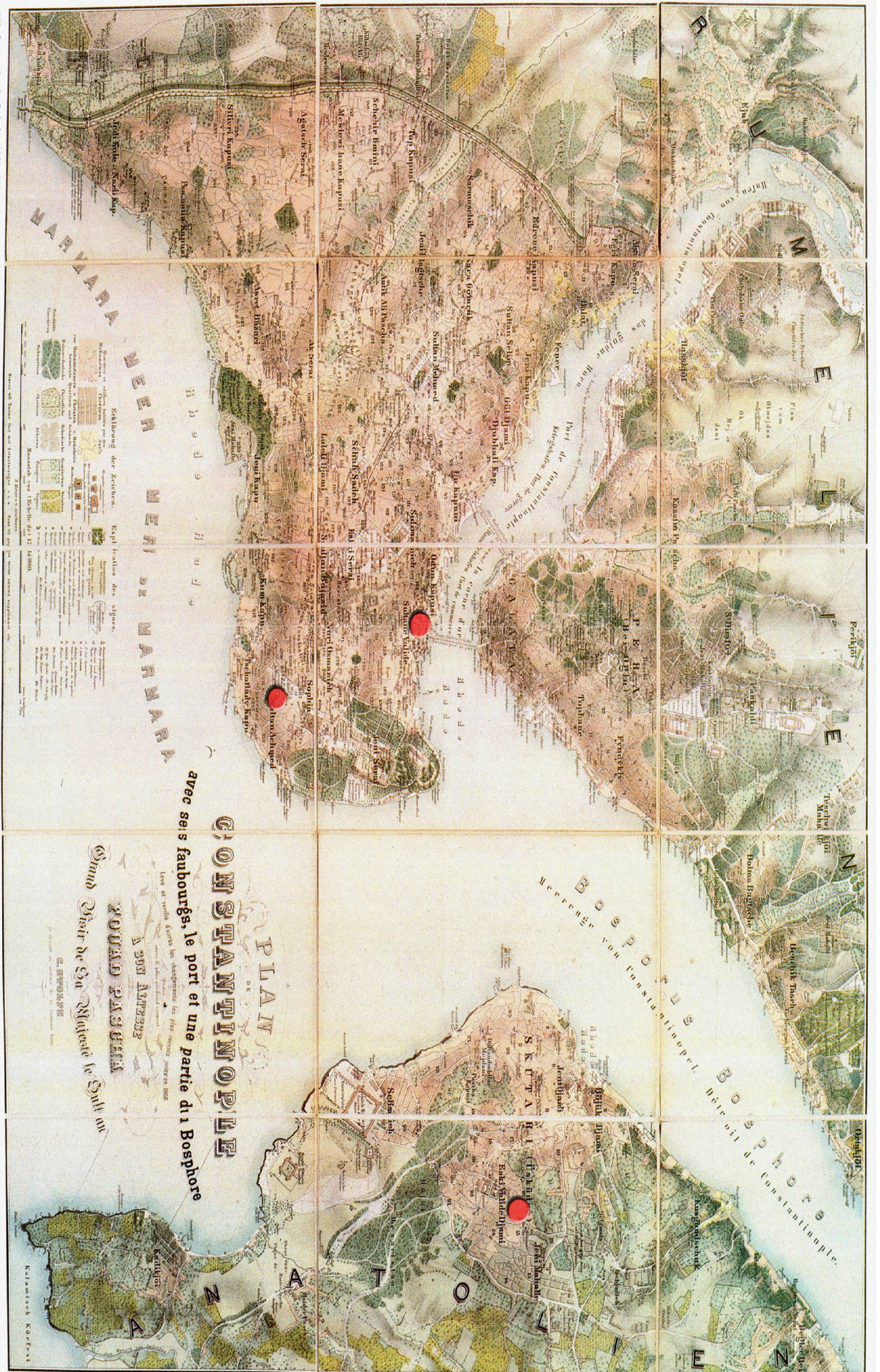
17.yüzyılda yapılan külliye inşaatları kent içinde büyük külliyeler için uygun konum ve büyüklükte arsanın bulunamamasından ötürü , mevcut alanları yeniden düzenleyerek ya da yıktırarak inşa edilmiştir. Yüzyılın iki büyük inşaatı Sultanahmet ve Yeni Cami inşaatları ve kent içindeki konumları da bu sıkıntıyı göstermektedir. 17.yüzyılın saraydan kaynaklanan inşaatlarından Çinili Külliyesi de surdışında genişlemekte olan kentte AtikValide Külliyesi ile başlayan gelişmenin devamı olarak görülebilir.

Sultanahmet Cami'sinin banisi III.Mehmet'in oğlu Sultan I.Ahmet'tir. Cami ve külliye Sedefkar Mehmet Ağa tarafından 1609-1617 yıllarında inşa edilmiştir (Öz , 1987). Külliye Nayır'a (1975) göre ; cami , medrese , mektep , türbe , imaret , darüşşifa , hamam , çeşme , iki adet mahzen , iki katlı oda , kubbeli oda ve altlarında zemin kat odaları , tek katlı oda , dükkanlar ve birkaç evden oluşmaktadır. Sultanahmet Cami Bizans kentinin merkezi olan Hipodrom'da (Atmeydanı) bulunmaktadır. Bu dönemde Atmeydanı'nda bulunan Bizans

Saray kalıntıları ve vezir saraylarının satın alınıp yıktırıldığı bilinmektedir (Cezar , 2002). Sultanahmet Cami'nin kentsel konumu giderek yoğunlaşan kent merkezinde büyük külliye için yeterli ve uygun konumda arsa bulmanın giderek zorlaştığını göstermektedir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No : 1 Şekil 3.2). Sultanahmet Cami kentsel konum olarak , Tarihi Yarımada'nın birinci tepesinde , kot durumuyla hem Haliç'e hem de Marmara'ya hakim bir konumda , kentin simgesi Ayasofya ile aynı meydana yerliyordu. Bu külliye inşaatının yer seçiminde , kentin yüzyıllardır varolan Bizans simgesinin yanına Türk-İslam kenti simgesi yerleştirme amacı olduğu da düşünülebilir. Aynı zamanda İslam dünyasındaki altı minareli tek örnek olması ve Ayasofya karşısında İslam kültürünü vurgulaması açısından da önemlidir. Sultanahmet Cami altı minaresiyle kentin karşı kıyısından bile rahatça görülebilmektedir.

17.yüzyılın anıtsal ikinci inşaatı , III.Mehmet'in annesi Safiye Sultan'ın 1597 yılında başlattığı Yeni Cami ve külliyesi inşaatıdır. 1603 yılına kadar devam eden inşaat III.Mehmet'in ölümüyle elli yıl yüzüstü kalmış ve IV.Mehmet'in annesi Hatice Turhan Sultan'ın yapıya sahip çıkması ile 1663 yılında Mimar Mustafa Ağa tarafından bitirilmiştir (Öz , 1987). Yeni Cami ve Külliyesi ; hünkar kasrı , Hatice Turhan Sultan Türbesi , darülkurra , sıbyan mektebi , sebiller , çeşme ve arastadan oluşmuştur (Kuban ,2007). Yapı suriçinde 18.yüzyıla kadar olan son büyük külliye inşaatıdır. Yeni Cami külliyesi konum olarak , kentin yüksek kesimlerinde değil , limanın yakınında ticaret alanında yer alır. Deniz kıyısında inşa edilen bu külliye , Eminönü'nde yer alan Yahudi mahallelerinden arsaların satın alınmasıyla inşa edilmiştir (Kuban , 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No : 2 Şekil 3.11). Yeni Cami ve külliyesinin inşaatı 16.yüzyılın tipik deniz kıyısında cami inşaatlarından ayrılır. Sırdışı İstanbul'un gelişmesinde kıyılara paralel yerleşme düzeninin gerektirdiği bu tür bir inşaat etkinliğinin , suriçinde de görülmesi , giderek suriçinde cami ve külliye için peyzaja egemen alanların giderek azaldığını düşündürür.

17.yüzyılın son önemli inşaat faaliyeti Üsküdar'da I.İbrahim'in annesi Mahpeyker Sultan tarafından yaptırılan Çinili Külliyesi'dir. 1640 yılında inşa edilen külliye ; cami , medrese , sıbyan mektebi , sebil , çeşme ve çifte hamamdan oluşmuştur (Kuban , 2007). Çinili Külliyesi kentsel konum olarak Üsküdar sırtlarında , Atik Valide Külliyesi ile aynı vadiye yer alır. Çinili Cami , Atik Valide Cami ile birlikte yeni mahallelerin oluşum ve gelişim sürecine öncülük görevi yüklenen külliyelerdendir (Cezar , 2002) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No : 3 Şekil 3.21).

Plan 3.19 Calisma Kapsamındaki 17.YY Camileri Kentsel Konum, 1863-1880 C.Stolpe Haritasi (Kayra, 1990)

3.2.2 Plan Özellikleri

17.yüzyıl camilerinin plan özellikleri Osmanlı Klasik Devri Mimarisi'nin ve bu mimarinin en önemli örneklerinden biri olan , Sinan'ın çıraklık eserim dediği Şehzade Cami plan şemasının devamı niteliğindedir. Bu dönemde cami mekanları , biribiri ile yaklaşık aynı boyutta iki kare olarak tasarlanmış , kapalı mekan ve şadırvan avlusundan oluşan bir plana sahiptir. Sinan'ın mekan tasarımına getirdiği diğer yenilikler dört taşıyıcı ayağın asimetrik biçimleri , o zamana kadar olmayan yan cephe revakları ve bu yan cephe revaklarının ortalarından açarak caminin doğu ve batı cephelerine yerleştirdiği planın merkeziliğini vurgulayan girişlerdir. Seçilen 17.yüzyıl camilerinden Sultanahmet ve Yeni Cami planlarında bu etkilerden yan cephe revakları ve doğu ve batı cephesine yerleştirilen girişler gibi özellikler görülmektedir. Üsküdar Çinili Cami'nin ise küçük ölçeği ve tek kubbeli karakteriyle Sinan öncesi dönemin özelliklerini göstermekte olduğu söylenebilir.

17.yüzyılın başında inşa edilen Sultanahmet Cami planı kareye yakın olup , 53,50x49,47 metre boyutları ile İstanbul'un en geniş iç mekana sahip camisidir. Kubbe çapı yirmi dört metre , kubbe yüksekliği ise kırk üç metredir (Cezar , 2002). Cami ve avlusu yüksek bir subasman üzerine oturtulmuştur. Caminin çevresinde geniş bir avlusu olup bunun etrafı pencerele duvarlarla çevrilidir (Cezar , 2002). Caminin kare bir çardak üzerine kurulan planı , ana kubbe ve çevresinde dört adet yarım kubbeden oluşuyordu. Ana kubbeyi taşıyan dörtgen çardak iç mekanda , beş metre çapında dilimli dört adet dairesel filayağına oturtulmuştur. Caminin planında yan duvarlarda taşıyıcıların dizasında yer alan kontrforlar kubbenin yanal etkilerini karşılamaya yöneliktir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :1 Plan 3.1). Yüksek bir subasman üzerine oturan caminin , kuzey yönünde avluya açılan girişinden başka , caminin doğu ve batı cephelerinde girişler vardır. Caminin bir diğer özelliği ilk kez altı adet minareye sahip cami olmasıdır. Bu minareler mihrabın bulunduğu güney duvarı köşeleri , cami mekanı ile avlu arasında kalan alan ile avlunun kuzey duvarı köşelerinde yer alırlar.

17.yüzyılın bir diğer önemli inşaatı olan Yeni Cami planı tam bir kare olmayıp 35,50x40,90 metre boyutlarında kareye yakın bir dikdörtgendir. Caminin ana kubbesi kare bir çardak üzerinde dört filayağıyla taşınmaktadır. Şehzade şemasına uygun şekilde , ana kubbe ve çevresinde yer alan dört adet yarım kubbe ile örtü sistemi oluşturulmuştur. Caminin kubbe çapı onyedibuçuk metredir. Caminin planı simetrik olan güney , doğu ve batı yönlerinden farklı olarak kuzey yönünde büyütülmüştür. Sütunlarla taşınan bu alanın üstü beş adet kubbe

ile örtülmüştür (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :2 Plan 3.2). Cami dışında geniş bir dış avlu ile çevrilidir. Deniz kıyısında yer alan yapı bu yüzden yüksek bir subasman kotu üzerine oturtulmuştur. Caminin revaklı şadırvan avlusu ise kare şeklindedir (Cezar , 2002). Cami avlusunun kuzeydeki ana girişinden başka , doğu ve batı cephelerinde avluya girişleri vardır. Bunlar dışında , caminin doğu ve batı cephesinde cami ana mekanına giriş kapıları bulunmaktadır. Caminin doğu ve batı cephelerinde yükseltilmiş subasman üzerinde revaklı dış galeriler mevcuttur. Yeni Cami örneğinde bu galeriler , payandalar ile taşınan ahşap bir saçak ile örtülmüştür.

Üsküdar Çinili Cami ve Külliyesi bu dönemde Yeni Cami'nin inşasından önce sarayın isteğinden kaynaklanan tek külliye'dir (Kuban , 2007). Çinili Cami kare planlı ve tek kubbelidir. Yapının kubbe çapı dokuz metre olup tek şerefeye sahip tek minarelidir. Yapı yükseltilmiş bir platform üzerine oturmaktadır. Yapı mihrap yönü hariç , üç cephesi boyunca devam eden ve son cemaat yerini örten ahşap bir saçakla çevrilidir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :3 Plan 3.3).

3.2.3 Cephe Özellikleri

17.yüzyıl camileri cephe özelliklerinin Osmanlı Klasik Devri Mimarisi'nin ve bu mimarinin en önemli örneklerinden biri olan Şehzade Cami ile belirlendiği söylenebilir. Sinan bu ilk büyük yapısından başlayarak , klasik dönemin dış mimari üslubunun öğelerini de yaratmıştır. Bunların başında yan cephelerde yer alan revaklar gelir. Böylece Bayezıd Camisi'ne kadar gelen dolu duvar etkisi azalmış ve payanda sisteminin daha zengin bir artikülasyonu , hem taşıyıcı sistemin daha açık bir ifadesini sağlamış hem de duvar-boşluk oranını değiştirerek daha zengin bir cephe tekstürü yaratmıştır (Kuban , 2007). Şehzade Cami cephe anlayışı , Bayezıd Cami'sinden farklı olarak , örtü düzeyi altında üç kademedan oluşmuş ve plandaki dört ana taşıyıcı , kasnak düzeyine kadar yükseltilmiş ve ağırlık kuleleri olarak cephelerde vurgulanmışlardır. 17.yüzyıl için seçilen camilerden Sultanahmet ve Yeni Cami cephe anlayışı açısından yan revaklar , kademelenerek oluşturulan piramidal etki ve ağırlık kuleleri gibi özellikleriyle bu dönemin özelliklerini yansıtır. Üsküdar Çinili Cami küçük boyutları , tek kubbeli olması ve moloz taşla inşa edilmesi dolayısıyla cephe anlayışında Klasik Dönem

öncesi özelliklerini taşıdığı söylenebilirse de , bu dönemde ortaya çıkan yan galerilere benzer bir saçak kullanılmış olması Çinili Cami'yi de dönemi yansıtan örnekler arasına sokar.

17.yüzyıl yapılarından Sultanahmet Cami cepheleri , ana kubbeyi taşıyan dört adet filayağının karşısında cephelerde yer alan kontrforlarla üç düzlemden oluşmaktadır. Cepheleri karakterize eden başlıca öğeler , caminin taşıyıcı beden duvarları önünde yer alan çift katlı revaklı galeriler ile kubbeli üst örtüdür. Caminin üst örtüsü ise , pencere kubbe kasnakları , yarım kubbeler ve kubbeden duvarlardaki kontrforlar üzerine kademelenerek inen ağırlık kuleleri ile şekillenir. Caminin kuzey cephesi dokuz kubbeli son cemaat yeri ile çift sıra on adet söveli , parmaklıklı dikdörtgen pencereden oluşmuştur. Güney cephesi ise taşıyıcı filayakları karşısında yer alan kontrforlar ile üç yüzeye ayrılmıştır. Sağır bırakılan mihrap kısmı dışında cephede , üç sıra sivri kemerli iç kısımda revzenli pencereler bulunmaktadır. Caminin doğu ve batı cepheleri de filayakları karşısında gelen kontrforlarla üç yüzeye bölünmüştür. Avlusuyla birlikte yükseltilmiş bir platforma oturan caminin yan cephelerinde merdivenlerle ulaşılan çift katlı revaklı galeriler mevcuttur. Bu cephelerin sağ ve solda kalan bölümlerinde üç , ortada kalan bölümünde ise yedi adet olmak üzere onüç adet , üçer sıra halinde alçı pencereler bulunmaktadır. Üçerli gruplar halinde daha yüksek bir kemer içine yerleştirilen bu pencerelerden ortadaki diğerlerinden daha yüksek olarak tasarlanmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :1 Şekil 3.3).

17.yüzyılın ikinci önemli camisi Yeni Cami ve külliyesidir. Yeni Cami cephesi ana kubbeyi taşıyan dört adet filayağının karşısında , cephelerde yer alan kontrforlarla üç düzlemden oluşmaktadır. Simetrik olarak tasarlanan cami üst örtüsünde , giriş aksında yapılan büyümeden ötürü , kuzey cephesinde diğer yönlerde bulunmayan dört adet kubbe yer almaktadır. Avlusuyla birlikte yüksek bir subasmana oturan caminin doğu ve batı cephelerinde revaklı geniş saçaklar , sütunlara bağlanan payandalarıyla cephenin en önemli öğesi durumundadırlar (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :2 , Şekil 3.12). Caminin kuzey cephesinde , yedi kubbeli son cemaat yeri birlikte , altı adet ikişer sıra halinde dikdörtgen söveli , parmaklıklı pencereler bulunmaktadır. Caminin kontrforlarla üç yüzeye ayrılmış güney cephesinde ise , sağır bırakılan mihrabın , her iki yanında dört adet , üçer sıra halinde sivri kemerli ve revzenli pencereler bulunmaktadır. Caminin doğu ve batı cephesi ise revaklı saçaklar dışında , üç sıra halinde sivri kemerli pencerelerden oluşmaktadır. Yükseltilmiş platforma oturan caminin yan galerilerinden caminin ana mekanına girişler verilmiştir. Evliya'ya göre bu girişler imam ve hatiplerin camiye girdikleri kapılardır (Kuban , 2007).

Üsküdar'da yeralan Çinili Cami külliyesi boyutları itibariyle daha küçük bir külliye'dir. Çinili Cami Klasik Dönem malzemesi kesme taş yerine moloz taş ile inşa edilmiştir. Tek kubbeli ve tromplu caminin en önemli cephe özelliği , oturduğu yükseltilmiş platform üzerindeki sütunlarla , caminin mihrap cephesi hariç diğer üç cephesini dolaşan ahşap saçaktır. Yapının cepheleri , üst kotta ortadaki daha yüksek olarak tasarlanmış sivri kemerli üç pencere ile , zemin katta ise kuzey ve güney cephelerinde ikişer adet , doğu ve batı cephelerinde üçer adet söveli dikdörtgen pencerelerden oluşmaktadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :3 Şekil 3.22).

3.2.4 Bezeme Özellikleri

Osmanlı Mimari'sinin uygulanmasında mimari öğeler kadar , bezeme anlayışında kullanılan taş , kalemşi , ahşap ve çini de görsel ve estetik üslubun yaratılmasında oldukça önemlidir. 17.yüzyıl bezeme anlayışında yoğun çini kullanımının ön plana çıktığı , pendantifler , yarım kubbeler ve ana kubbe gibi eğrisel yüzeylerde kalemşi süslemeler ve sülüs yazıların kullanıldığı , taşoyma motiflerinde mukarnas , rumi ve hatayi motifler ile birlikte zikzak motifleri , değişik rozetler , palmet dizileri kullanıldığı görülmektedir (Kuban , 2007). Özellikle çini bezemede 17.yüzyılda mavi , kırmızı ve firuze tonları ile lale , karanfil , servi , üzüm ve asma dalları , yasemin , çiçekli vazolar gibi motifler ağırlıkla kullanılmıştır.

17.yüzyılda cami iç mekanlarında yoğun olarak kullanılan çini sanatında , 17.yüzyılın ikinci yarısından itibaren teknik açıdan bir duraklama ve gerileme başlar. Mercan kırmızısı kahverengiye dönüşür , öteki renkler solar ve sır altında akmalar görülür. Sır parlaklığını yitirir , çatlaklar belirir , beyaz zemin de kirli ve benekli bir görünüm alır. Desenler bir süre daha eski güçlerini korumakla birlikte gittikçe inceliklerini yitirir ve donuklaşırlar [6]. Bu dönem için seçilen Sultanahmet , Yeni Cami ve Üsküdar Çinili Cami'lerinde de bu dönemi yansıtan iç mekan bezeme elemanlarının yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir.

17.yüzyıl camilerinden Sultanahmet Cami iç mekanı mermer , kalemşileri ve özellikle çini kullanımıyla karakterize olur. Caminin iç mekanında mermer , mihrap , minber , vaaz kürsüsü ve taşıyıcı sütunlarda kullanılmıştır. Mihrap mukarnas dolgulu olup , minberde geometrik süslemeler görülmektedir. Mihrabın tepelik kısmı ile minberin külahı altın yaldızlıdır. Vaaz kürsüsü ise ahşap olup sedef kakmalıdır. Cami iç mekanında öne çıkan bezeme elemanı çinidir ve Öz'e (1987) göre inşaat defterlerinde 21.043 adet çini sarfedildiği belirtilmektedir.

Çini kaplamalar , iç mekanda , üst yapı ile taşıyıcı beden duvarlarının arasında geçişi sağlayan mukarnas şeridine kadar kullanılmıştır. Cami iç mekanıyla birlikte Hünkar Kasrı'nda yer alan çini kaplamalar ve hünkar mahfilinde altın yıldızla işlemeli çiniler dönemin önemli örnekleridir. Çini kaplamalarda egemen renkler beyaz bordürler içinde değişik tonlarda mavi ve firuzedir (Kuban , 2007). Çini kaplamalarda rumi motifler , bitki ve çiçek motifleri yoğun olarak kullanılmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No : 1 Şekil 3.4). Caminin özgün boyalı bezemesi yokolmuştur (Kuban , 2007). Cami iç mekanında kalemişleri üst yapı ile taşıyıcı duvarları ayıran mukarnas şeridi üstünde , kubbe yüzeyi , kubbe kasnak pencereleri ve kemer yüzeylerinde kullanılmıştır. Kalemişlerinde rumi motifler ile karanfil gibi bitki ve çiçek motifleri ile dolamadallar kullanılmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No : 1 Şekil 3.6).

Yeni Cami iç mekanı 17.yüzyıl ortasındaki Osmanlı bezeme sanatının bütün özelliklerini sergiler. Cami kemerlerin üzengi hizalarına kadar devam eden çini kaplama ve üzerinde yer alan kalemişi bezemelerle karakterize olur. Cami iç mekanında çini , dönemin mavi tonları ve beyaz ağırlıklı renk skalası ve çiçek motifli çinilerin en güzel örneklerini barındırır. Bu dönemde 16.yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan mercan kırmızısı renk kullanımının giderek azaldığı görülmektedir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :2 Şekil 3.18). Caminin iç mekanında mermer ; mihrap , minberde ve taşıyıcı sütunlarda kullanılmıştır. Mihrap , minber ve galeri korkuluklarında taşoyma uygulamaları olarak rumi üsluplu bitkisel bezeme ve geometrik örgüler kullanılmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :2 Şekil 3.14). Yeni Cami'de orta kubbe ve köşe kubbelerin motifleri , madalyonları içinde rumi kompozisyonlardır. Büyük pandantifler de rumi motifte desenlerle süslüdür. Kubbeleri ayıran kemerler ve düşey yüzeylerde , madalyonları içinde çiçek kompozisyonları ve dolamadall motifleri kullanılmıştır (Kuban , 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :2 Şekil 3.16). Cami iç mekanında kemer üzengi seviyesinden sonra kullanılan kalemişi bezemenin ne kadarının özgün olduğunu söylemek çok zordur. 19.yüzyıl Barok etkisi bezeme anlayışını değiştirene kadar boyalı bezeme genel karakterini sürdürmüştür (Kuban , 2007). Sultanahmet Cami ile birlikte ortaya çıkan değişikliklerle , Yeni Cami'de de tromplarda , kemerlerin üzengi seviyesinde yer alan yatay kornişte ve kubbe kaidesi ile kubbe kasnak pencereleri seviyesinde yer alan kornişlerde de alçı mukarnas dizileri kullanılmıştır (Kuban , 2007).

Üsküdar Çinili Cami adını zengin çini bezeme programından almaktadır. Bu özelliğiyle 17.yüzyıl bezeme anlayışını yansıtmaktadır. Caminin iç mekanında çini kaplama , mihrap , minber külahı , duvar kaplamaları ve son cemaat yeri duvarlarında kullanılmıştır. Kütahya atölyesi ürünleri olan bu çini kaplamalar , mavi tonları ve beyaz renkli , stilize bitki ve çiçek

motiflerinin bulunduğu örneklerdir. Duvar kaplaması olarak kullanılan bu çini bezeme programında , her pencerenin üzerinde lacivert zemin üzerine beyaz ayet yazılı panolar yerleştirilmiştir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :3 Şekil 3.24). Minberin külahı çini ile kaplı olup minberde taşıyıcı motifleri olarak rumi motifli bitkisel bezeme kullanılmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :3 Şekil 3.25). Kubbede ve pandantiflerde kullanılan bezeme motifleri ise rumi kompozisyonlardır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :3 Şekil 3.26) , (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No : 3 Şekil 3.27).

3.3 18.yüzyıl İstanbul Camileri

18.yüzyılda inşa edilen ve çalışma kapsamında yer alan Hekimoğlu Ali Paşa , Nuruosmaniye , Üsküdar Ayazma , Laleli , Zeynep Sultan ve Beylerbeyi Camileri dışında bu dönemin önemli yapıları kent merkezi ve ticaret akslarında yer alan küçük çaplı külliyele ile Üsküdar Yeni Valide Cami Külliyesidir. 1710 yılında tamamlanan külliye 18.yüzyılı karakterize eden Lale Devri ve değişmelerden uzak kalarak klasik hatlarla eski geleneğe bağlı üslubun son eserlerinden biri olmuştur (Aslanapa , 1986). Bu anlamda Yeni Valide Külliyesi kentsel konum ve özellikleriyle Klasik Üslubu yansıtan örneklerden biri olması sebebiyle çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu dönemde kent merkezinde inşa edilen diğer külliyele 17.yüzyıl anlayışının devamı niteliğinde olan , bünyesinde ‘cami’ bulundurmeyen Gazanfer Ağa ve bünyesinde ‘cami’ bulunduran , Çorlulu Ali Paşa , Damat İbrahim Paşa , Hacı Beşir Ağa , Şebsefa Hatun ve I.Abdülhamit Külliyele gibi küçük ölçekli örneklerdir. 18.yüzyılda surdışı kentsel gelişmenin Boğaz kıyılarındaki örneği olan Beylerbeyi Camisi dışında bir başka örnek ise küçük ölçekli Emirgan Camisi’dir.

3.3.1 Kent İçindeki Konum

Kentin gelişmesi içinde , 18.yüzyılda suriçinde inşa edilen Hekimoğlu Ali Paşa, Nuruosmaniye , Laleli , Zeynep Sultan Camileri ile sur dışındaki yerleşmelerde inşa edilen Üsküdar Ayazma ve Beylerbeyi Camileri bu dönemde incelenecek örnekler olacaktır. 18.yüzyıl ile birlikte , suriçi İstanbul’da büyük ölçekli kentsel inşaatlar için kent silüetine hakim ve geniş alanların bulunamamasından ötürü bu dönemde cami ve külliyele kentin ana

aksları boyunca boş olan alanlarda inşa edilmişlerdir. Bu külliyelerde 16.yüzyıl ve 17.yüzyıl külliyelerinin kentin dokusu içine kendini empoze eden yapılarından farklı olarak , konumlanışları ve kent ile ilişkileri açısından giderek kent dokusuna uymaya çalıştıkları gözlemlenebilir. Bu dönemde Boğaziçi ve Üsküdar'da yapılan camiler , o dönemde bu alanların hem nüfuslanmasını hem de yapılan reformlarla ortaya çıkan askeri binalar ve gelenekselin temsilcisi caminin kentsel mekanda biraraya gelişini simgelemişlerdir. Bu dönemin önemli yapıları Nuruosmaniye , Laleli ve Zeynep Sultan Külliyelerinin kentin ticaret merkezi ve yakınlarındaki konumları , suriçi İstanbul'da büyük külliyeler için kente hakim ve yeterli geniş alanların bulunmasının giderek zorlaştığını göstermektedir. Bu sebeple külliyelerin 17.yüzyılda başlayan zeminden yükseltilmeleri Laleli ve Nuruosmaniye Cami örneklerinde , yükseltilmiş yapay bir teras üzerine caminin konumlandırılması şekline dönüşerek zemin katların dükkan olarak ticaret hayatına katılmasını sağlamıştır.

Hekimoğlu Ali Paşa Cami'sinin banisi , III.Ahmet'in Hekimbaşısı Nuh Efendi'nin oğlu ve I.Mahmud'un gözde sadrazamlarından Hekimoğlu Ali Paşa'dır. Cami 1734-1735 yılları arasında inşa edilmiş olup Öz'e (1987) göre mimarı Ömer Ağa'dır. Kuban'a (2007) göre Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi ; cami kütüphane , sebil ve tekkeden oluşmuştur. Cami ve külliye eski kent dokusu içerisinde Arkadius Forumu'nda yer alır. Kentsel konum olarak Tarihi Yarımada'nın yedinci tepesi üzerinde bulunan cami ve külliye , Avrat Pazarı'ndan surlara giden iki paralel yol üzerinde Haseki , Bayrampaşa , Cerrahpaşa , Davudpaşa ve Kocamustafapaşa külliyesiyle birlikte bir kent aksını oluşturur (Kuban , 2007). Bu bölge o dönemde büyük idarecilerin yaşadıkları konut alanları arasında yer almaktadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :4 Şekil 3.29). Bu dönem camilerinden suriçinde Hekimoğlu Ali Paşa Cami ve külliyesi , 16.yüzyılda inşa edilen camilerle çok yoğun bir yerleşme alanı olan Haliç'in güney yamaçlarında değil , giderek kentin daha uzak noktalarında Marmara Denizi'ne bakan konut alanlarında , Avrat Pazarı civarında inşa edilmiştir. Caminin kentsel konumu , merkezden uzak bu alanda inşa edilen Haseki , Davutpaşa , Cerrahpaşa gibi camilerle birlikte bu bölgenin nüfuslandırılması çalışmasının bir göstergesi olarak görülebilir.

18.yüzyılın önemli inşaatlarından biri de Nuruosmaniye Camisi'dir. Nuruosmaniye Cami inşaatına I.Mahmud başlamış fakat vefatı üzerine III.Osman devam ettirerek 1755'te tamamlanmış ve camiye 'Nuruosmani' ismi verilmiştir (Öz , 1987). Öz'e (1987) göre caminin mimarı Mustafa Ağa olup yardımcısı Simeon kalfadır. Cezar'a (2002) göre ise cami için hazırlanan 'Tarih-i Camii Nur-ı Osmani' adlı kitap caminin mimarının Simeon adlı bir mimar kalfası olduğunu belirtir.

Külliye ; cami , medrese , imaret , kütüphane , muvakkithane , sebil , çeşme ve türbeden oluşmaktadır (Cezar , 2002). Nuruosmaniye Cami ve Külliyesi Bizans kenti merkezine yakın olan Constantin Forumu'nda yer almaktadır. Bu alan Osmanlı dönemi kent çarşısının bulunduğu alanın hemen yakınında , kentin limana ulaşan ticaret merkezinde bulunmaktaydı. Çarşının içinde yer alan bu külliye yüksek bir terasa oturtularak , altına cami arsasının çevresine çok sayıda dükkan yerleştirilmiştir (Kuban , 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :5 Şekil 3.37).

Bu yüzyılda inşa edilen surdışı camilerden Üsküdar Ayazma Cami'nin banisi , III.Mustafa'nın annesi Mihrişah Emine Sultan'dır. Cami 1760-1761 tarihlerinde yaptırılmış olup , Öz'e (1987) göre mimarı Mehmet Tahir Ağa'dır. Bina nazırı olarak Gümrük Emini İshak Ağa'nın adı arşiv kayıtlarında geçmektedir (Aslanapa , 1986). Ayazma Külliyesi ; cami çeşme , mektep , hamam ve çarşıdan oluşmuştur (Kuban , 2007). Cami ve külliye surdışında Üsküdar'ın Ayazma semtinde , Üsküdar'a hakim bir tepede, burada bulunan Bizans Ayazma'sının üstünde yer almaktadır. Bizans Ayazma'sının üzerinde bulunduğu için Ayazma Sarayı denilen hasbahçe köşklerinden birinin yerine inşa edilmiştir (Kuban , 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No:6 Şekil 3.45). Üsküdar Ayazma Cami surdışında , bu dönemde yapılan reformları yansıtan askeri binalardan Humbarahane ile birlikte inşa edilmiştir. Bu açıdan reform dönemi ile birlikte ortaya çıkan ve 19.yüzyılda yoğun olarak görülen , askeri yapılar ve onlarla birlikte cami yapma geleneğinin Ayazma Camisi ile başladığı söylenebilir.

18.yüzyılın bir diğer önemli inşaatı Laleli Cami ve Külliyesidir. Cami'nin banisi III.Mustafa olup inşaat 1760'ta başlamıştır. Cami 1763'te ölen Kara Mimar'ın yerine , Mehmet Tahir Ağa tarafından 1764'te bitirilmiştir (Kuban , 2007). Öz'e (1987) göre külliye ; cami , imaret , türbe, sebil , muvakkithane , hamam , han ve dükkanlardan oluşmuştur (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 7 Şekil 3.53). III.Mustafa'nın cami yaptırmak istediği kesinleşince , bunun için Laleliçeşme semti yakınlarında , Arif Efendi adında birine ait olan bostan sahası ile birkaç ev ve dükkanın satın alınması ile , cami inşa edilmiştir (Cezar , 2002). Laleli Cami kentsel konum olarak , eski Bizans kentinde 'Mese' olarak adlandırılan cadde üzerinde Tauri Forumu yakınında yer alır. Laleli Cami'nin bulunduğu aks bu dönemde kentin önemli ticaret alanları arasında bulunuyordu.

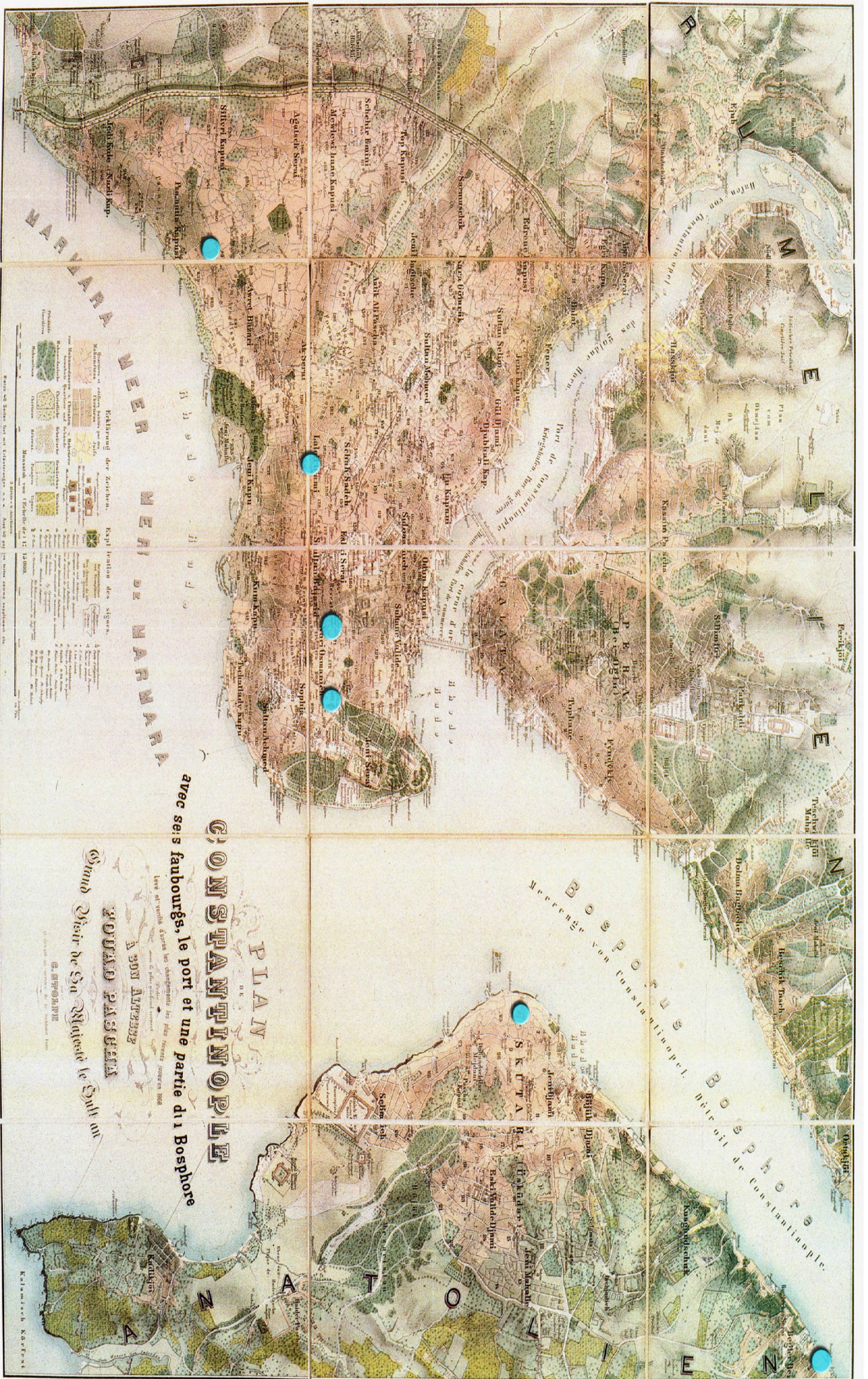
Bu dönemde inşa edilen bir diğer cami Zeynep Sultan Cami'sidir. Caminin banisi III.Ahmet'in kızı Zeynep Sultan olup , 1769 tarihinde yaptırılmıştır (Kuban , 2007). Caminin mimarı Öz'e (1987) göre Mehmet Tahir Ağa'dır. Zeynep Sultan Külliyesi ; cami , sıbyan

mektebi , türbe ve sebilden oluşmuştur. Caminin dış avlu kapısında Eminönü'nde IV.Vakıf Han yapıldığı sırada kaldırılan I.Hamit sebili bulunmaktadır (Öz , 1987). Cami Eminönü ilçesinde Gülhane Parkı giriş kapısı karşısında bulunmaktadır. Kentsel konum olarak , Tarihi Yarımada'nın birinci tepesinde , Ayasofya'dan limana ulaşan aks üzerinde , Yerebatan sarnıcı yakınlarındadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :8 Şekil 3.62).

18.yüzyılın son önemli inşa faaliyeti Beylerbeyi Cami'sidir. Cami III.Ahmet'i eşi , I.Abdülhamit validesi Rabia Sultan adına 1778 yılında yaptırılmıştır (Aslanapa , 1986). Caminin mimarı Öz'e (1987) ve Aslanapa'ya (1986) göre Mehmet Tahir Ağa'dır. Bina Emine Öz'e (1987) göre Mustafa Efendi'dir. Beylerbeyi külliyesi ; medrese , imaret , sebil , hamam , sıbyan mektebi , muvakkit odası , türbe ve çeşmeden oluşur (Aslanapa , 1987) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 9 Şekil 3.70). Caminin bugünkü görünümü II.Mahmut yenilemesinin bir sonucudur. İlk Beylerbeyi Camisi tek kubbeli ve tek minareliydi. 1810-11'de II.Mahmut'un isteği üzerine son cemaat yeri değiştirilmiştir (Kuban , 2007). Öz'e (1987) göre II.Mahmut , bir minare , muvakkithane ve çeşme yaptırmıştır. Cami kentsel konum olarak surdışında , Boğaziçi'nin Anadolu yakasında , Beylerbeyi semtinde yer almaktadır. Cami deniz kıyısında eski adı 'İstavroz' olan hasbahçede inşa edilmiştir (Kuban , 2007). Beylerbeyi Cami , Türklerin Boğaziçi kıyılarına yerleşmelerini özendirmek amacıyla , I.Abdülhamit tarafından 16.yüzyıl ve 17.yüzyıl özelliklerine uygun şekilde bir kıyı camisi olarak yaptırılmıştır.

3.3.2 Plan Özellikleri

18.yüzyıl camilerinin plan özellikleri 17.yüzyılda Klasik Dönemin devamı niteliğinde olan anlayıştan giderek uzaklaşarak , 18.yüzyıl ile ortaya çıkan Lale Devri ve Barok-Rokoko üsluplarının da etkisiyle değişmeye başlamıştır. Planlama anlayışında , 17.yüzyıl ile başlayan hünkar kasırlarının camiden bağımsız konumları değişerek , revaklı rampalar , köprüler gibi elemanlarla cami planlamasına giderek daha fazla katılmaya başlamışlardır. Yüzyılın sonunda inşa edilen Beylerbeyi Cami örneği , hünkar kasırlarının , artık cami cephesinin bütünü oluşturduğu bir öge durumuna geldiğini göstermektedir. Bu dönemde cami mekanları Klasik Dönem planlama anlayışını yansıtan yükseltilmiş platforma oturan avlular , yan cephelerde yer alan revaklar , minarelerin konumlanması gibi planlama özelliklerini korumalarına rağmen , 18.yüzyıl cami mekanlarında Klasik Dönem avlu imgesinin değişime uğraması , dışarıya

Plan 3.20 Calisma Kapsamındaki 18. YY Camileri Kentisel Konum, 1863-1880 C. Stolpe Haritasi (Kayra, 1990)

çıkıntılı mihrap nişi , hünkar kasırlarının planlama anlayışının değişerek cami mekanının bir parçası durumuna gelmesi ve küçülen cami mekanlarında kare plan üzerinde tek kubbe kullanılması gibi değişimler , yeni bir yaşam tarzının toplumsal hayatta ve giderek de mimari anlayıştaki yansıması olarak görülebilir.

18.yüzyıl ile birlikte kentin gelişmesi ve nüfusun artışına paralel olarak , suriçi kentte 16.yüzyıl ve 17.yüzyıllarda görülen büyük ölçekli külliye yerlerini kentin merkezinde ama kısıtlı alanlarında inşa edilen külliyele bırakmıştır. Bu külliyelerin kent yaşantısının merkezinde ve diğer kent fonksiyonlarıyla bir arada bulunmasının yarattığı zorluklar giderek külliye yerleşimlerini değiştirmiştir. 16.yüzyıl ve 17.yüzyılda görülen Klasik Dönem külliyelerinin , dağınık ve birbiriyle ilişki kurmadan yerleştirilen öğelerinin yerini giderek , vaziyet planlarında konumlanışları açısından kente ve kentsel işlevlere daha duyarlı bir anlayış almıştır. Bu dönemde kısıtlı arsalarda yerleşen cami mekanları da giderek küçülmüş ve Klasik Dönem Şehzade Cami şemasının devamı olan planlar yerine genellikle kare plana oturan tek kubbeli , mekanlara dönüştükleri söylenebilir.

Bu dönemde seçilen camilerden Laleli Cami Klasik Dönem avlu anlayışına sahip tek örnektir. Nuruosmaniye ile birlikte avlu klasik biçiminden uzaklaşarak at nalı biçimini almış ve şadırvan ortadan kalkmıştır. 18.yüzyılın ilerleyen dönemlerinde ise Hekimoğlu Ali Paşa , Üsküdar Ayazma , Zeynep Sultan ve Beylerbeyi Camileri gibi örnekler bu dönemde hünkar kasırlarıyla birlikte , dışa çıkıntılı mihrap nişi ve sadece son cemaat yeri ile inşa edilen camiler olarak dönemin planlama anlayışını yansıtır.

18.yüzyılın başında inşa edilen Hekimoğlu Ali Paşa Cami altıgen bir taşıyıcı sistem üzerinde tek kubbelidir. Mihrabı çıkıntılıdır ve üzeri yarım kubbe ile örtülüdür. Caminin sağında ve solunda ikişer yarım kubbe ile girişte küçük kubbeler yer alır (Cezar , 2002) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 4 Plan 3.4). Camide kubbenin ağırlığı kemer sistemi ile duvardaki payandalara aktarıldığından iç mekandaki taşıyıcılar ince ve narin tutulabilmiştir (Cezar , 2002). Cami yüksek bir subasman üzerine oturtulmuş olup , son cemaat yerine merdivenlerle ulaşılmaktadır. Son cemaat yeri beş açıklıklı ve iki yanında ikişer kubbe ve ortada tonozla örtülüdür. Tek minareli caminin hünkar mahfili batı cephesindedir ve üst kat galerilerine doğu ve batı cephelerinde yer alan merdivenli girişlerden ulaşılmaktadır. Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi 18.yüzyıl kent içi külliyesini yerleşim özelliklerini gösterir. Bu açıdan caminin bünyesinde barındırdığı kütüphane ile ilişkisi önemlidir. Kütüphane beşik tonozla örtülen cami aksındaki avlu girişinin üzerinde , iç avludan ulaşılacak şekilde tasarlanmıştır.

Bu dönemde inşa edilen Nuruosmaniye Cami ise kare planlı ve tek kubbeli olup , mihrabı çıkıntılıdır. Caminin mihrabı yarım kubbe ile örtülüdür. Caminin kubbesi yirmibeş buçuk metre çapındadır ve pandantiflerle köşe duvarlarına oturtulmuştur (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 5 Plan 3.5). Cami planında mihrap duvarı boyunca doğu ve batı yönlerinde genişlemeler bulunmaktadır. Bunlardan batı cephesindeki hünkar mahfiline aittir. Camide hünkar mahfiline ‘L’ şeklinde kapalı bir koridordan ulaşılır. Bu kapalı koridorun başlangıcı , diğer camilerden farklı olarak avlu kapısının kenarına bağlanır (Cezar , 2002). Camide doğu ve batı cephelerinde Klasik Dönem plan özelliklerinden olan çift katlı yan revaklar bulunmaktadır. Yüksek bir subasman üzerine oturan caminin ikişer şerefeli iki minaresi vardır. Caminin avlusu ise Klasik Dönem plan şemasından sıyrılmıştır. Geleneksel mimari anlayıştan farklı olarak avlu yarım daire şeklinde tasarlanmış , oniki sütun üzerine oturan ondört kubbeden oluşmuştur. Yarım daire şeklindeki bu avluda şadırvan yoktur. Kentin ticaret merkezinde inşa edilen Nuruosmaniye Cami ve külliyesi yüksek bir teras üzerine oturtulmuş ve cami arsasının çevresinde çok sayıda dükkan yerleştirilmiştir. Nuruosmaniye Cami ve külliye elemanlarının yerleşimleri , kent ile bütünleşen konumu ve boyutları , Klasik Dönem Mimarisinde çevrelerinden bağımsız tasarlanmış külliyele göre kentsel çevreye uymaya çalışan ilk büyük külliye (Kuban , 2007). Bu eğilim giderek 18.yüzyılda başlayan kentsel çevre kullanımı ve duyarlılığının bir yansıması olarak görülebilir.

18.yüzyılın ikinci yarısında inşa edilen camilerden Üsküdar Ayazma Cami de bu dönem örneklerinde görüldüğü üzere , tek kubbeli ve kare planlıdır. Kubbe pandantiflerle köşe duvarlarına oturtulmuştur. Cami tek kubbeli olmasına rağmen kuzey yönünde iki oval kubbe ve manastır tonozun örttüğü alan ile cami iç mekanı mihrap aksında büyütülmüştür (Cezar 2002) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 6 Plan 3.6). Ayazma Cami’nde revaklı avlu yoktur. Yüksek bir platforma oturtulmuş caminin üç açıklıklı son cemaat yerine dairesel merdivenlerle ulaşılmaktadır. Üç açıklıklı son cemaat yeri iki adet eliptik kubbe ve ortasında tonozla örtülüdür. Caminin tek şerefeli minaresi batı cephesinde yer almakta olup , doğu cephesindeki hünkar mahfiline bir merdiven ve galeri ile ulaşım sağlanmaktadır. Bu dönemde Ayazma Cami ve Külliyesi Humbarahane binasıyla birlikte inşa edilmişlerdir. Külliye binalarından sıbyan mektebi , hamam , muvakkithane kaybolmuş sadece çeşmesi ayakta kalmıştır (Aslanapa , 1986). Humbarahanenin de ortadan kalkmasıyla cami tek başına kalmıştır.

18.yüzyılda inşa edilen bir diğer örnek Laleli Cami’dir. Laleli Cami sekizgen bir taşıyıcı şema üzerine oturan tek kubbeden oluşmuştur. Caminin mihrabı çıkıntılı olup yarım kubbe ile

örtülüdür. Ana kubbenin çapı ondört metredir ve altı adet yarım kubbe ile çevrelenmiştir (Kuban , 2007). Caminin avlusuna , doğu , batı ve kuzey cephelerinden merdivenlerle ulaşılmaktadır. Yapının son cemaat yeri ise beş kubbeli olup , tek şerefeli iki minaresi bulunmaktadır. Yapının doğu cephesinde hünkar mahfiline açılan mermer revaklı rampa ile batı cephesinde yan revaklar yer almaktadır (Bkz. Bölüm 3.1 Katalog No:7 Plan 3.7). Bir avlu ve harim kısmından oluşan yapı tümüyle yapay bir terasa oturmaktadır. Yapının altında çok yüksek ve büyük masif ayaklarla taşınan tonozlarla örtülü bir altyapı vardır (Kuban , 2007). Bu açıdan , kentin ticaret aksında bulunan Laleli Cami de Nuruosmaniye Cami'ne benzer şekilde , yapay bir terasa oturtulmuş ve altına dükkanlar yerleştirilmiştir.

18.yüzyılda inşa edilen bir diğer yapı Zeynep Sultan Cami ve Külliyesi'dir. Cami tek kubbeli ve kare planlıdır ve mihrabı dışarıya çıkıntılıdır. Ana kubbe tromplarla beden duvarlarına oturtulmuştur. Caminin minaresi , tek şerefeli olup doğu cephesindedir. Caminin avlusunun doğu ve batı cephesinden girişleri vardır. Yapının son cemaat yeri beş açıklıktan oluşmuştur ve tonozlarla örtülüdür (Bkz. Bölüm 3.1 Katalog No: 8 Plan 3.8). Zeynep Sultan Cami ve Külliyesi kent merkezindeki konumu ve sınırlı yerleşimiyle 18.yüzyıl kent külliyelerinin özelliklerini yansıtmaktadır.

Beylerbeyi Cami 18.yüzyılın son döneminde inşa edilmiştir. Yapı tek kubbeli ve kare planlı olup , mihrap nişi dışarıya çıkıntılıdır. Yapının kubbesi ahşap olup , kubbe çapı , Aslanapa'ya (1986) göre on beş , Kuban'a (2007) göre on dört buçuk metredir ve tromplarla beden duvarlarına oturmaktadır. Caminin güneybatısında saçakla örtülü bir bölüm yer almaktadır. Bu kısım kitabesine göre özgün yapı döneminden kalmıştır (Kuban , 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No :9 Plan 3.9). Yapı yüksek bir platformun üzerine oturmaktadır ve kuzey yönünde son cemaat yeri üstünde II.Mahmut döneminde eklenen iki katlı hünkar kasrı yer almaktadır. Minareler bu kasrın her iki ucunda yer alırlar. Yapının planı , ana harim kısmıyla , kuzey yönündeki iki katlı hünkar kasrının birleşmesinden oluşmuştur. Bu anlamda özellikle 19.yüzyıl camilerinde görülen hünkar kasrı ile harim kısmından oluşan planlama anlayışının 18.yüzyılda yapılmış örneği olarak görülebilir.

3.3.3 Cephe Özellikleri

18.yüzyıl ile birlikte , Osmanlı Klasik Mimarisinin düz hatlı elemanları bu dönemdeki Barok ve Rokoko eğilimlerin etkisiyle , eğrisel biçimlerin , içbükey profillerin , daha zengin silme

takımlarının , kemer formlarının , ikili üçlü sütun gruplarının kullanımının yaygınlaşmasıyla değişime uğramıştır. Bu dönemde yeni üslubun yarattığı en önemli değişiklik kemer görüntüsünün değişmesidir. Bu yeni motifler giderek kapıların çerçevelerine , minare şerefelerine sütun başlıklarına uzanmış ve Klasik Dönem mimari anlayışının yerini , dinamik hareketleri ile büyük içbükey profiller almış ve giderek üç boyutun derinliği artarak daha plastik bir karaktere bürünmüş ve İstanbul mimarisinin görünümünü beş on yılda değiştirmiştir (Kuban , 2007).

Bu dönem etkilerinin ilk görüldüğü yapı Hekimoğlu Ali Paşa Cami'sidir. Bu yapı cephesinde Klasik Dönem etkileri ağırlıklı olsa da , caminin yükseltilmiş cephe oranları Barok üslubun ilk habercisi olarak görülebilir. Bu anlamda Hekimoğlu Ali Paşa Cami, Klasik Dönemden Barok döneme geçiş yapısı olarak değerlendirilebilir. Nuruosmaniye , Laleli , Ayazma ve Zeynep Sultan ve Beylerbeyi Camilerinde , klasik dönem cephe etkileri görülmekle birlikte bu camiler , içbükey profillerin , silme takımlarının , 's ve c' eğrilerinin kullanımları , kemerlerin formları , duvarlardaki yön değiştirmeler gibi özellikleriyle 18.yüzyıl karakterini yansıtır

18.yüzyıl cami örneklerinden Hekimoğlu Ali Paşa Cami , kesme taş ile inşa edilmiş olup , yüksek bir subasman üzerine oturtulmuştur. Caminin kuzey cephesinde beş açıklıklı revaklı son cemaat yeri bulunmaktadır. Son cemaat yeri üzeri ikişer adet kubbe ile ortada bir tonozdan oluşmuştur. Caminin giriş kapısı ise taçkapı şeklinde tasarlanmıştır. Caminin doğu ve batı cephelerinde üst katta yeralan galerilere ve hünkar dairesine ulaşmak üzere tasarlanmış merdivenli girişler bulunmaktadır. Yan cephelerde üç sıra halinde üçerli pencere grupları bulunmaktadır. Sivri kemerli pencerelerden üçüncü sırada yeralan pencere gruplarında ortada sivri kemerli bir pencere ile iki yanda dairesel pencereler bulunmaktadır. Caminin cepheleri , taşıyıcı beden duvarları , üst örtüyü oluşturan kubbeler ve bu iki yapıyı ayıran silmelerden oluşmuştur (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 4 Şekil 3.28). Caminin pencereleri klasik dönem özelliklerini yansıtan çift camlı düzenleme kullanılmıştır. İç mekanda ise revzenler görülmektedir.

Nuruosmaniye Cami kesme taş ile inşa edilmiş olup , Sinan döneminden bu yana kullanıldığını bildiğimiz duvar ya da kubbe için demir teçhizatın en ayrıntılı kullanılışı bu yapıdadır (Kuban , 2007). Yapı arazi eğiminden yararlanarak yüksek bir platform üzerine oturtulmuş ve zemin kotunda arasta dükkanlar ve bekar odaları inşa edilmiştir (Kuban , 2007). Caminin batı cephesinde , hünkar mahfiline ulaştıran galeri yer almaktadır. Yapının kuzey cephesinde yeralan son cemaat yeri beş açıklıklı ve beş kubbe ile örtülü olup , ortadaki kubbe

diğerlerinden daha yüksektir. Nuruosmaniye Cami'sinin minare külahları taştır ve taş külah uygulamasının bu camiyle birlikte ortaya çıktığı söylenebilir (Kuban , 2007). Caminin cephelerinde taşıyıcı beden duvarları üzerinde yer alan büyük askı kemerleri üzerinde yer alan kornişler , kubbede yer alan 's' profilli payandalar ve doğu ve batı cephelerinde yer alan çift katlı yan revakların bitişinde yer alan kıvrımlı kornişler cephenin karakterini belirlemişlerdir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 5 Şekil 3.36). Cephede büyük taşıyıcı kemerlerin içinin sürekli pencere dizileriyle bir perde duvar haline getirilmiş olması ise Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami aydınlatma sisteminin değişik bir üslupta yinelenmesidir (Kuban , 2007). Cami cephelerinde beş sıra pencere yer alır , bu pencerelerin dar ve uzun tutulması yükseklik etkisini artırır. Yapıda kullanılan döneme özgü 's' ve 'c' eğrileri bezemesel ayrıntılar , pilastr kullanımının yarattığı çok parçalılık , sürekli hareket halinde olduğu hissi veren bir cephe dokusu yaratmıştır. Nuruosmaniye Cami'sinde ilk kez eğri çizgiler doğru çizgilerin yerini almıştır (Kuban , 2007). Cephelerdeki 's ve c' eğrileri , kemer biçimleri , duvardaki yön değiştirmeler bu dönemdeki barok üslubun etkileri olarak görülebilir.

Üsküdar Ayazma Cami kesme taş ile inşa edilmiş olup , yüksek bir platforma oturtulmuştur. Caminin son cemaat yerine dairesel bir merdivenle çıkılmaktadır. Caminin kuzey cephesinde yer alan son cemaat yeri beş açıklıklı olup , orta açıklığı daha geniş ve diğerlerinden daha yüksek kemerlidir. Caminin tek minaresi batı cephesinde yer almakta olup tek şerefeli ve taş külahlıdır. Hünkar mahfiline ulaşımı sağlayan galeri ise yapının doğu cephesinde yer almaktadır. (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 6 Şekil 3.46). Caminin doğu ve batı cephelerinde beş adet , dört sıra halinde pencereler bulunmaktadır. Yapının köşelerde yer alan ağırlık kuleleri ve askı kemerleri çevresi silmelerle vurgulanmış ve ağırlık kulelerinin üstü kubbelerle örtülmüştür. Caminin tüm cephelerinde askı kemerleri üzengi hizasında yer alan bir korniş bulunmaktadır.

Laleli Cami kesme taş ve tuğla ile almaşık duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Yapı tümüyle yapay bir teras üzerine oturmakta ve bu teras üzerinde cami avlusunun doğu ve batı cephesindeki kapılardan merdivenlerle avluya çıkılmaktadır. Caminin son cemaat yeri beş kubbelidir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 7 Şekil 3.54). Caminin doğu cephesinde bir taçkapıdan girilerek cami içinde hünkar mahfiline ulaşan , mermer revaklı bir rampa bulunmaktadır. Caminin iki adet minaresi tek şerefeli ve taş külahlıdır. Caminin yan cephelerinde tonozlarla örtülü revaklı galeriler yer almaktadır. Tonozlarla örtülü bu galerilerin altında adeta bir kat hissi veren pencereler bulunmaktadır. Bu pencereler daha önce platformlarla yükseltilmiş camilerde görülmeyen bir uygulamadır. Caminin cephelerinde

Klasik Dönem özelliklerini yansıtan üst örtü ile taşıyıcı beden duvarlarını ayıran bir korniş bulunmaktadır.

Zeynep Sultan Cami , kesme taş ve tuğla ile almaşık duvar sisteminde inşa edilmiştir. Caminin örtü sistemini oluşturan kubbe ise tuğladan inşa edilmiş olup ‘c’ şeklindeki payandalarla desteklenmiştir. Kubbenin dış kasnağı ondüleli bir kornişle çevrelenmiştir. Caminin tek minaresi doğu cephesindedir ve tuğladan inşa edilmiştir. Minare tek şerefeli ve taş kaidelidir. Caminin avlusuna doğu ve batı cephelerinden girişler bulunmaktadır.Yapının kuzey cephesinde yeralan son cemaat yeri beş açıklıklı ve tonozlarla örtülüdür. Caminin yan cepheleri dörder açıklıklı üç sıra pencerelidir. İlk sıra pencereler dikdörtgen söveli olup , ikinci sıra sivri kemerlidir ve hemen üzerinde dairesel pencereler yer almaktadır.

Beylerbeyi Cami , kesme taş ile inşa edilmiş olup kubbesi ahşaptır. Caminin kubbe kasnağının pencere kemerleri , silmelerin dışına taşarak hareketli bir kubbe kornişini oluşturur. Caminin dış cephesinde pencereli üst kasnak doğrudan kare altyapıya değil , sekizgen ve ortalarında küçük pencereler bulunan ikinci bir kasnağa oturmaktadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 9 Şekil 3.69). Cami yüksek bir subasman üzerine oturmakta ve kuzey cephesinde yeralan son cemaat yeri üzerinde çift katlı bir hünkar dairesi bulunmaktadır. Minareler de kuzey cephesinde hünkar dairesinin iki yanında yer almaktadır. Hünkar kasrı kırma çatılı dikdörtgen pencereli olup sivil mimari karakteriyle caminin kuzey cephesini oluşturur. Caminin yan cepheleri altışar açıklıklı üç sıra pencereden oluşmaktadır. Caminin güneybatı cephesini ise tek katlı saçakla örtülü bölüm oluşturmaktadır.

3.3.4 Bezeme Özellikleri

Osmanlı Mimarisi'nde Klasik Dönem sonrasında , Lale devri ve Barok Dönem etkileri mimaride olduğu kadar bezeme üslubunda da görülebilmektedir. 18.yüzyıl Osmanlı mimari ve sanatında bezemesel bir eğilimi vurgular. Önce Lale Devri bezemesi sonra Rokoko ve Barok üslupları bu eğilimi besleyen kaynaklardır. Lale Devri'nin çiçekli bezeme anlayışı , klasik taş bezeme ile 1735-1740'lardan sonra yerleşecek Rokoko ve Barok bezeme arasında , taşoymada üç boyutlu vurguyu özendiren bir geçit dönemidir (Kuban , 2007). Rokokonun Osmanlı Mimarisi'ndeki etkisi , bezeme sözlüğünün değişmesi yanında Barok ve Rokoko eğilimlerin ortak etkisiyle eğrisel biçimlerin , büyük içbükey profillerin , zengin silme

takımlarının , kemer biçimlerinin ve ikili , üçlü sütun gruplarının kullanımının yaygınlaşmasıyla ortaya çıkar. Akant motifleri , ‘s ve c’ kıvrımları , deniztarağı motifleri bu dönemde yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kuban , 2007). Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi’nin önemli iç mekan bezemelerinden olan çini kaplama giderek önemini kaybetmiş ve yerini yazı ve yazılı levha kullanımına bırakmıştır.

Bu dönem camilerinden Hekimoğlu Ali Paşa Cami iç mekanında akant yaprakları , dolamadal motifleri , klasik dönem mukarnas dizileriyle birlikte kullanılmıştır. Bu anlamda Hekimoğlu Ali Paşa Cami , Lale Devri bezeme anlayışından Rokoko üsluba geçiş dönemi örneği olarak görülebilir. Laleli , Ayazma , Zeynep Sultan ve Beylerbeyi Camileri 18.yüzyıl bezeme anlayışını yansıtan örneklerdir. Bu camilerde akant yaprakları , dolamadal motifleri , ‘s ve c’ eğrileri , istiridye motifleri iç mekanda Klasik dönemin rumi özellikteki kalemişleri ve çini bezemelerinin yerine kullanılmaya başlamıştır. Nuruosmaniye Cami ise 18.yüzyıl Rokoko bezeme etkilerinin bunun yanında , Avrupa Barok Üslubunun etkilerinin görüldüğü bir yapıdır. Cami iç mekanda geniş eğrisel biçimler içbükey profiller ve zengin silmeler ile hem Rokoko üslup hem de Barok üslup etkilerini yansıtır.

18.yüzyıl mimari örneklerinden Hekimoğlu Ali Paşa Cami iç mekanını , çini ve kalemişleri karakterize eder. Cami iç mekanında mermer , mihrap ve minberde kullanılmıştır. Mihrap nişinde ve taç kısmında akant yaprakları işlenmiştir. Minberde taşoyma , akant yapraklı dolamadallar kullanılmış olup , minberin külahı ahşaptır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 4 Şekil 3.32). Caminin iç mekanında çini kaplama ; zemin kat duvarlarında ve mihrap çevresinde kullanılmıştır. Bu çiniler o dönemde üretim yapan Tekfur Sarayı üretim atölyesinin ürünleridir. Bu kaplamalar içinde mihrap duvarında Kabe tasvirli iki çini pano bulunmaktadır. Bunlar Tekfur Sarayı ürünlerinin en iyi örnekleri kabul edilirler (Kuban 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 4 Şekil 3.31). Caminin iç mekanında kalem işleri ; ana kubbe , yarım kubbeler , kubbe kasnak pencereleri çevresinde , pendentiflerde ve kemer yüzeylerinde kullanılmıştır. Bezeme , Klasik ile Barok Rokoko arasındaki geçiş döneminin kararsızlıklarını yansıtır. Klasik bezemede mukarnas dizileriyle birlikte dolamadal motifleri , akant yaprakları, palmet motifleri görülmeye başlamıştır (Kuban , 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 4 Şekil 3.34).

Nuruosmaniye cami iç mekanını , yazı , yazılı levhalar , kalemişi ve taşoyma bezeme karakterize eder. Caminin iç mekanında çini kullanımı 18.yüzyıl ile birlikte önemini yitirmiştir. Nuruosmaniye Cami iç mekanında da yazı ve yazılı levha kullanımı

yaygınlaşmıştır. Cami iç mekanında yazı , büyük askı kemerleri üzerindeki içbükey kornişte yazılı 'Fatıha Suresi' , en alt sıra pencerelerin üzerinde yeralan madalyonlar ile pandantiflerin yüzeyinde kullanılmıştır. Cami iç mekanında kalemişi bezeme ; kubbe ve kubbe merkezi ile mihrap üzerinde yeralan yarım kubbe yüzeyinde kullanılmıştır. Kalemişi bezemeler deniz kabukları ve akant yaprakları motifleriyle dönemin üslubunu yansıtırlar (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 5 Şekil 3.42). Caminin iç mekanında , dönemin Barok üslubu etkisiyle , kemer biçimleri 'S' ve 'C' eğrileri , duvarlarda yön değiştirmeler , nişler ve klasik mukarnas bezemenin yerine dairesel profilli özgün kabartmalar , kartuş ve akant motifleri kullanılmıştır (Kuban , 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 5 Şekil 3.40).

18.yüzyıl camilerinden Üsküdar Ayazma Cami iç mekanını , yazı ve kalemişleri karakterize eder. Caminin iç mekanında mermer ; mihrap ve minberde kullanılmıştır. Mihrap klasik özellikler taşımaya rağmen mihrap üstünde yeralan süslemeler dönemin karakterini yansıtmaktadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No:6 Şekil 3.48). Caminin iç mekanında kalem işleri; duvarların köşeleri , pandantif yüzeyleri ile pencere çevreleri ve kubbede kullanılmıştır. Kalemişi bezemeler , deniz kabukları ve akant yaprakları motifleriyle dönemin karakterini yansıtırlar (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 6 Şekil 3.51). Caminin iç mekanında çininin yerini 18.yüzyıl camilerinde görülen yazı almıştır. Ayazma Cami iç mekanında yazı ; özellikle ikinci pencere sırasının hemen üstünde yeralan dikdörtgen levhalarda görülmektedir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 6 Şekil 3.47). Caminin iç mekanında ahşap ; hünkar mahfilinde ve pencere kapaklarında kullanılmıştır. Hünkar mahfili tepelik ve şebeke motiflerindeki kıvrımlar ve dalgalı motifler dönemin özelliğini yansıtmaktadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 6 Şekil 3.49).

18.yüzyılın büyük ölçekli inşaatlarından Laleli Cami iç mekanını , yazı , kalemişleri ve taşoyma bezeme karakterize eder. Caminin iç mekanında mermer ; mihrap ve minberde kullanılmıştır. Mihrap ve minber değişik renk mermerler ile yapılmıştır. Vaaz kürsüsü ise ahşap olup sedef kakmalıdır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 7 Şekil 3.56). Caminin iç mekanında yazılar ; en alt sıra pencerelerin üstünde , taşıyıcı kemer yüzeylerinde kullanılmıştır. Ayrıca ana kubbeyi çevreleyen profil üzerinde yazılı 'Fatıha Suresi' bulunmaktadır. Caminin iç mekanında kalemişi bezeme ; kubbe ve yarım kubbe pencere içlikleri ve kemer yüzeylerinde görülür. Kuban'a (2007) göre caminin boyalı bezemesi özgün değildir. Caminin iç mekanında bezemesel ayrıntılar özellikle kasnağın altında akant yapraklı friz , kubbe kasnağının pencerelerindeki rokoko içlikler ile kemer formlarındaki ayrıntılardadır. İç mekanda eğrisel hatların kullanılması , mukarnaslar yerine deniz kabukları

ve eğrisel profilli kabartmalar rokoko üslup özellikleri olarak ön plana çıkar (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 7 Şekil 3.58).

18.yüzyılın küçük ölçekli inşaatlarından Zeynep Sultan Cami iç mekanını , ahşap ve kalemişi bezeme karakterize eder. Caminin iç mekanında ahşap ; minber , güney cephesinde yer alan ahşap galeri ve galeriye çıkan merdivenlerde kullanılmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 8 Şekil 3.66). Caminin iç mekanında kalem işleri ; mihrap çevresinde , kubbe , kubbe kasnak pencereleri çevresi , duvarlarda , pencere çevrelerinde ve kemer yüzeylerinde kullanılmıştır. Caminin iç mekanında bezemesel ayrıntılar sütun başlıkları ve silmelerde görülen barok üslup ile zemin kat ve kubbe kasnak pencereleri çevresindeki rokoko içliklerdir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 8 Şekil 3.67). Caminin iç mekanında mermer ; mihrapta ve güney cephesinde yer alan galeriyi taşıyan sütunlarda kullanılmıştır. Mihrapta ise klasik dönemi simgeleyen mukarnas kullanılmamıştır. Minberde ise itinalı bir ahşap işçiliği görülmektedir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 8 Şekil 65).

18.yüzyılın son döneminde inşa edilen Beylerbeyi Cami iç mekanı , kısıtlı ölçekte çini kullanımı ve kalemişi bezeme ile karakterize olur. Caminin iç mekanında mermer ; mihrap ve galeri sütunlarında kullanılmıştır. Caminin minberi maun ağacından olup fildişi kakmalıdır (Kuban,1954). Minberin ayrıca yüksek yıldızlı , konik bir külahı vardır. Hünkar mahfili sütunları burada yüksek, yivli piyestaller üzerine oturmaktadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 9 Şekil 3.73) , (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 9 Şekil 3.74). Caminin iç mekanında kalem işleri; kubbe , kubbe kasnak pencereleri çevresinde ve aralarında, duvarlarda , pencere çevrelerinde ve tromplarda kullanılmıştır. Caminin boyalı bezemesi özgün şeklini korumamakla birlikte barok dönem özelliklerini yansıtmaktadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 9 Şekil 3.75). Caminin iç mekanında ahşap ; minberde , vaaz küsüsünde ve pencere kapaklarında kullanılmıştır. Cami iç mekanında çini ; mihrap nişi duvarlarında ve en alt kotta yer alan pencere parapetlerinde kullanılmıştır. Mihrap nişinde yer alan pencerelerin üstlerinde yazı kuşağı bulunmaktadır. Bu çiniler onaltıncı ve onsekizinci yüzyıl örnekleri ile bazı Avrupa çinileridir (Aslanapa , 1986).

3.4 19.yüzyıl İstanbul Camileri

19.yüzyılda inşa edilen ve çalışma kapsamında yer alan Üsküdar Selimiye , Nusretiye , Sadabad , Küçük Mecidiye , Dolmabahçe , Teşvikiye , Ortaköy , Yıldız Hamidiye ve Cihangir

Camileri dışında , bu dönemin önemli yapıları Aksaray Valide Cami ile Fatih Hırka-i Şerif Cami ve Kocamustafapaşa Küçük Efendi Külliyesi'dir. Bu anlamda 19.yüzyıl kentsel gelişiminde geri planda kalan Tarihi Yarımada'da inşa edilen Akrraray Valide Sultan Cami , küçük boyutlu bir tarikat külliyesi konumundaki Kocamustafapaşa Küçük Efendi Külliyesi ve ziyaret fonksiyonunu barındıran planlama anlayışıyla farklı bir örnek olan Hırka-i Şerif Cami çalışmaya dahil edilmeyen dönemin diğer örnekleri arasındadır.

3.4.1 Kent İçindeki Konum

Kentin gelişmesi içinde , kışla yapılarıyla birlikte inşa edilen Üsküdar Selimiye , Nusretiye ; surdışında inşa edilen saraylar çevresinde yer alan , Küçük Mecidiye , Ortaköy , Dolmabahçe , Yıldız Hamidiye Camileri ile konut alanları çevresinde yer alan Cihangir , Teşvikiye ve kentin mesire alanı olan Kağıthane'de yer alan Sadabad Cami bu dönemde incelenecek örnekler olacaktır. Bu açılardan 19.yüzyıl külliyesi genel olarak , saray ve kışlalar ile birlikte inşa edilen külliye ve konut alanlarında yer alan külliye olarak düşünülebilir. Bu yüzyılda inşa edilen camilerin Boğaziçi'ndeki kentsel gelişmeye paralel olarak , Beşiktaş ve kıyı kesimleri ile giderek tepelerde konumlandıkları görülebilir. Bu dönem camilerinden , Selimiye , Nusretiye , Küçük Mecidiye , Dolmabahçe , Ortaköy ve Yıldız Hamidiye Camileri'nin kışla ve saray yapılarıyla olan yakınlıkları , bu dönemde ortaya çıkan yeni yapı tipolojileri olan , kışlalar ve sarayların , camilerin kentsel konumlanışları için belirleyici olduklarını düşündürmektedir.

Bu dönemde konut alanları ve Kağıthane gibi mesire alanı olan yerlerde inşa edilen camiler , daha önceki dönemlerde bu bölgelerin ihtiyaçları ve nüfuslanması amacıyla yapılmış , mevcut camilerin yerlerinde bulunmaktadırlar. Bu örneklerde önceki yüzyıllarda kent dokusu içinde yer alan, mevcut camiler 19.yüzyılda yeniden yaptırılmıştır. Bu dönemde kentin geliştiği ve büyüdüğü Boğaziçi kıyıları dışında , inşa edilen Sadabad Cami ile Teşvikiye ve Cihangir Camileri de önceki yüzyıllarda inşa edilen camilerin tamir edilmesi ve yeniden yaptırılması anlayışının bir örneği olarak görülebilir.

Üsküdar Selimiye Cami'nin banisi III.Selim olup , 1801-1805 yılları arasında yapılmıştır. Dinsel olmayan bir cami tasarımı olan Selimiye Cami , II.Selim'in Selimiye Kışlasıyla birlikte düzenlediği birlikte düzenlediği mahallede yaptırılmıştır (Kuban , 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 10 Şekil 3.79).

Caminin mimarı bilinmemektedir. Fakat bina emini Uzun Yusuf Efendi' dir (Öz , 1987). Selimiye Külliyesi ; kışla , cami , mektep , muvakkithane , çeşme ve sebilden oluşmuştur. Ayrıca kadife kumaş imalathaneleri ve hamam da bu külliye için yaptırılmıştır (Öz , 1987). Kentsel konum olarak , Selimiye Cami Üsküdar'ın Selimiye semtinde , III.Selim tarafından 1800'de Kavak Sarayı yerine inşa edilen Selimiye Kışlası yanında , İstanbul ve Marmara'ya hakim bir tepe üzerinde yer alır. Cami askeri sitenin bir parçası olmakla beraber , subay evleri ve onun çevresinde gelişecek mahallenin de ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla inşa edilmiştir. Bu nedenle Selimiye Kışlası'nın avlusunda değil de , avlu dışında kışlanın yakınında inşa edilmiştir (Cezar , 2002).

19.yüzyılda inşa edilen bir diğer yapı Nusretiye Cami'sidir. Nusretiye Cami'sinin banisi Sultan II.Mahmut 'tur. Bu caminin yerinde III.Selim tarafından yaptırılmış olan Arabacılar Kışlası Cami bulunmaktaydı. 1822 yılında çıkan yangında cami de yandığından 1825'te yerine bu cami inşa edilmiştir (Öz , 1987). Kuban'a (2007) göre caminin mimarı Krikor Amira Balyan , Cezar'a (2002) göre ise Abdülhalim Bey'dir. Nusretiye Külliyesi ; cami , hünkar kasrı , sebil , muvakkithaneden oluşmuştur (Suner 1995). Nusretiye Cami kentsel konum olarak , askeri sanayi alanı ve kışlalar çevresi olan bir alanda , surdışında Tophane semtinde , deniz kıyısında yer almaktadır. Topçu kışlası mescidi yerine inşa edilen cami , bir kışla camisi olarak yapılmıştır ama aslında bir selatin camisidir (Cezar , 2002) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 11 Şekil 3.89).

19.yüzyıl camilerinden Küçük Mecidiye Cami , Sultan Abdülmecit tarafından 1848 yılında yaptırılmıştır (Kuban , 2007). Cami Tuğlacı'ya (1981) göre Nigogos Balyan , Kuban'a (2007) göre ise Garabet Amira Balyan tarafından inşa edilmiştir. Sultan Abdülmecit Beşiktaş Yıldız Parkı girişinde bulunan camiye , Yıldız , Dolmabahçe ve Çırağan saraylarının merkez noktasına inşa ettirmiştir (Öz , 1987). Caminin hünkar girişi ise batıdan Yıldız Parkı girişinden planlanmıştır (Kuban , 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 13 Şekil 3.106).

19.yüzyıl camilerinden Dolmabahçe Cami'nin banisi II.Mahmut'un ikinci kadını , Sultan Abdülmecit'in annesi Bezm-i Alem Valide Sultan'dır ve 1853 yılında inşa edilmiştir (Öz , 1987). Bu yüzden cami Bezm-i Alem Valide Sultan Cami olarak da anılmaktadır. Caminin mimarı Öz 'e (1987) göre Sarkis Balyan , Kuban'a (2007) göre ise Dolmabahçe Sarayı'nın da mimarı olan Garabet Balyan'dır. Cami kentsel konum olarak , Dolmabahçe semtinde yer almaktadır. Caminin bulunduğu bu saha bir koy halindeyken , I.Ahmet zamanında doldurulduğundan bu ismi almıştır (Öz , 1987). Bu alanda inşa edilen cami deniz kenarında ve

Dolmabahçe Sarayı'nın hemen yanında konumlanmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 14 Şekil 3.114).

Ortaköy Cami'sinin banisi Sultan Abdülmecit olup yapıyı 1854 yılında inşa ettirmiştir (Öz , 1987). Caminin mimarı Öz (1987) ve Kuban' a (2007) göre Nigogos Balyan'dır. Ortaköy Cami kentsel konum olarak , Dolmabahçe ve Çırağan Sarayı yakınlarında , Ortaköy semtindedir ve deniz kenarında konumlanmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 16 Şekil 3.131).

19.yüzyıl camilerinden Yıldız Hamidiye Camisi'nin banisi II.Abdülhamit'tir. Sultan II.Abdülhamit camiyi 1884-1886 yılları arasında inşa ettirmiştir (Kuban , 2007). Caminin mimarı Sarkis Balyan'dır (Kuban , 2007). Dabağyan'a (2005) göre Dikran adlı mimar Sarkis Balyan ile birlikte çalışmıştır. Yıldız Hamidiye Cami , Dizdar'a (1989) göre mimar A.Vallaury yapısı olup , Can (1993) ve Akpolat (1991) tarafından Vallaury yapısı olarak tanımlanmamıştır. II.Abdülhamit'in büyük önem verdiği cami hünkar dairesi , şadırvan ve saat kulesinden oluşur. Cami Beşiktaş ilçesinde Yıldız Sarayı yolu üzerindedir. Hamidiye Cami , Yıldız Sarayının bulunduğu tepe üzerinde , II.Abdülhamit'in isteği üzerine Yıldız Sarayı duvarlarının hemen dışında inşa edilmiştir. Cami , Sultan'ın törensel görevlerini yerine getirebilmesi için saray camisi olarak düşünülmüş bir yapıdır (Kuban , 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 17 Şekil 3.140).

19.yüzyılda konut alanları çevresinde yeralan Teşvikiye Cami'nin banisi Sultan Abdülmecit'tir. III.Selim'in 1794-1795 'te yaptırdığı caminin yerine 1853 yılında bu camiyi yaptırmıştır (Öz , 1987). Caminin mimarı için Öz (1987) ve Kuban (2007) bir isim vermemişlerdir. Cami kentsel konum olarak Teşvikiye semtindedir. Sultan Abdülmecit bu camiyi o dönemde gelişmeye başlayan Teşvikiye mahallesi için yaptırmıştır (Kuban , 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 15 Şekil 3.123).

Bu dönemde konut alanlarındaki bir diğer cami Cihangir Camisi'dir. Cami ilk defa Kanuni sultan Süleyman'ın oğlu , Şehzade Cihangir için 1559 yılında Mimar Sinan tarafından yaptırılmıştır. Yangın ve tamiratlar geçiren yapının ikinci banisi Sultan II.Abdülhamit'tir (Öz, 1987). Caminin avlusunda 1663 yılında vefat eden Cihangiri Hasan Efendi Türbesi ile muvakkithanesi vardır (Öz , 1987). Kentsel konum olarak , cami Fındıklı yamaçlarında bir Bizans Manastırı'nın bulunduğu alana yaptırılmıştır. Ayvansarayi'nin yazdığına göre cami Şehzade'nin manzara izlediği bir yerde inşa edilmiştir. Cami zamanla çevredeki yerleşmenin

merkezi olmuş ve kurulan mahalle de Cihangir olarak anılmaya başlamıştır [7] (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 18 , Şekil 149).

Bu dönemde inşa edilen camilerden biri de Sadabad Cami'sidir. Sadabad Cami ilk defa III.Ahmet zamanında , Çağlayan Kasrı ile birlikte yaptırılmış , III.Selim ve II.Mahmut döneminde iki defa tamir edilmiş iken , Sultan Abdülaziz tarafından 1862 yılında yeniden yaptırılmıştır (Aslanapa , 1986). Caminin mimarı Sarkis ve Agop Balyan'dır (Tuğlacı , 1981). Sadabad Cami kentsel konum olarak , Kağıthane ilçesinde , Kağıthane Deresi kenarındadır. Caminin önünde büyük saltanat kayıklarının yanaşabileceği mermer bir iskele bulunmaktadır. Yedi metre genişliğinde olan iskelenin orta bölümünde kayıktan inip camiye gitmeye yarayan merdivenler bulunmaktaydı (Tuğlacı 1981) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 12 Şekil 3.97).

3.4.2 Plan Özellikleri

19.yüzyıl ile birlikte , Klasik Dönem cami planlama anlayışı giderek değişime uğramıştır. Bu dönem cami planlama anlayışında , 18.yüzyılda başlayan hünkar kasırlarının camilerle olan ilişkisinin ve cami mimarisine etkilerinin giderek arttığı görülebilir. İlk Dönem örneklerinde hünkar kasrının nispeten daha küçük olduğu , Üsküdar Selimiye ve Nusretiye Cami örneklerinde görüldüğü gibi , son cemaat yerinin varlığını zedelemeyen merdivenlerle çıkılan ikinci katta yer aldığı görülmektedir. Üsküdar Selimiye ve Nusretiye Camileri gibi örneklerde avlular giderek ortadan kalkmış ve hünkar mahfilleri camiye eklenen rampalar olmaktan çıkarak kuzey cephesi ve son cemaat yeri üzerinde yerleşen bir kasır görüntüsü almaya başlamıştır. 19.yüzyılın bu erken örneklerinde son cemaat yerinin küçülmesine rağmen varlığını koruduğu görülebilir. 19.yüzyılın ilerleyen dönemlerinde hünkar kasırlarının boyutları ve kapladığı alanlar giderek büyümüş ve son cemaat yerini de kapsayarak , caminin kuzey cephesini oluşturmaya başlamıştır. Bu dönem camilerinin son cemaat yeri ve yan cephe revakları gibi Klasik Dönem özelliklerini barındırmadıkları görülebilir. 19.yüzyıl camilerinin plansal olarak harim kısmı ile ona kuzey yönünden eklenen hünkar kasrından oluştuğu söylenebilir. Sadabad , Dolmabahçe , Küçük Mecidiye , Ortaköy , Yıldız Hamidiye , Cihangir ve Teşvikiye gibi camiler dönemin karakteristiklerini yansıtan örnekler arasındadır. 19.yüzyılda caminin ana harim kısmı ve onu örten kubbe ilişkisinin mimariye egemen olduğu Klasik Dönem anlayışının , bu dönemde kaybolduğu , kubbe ölçeklerinin giderek küçülüp

simgeselleştiği , avlu ve son cemaat yeri gibi mimari öğeleri bulunmayan , sivil mimari karakteri daha ağır basan , bir anlayışın mimariye egemen olduğu söylenebilir.

19.yüzyıl başında inşa edilen Üsküdar Selimiye Cami , tek kubbeli ve kare planlıdır. Mihrap nişi çıkıntılıdır. Fakat kuzey-güney yönünde genişleyen ana mekan 15 x 20 metre boyutlarında bir dikdörtgendir. Kubbe çapı 14.60 metre , yüksekliği ise 25.70 metredir (Batur , 1995) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 10 Plan 3.10). Cami çifte minareli ve hünkar dairelidir. Caminin iç mekanında ortada yeralan hünkar mahfili mevcutken , daha sonra özel bir kapı ile girilen yeni bir hünkar mahfili yapılmıştır (Cezar, 2002). Yüksek bir platforma oturan caminin son cemaat yeri beş adet tekne tonozla örtülüdür ve iki yanında iki adet minare bulunur. Bu minareler kare kaideli ve yivli gövdelidirler (Cezar, 2002). Son cemaat yerinin iki tarafında iki katlı hünkar dairelerine merdivenle çıkılır, bunlardan sağdaki namaz için , soldaki ise dinlenme yeridir (Aslanapa , 1986). Caminin doğu ve batı cephelerinde yan revaklar bulunmaktadır.

19.yüzyıl yapılarından Nusretiye Cami , yüksek bir subasman üzerinde oturup , mihrabı poligonal çıkıntılı ve kare planlıdır. Kare şeklindeki ana mekan , mihrap nişi ile güneye , galerilerin altındaki bölümle de kuzeye doğru yayılarak genişleyen bir plana sahiptir. Kubbe çapı onbeş metredir (Suner , 1995) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 11 Plan 3.11). Caminin son cemaat yeri üç kubbelidir ve dairesel merdivenlerle ulaşılmaktadır. Kuzey cephesindeki hünkar kasrının iki ucunda ikişer şerefeli iki adet minare bulunmaktadır. Caminin doğu ve batı cephelerinde revaklı yan galeriler mevcuttur. Yapının batı ucunda hünkar mahfili bölümü ile buna bağlı hünkar kasrı ve doğu ucunda konut bölümü bulunmaktadır.Caminin sol tarafında klasik esaslara uymayan şadırvan avlusu yeralır.

19.yüzyıl camilerinden Sadabad Cami , tek kubeli ve kare planlıdır. Cami kagir bir yapı olup kubbesi ahşaptır (Öz, 1987). Cami planında son cemaat yeri ile doğu ve batı cephesinde yeralan revaklı galeriler ortadan kalkmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 12 Plan 3.12). Caminin kuzeyinde hünkar dairesi bulunmaktadır. Caminin esas girişi hünkar dairesi girişi ile beraber tasarlanmıştır. Simetrik olarak tasarlanan hünkar dairesinin doğu cephesinde yükseltilmiş bir platformla ulaşılan ayrı bir girişi daha vardır. Caminin tek şerefeli minaresi batı cephesinde hünkar dairesi ile birlikte tasarlanmıştır .Minarenin şerefesi ise arabesk bir tarzdadır.

19.yüzyıl camilerinden Dolmabahçe Cami , kare planlı olup yüksek kubbeli ve çifte minarelidir (Öz , 1987). Yapının kubbe açıklığı 18 metredir ve genişliği üç metreyi bulan dört köşe ayak üzerinde taşınmaktadır (Kuban , 2007) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 14 Plan 3.14). Yükseltilmiş bir platforma oturan caminin planı tek kubbeli cami mekanı ile ona giriş yönünden eklenen bir hünkar dairesi ile oluşturulmuştur. Cami mekanı elli sekiz metre cepheli hünkar kasrı ile birleştirilmiştir (Kuban , 2007). Caminin girişi hünkar kasrındandır ve hünkar kasrının deniz yönünden girişleriyle birlikte , caminin toplam üç adet girişi vardır.

19.yüzyılda inşa edilen Küçük Mecidiye Cami , tek kubeli ve kare planlıdır. Caminin harim kısmı oniki buçuk metre boyutlu bir kareden oluşmuştur (Tuğlacı , 1981). Yapıya avludan dört basamaklı bir merdivenle ulaşılmakta ve giriş kapısından 6.75 x 11.80 metre boyutlu bir giriş holüne geçilmektedir. Yapıda yarı açık bir son cemaat yeri bulunmamaktadır (Tuğlacı , 1981) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 13 Plan 3.13). Yapı harim kısmıyla ona kuzey yönünden eklenmiş bir hünkar dairesinden oluşmaktadır. Giriş holünün her iki yanında bulunan kütlelerin ucu dairesel şekilde bitirilmiş , bu kütlelerin güney ucuna da merdivenler yerleştirilmiştir.

19.yüzyıl camilerinden Ortaköy Camisi , tek kubeli ve kare planlıdır. Kubbe pandantiflerle köşe duvarlarına taşınmaktadır (Kuban , 2007). Cami bir bodrum katı barındıran platform üzerinde , ibadet mekanı ve hünkar kasrından oluşmaktadır (Tuğlacı , 1981) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 16 Plan 3.16). Cami ibadet mekanıyla ona kuzey yönden eklenen , yaklaşık iki katı büyüklüğünde bir hünkar dairesinden oluşur. Yükseltilmiş bir platforma oturan cami ve hünkar kasrına bir çift dairesel merdiven ile ulaşılır.

19.yüzyıl camilerinden Teşvikiye Cami , ana mekanı tek kubeli ve kare planlıdır. Caminin duvarları kagir olup , kubbesi ahşaptır (Öz , 1987). Köşelerde ahşap kubbeyi taşıyan payandalar bulunmaktadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 15 Plan 3.15). Cami ana harim kısmıyla , ona kuzey yönünden eklenen yaklaşık iki katı büyüklüğünde bir hünkar dairesinden oluşmuştur (Kuban , 2007). Caminin ana girişi kuzey cephesinde simetrik olarak yer alan Hünkar dairesi girişleri ile birlikte yer almaktadır. Caminin tek minaresi şişhaneli ve küfeki taşındandır (Öz , 1987).

19.yüzyılın son döneminde inşa edilen Yıldız Hamidiye Cami'nin , plan şeması bir dikdörtgen ile yapının kuzeydoğu ve kuzeybatı cephelerine eklenen daha küçük dikdörtgen planlı hünkar dairelerinden oluşur. Caminin dikdörtgen planlı ana harim kısmı 13.25x19.50 metre

boyutlarındadır (Tuğlacı , 1981) (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No:17 Plan 3.17). Caminin son cemaat yerine kapalı bir girişten ulaşılır. Son cemaat yeri 5.00x15.00 metre boyutlarındadır (Tuğlacı , 1981). Hamidiye Cami orta kısmı dört yüksek sütunla taşınan yüksek kasnaklı onaltı sivri kemerli penceresi olan ahşap bir kubbe ile örtülüdür. Cami avlusunun sağ köşesinde dört cepheli saat kulesi yer almaktadır (Öz , 1987). Klasik Dönem camilerinden giderek uzaklaşan planlama anlayışı ile mekanın üzerinde bütün hacmi kaplayan bir kubbe yerine küçük ölçekli ahşap bir kubbe yer almaktadır.

19.yüzyılın son döneminde inşa edilen bir diğer cami olan Cihangir Camisi , kare planlı olup , tek kubbeli ve tek minarelidir. Kubbe pandantiflerle beden duvarlarına oturtulmuştur. Cami üç basamakla çıkılan bir platform üzerine oturmuştur. İki kubbe ve ortasında yer alan tonozla oluşturulan giriş kısmı bulunmaktadır. Caminin minareleri kuzey cephe duvarının iki ucunda yer almaktadır.Cami çifte minareli ve her bir minaresi tek şerefelidir. 19.yüzyılın son döneminde inşa edilen Cihangir Cami planında yarı açık bir son cemaat yeri bulunmamaktadır son cemaat yeri olabilecek alan kapatılarak cami mekanına katılmıştır.

3.4.3 Cephe Özellikleri

19.yüzyıl , cami cephelerinde hünkar kasırlarının sivil mimari karakterinin , Barok üslubun eğrisel formlarının ve ampir üslup etkilerinin görüldüğü bir dönemdir. Bu açılarından 19.yüzyıl cami cepheleri , 18.yüzyılın getirdiği Barok ve Rokoko bezeme anlayışı , hünkar kasırları cephesindeki sivil mimari özellikleri ve yüzyılın sonuna doğru görülen seçmeci üslubun oluşturduğu cephe özelliklerini yansıtmaktadırlar.

19.yüzyılın ilk döneminde Üsküdar Selimiye ve Nusretiye Camileri cepheleri , silmelerle vurgulanmış askı kemerleri , yüksek kasnaklı kubbe , cephe kornişleri ve silmeler ile ‘s ve c’ profilli elemanlarla karakterize olur. 19.yüzyılda Sadabad , Dolmabahçe , Ortaköy , Cihangir Camileri gibi örneklerde , hünkar kasırlarının sivil mimari karakteri ile birlikte cephelerde eğrisel hareketler , kasnaksız ve kornişlerle süslenen kubbeler ve bu döneme özgü cephede yeralan askı kemerleri ve bu kemerlerle aynı merkezli dairesel pencereler görülmektedir. Dönem cephelerinde , kare plandan kubbeye geçişlerde köşelerde kullanılan pandantifler , Ortaköy , Dolmabahçe , Cihangir ve Küçük Mecidiye Camilerinde cepheye yansıtılarak üst örtünün tamamen algılanması sağlanmıştır. Bu dönemin sonlarına tarihlenen Yıldız Hamidiye

Cami'nde , 19.yüzyılın seçmeci anlayışına uygun şekilde , cephesinde yeralan mukarnas korniş ile Klasik Dönem , sivri kemerli pencereleri ile Gotik , minare külahı ile Arabesk üslupların etkileri görülmektedir.

19.yüzyıl camilerinden Üsküdar Selimiye Cami kesme taştan inşa edilmiştir. Yapının kütlesi ana harim kısmına kuzey yönden eklenen son cemaat yeri , batı cephesinde yeralan hünkar kasrı ve doğu cephesinde yeralan konut bölümünden oluşmuştur. Yüksek bir subasman üzerinde oturan camiye merdivenlerle çıkılır. Merdivenlerle ulaşılan son cemaat yeri tonozlarla örtülüdür. Caminin doğu ve batı cephelerinde revaklı galeriler bulunmaktadır. Doğu cephesindeki galeri tek katlı iken , batı cephesinde hünkar locası zemin kat revakı üzerinde de uzanmaktadır. Hünkar mahfilinin önünde , güneye bakan cephesinde de revaklı bir galeri bulunmaktadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 10 Şekil 3.78). Caminin cepheleri , taşıyıcı köşe kuleleri ve duvarlar üzerindeki askı kemerleri ile üzerindeki silmeler ve süslü bir başlık ile vurgulanmıştır. Üst yapı ise yüksek kasnaklı , pencereli bir kubbe ile tamamlanır. Caminin doğu ve batı cepheleri ise dört sıra halinde beşer açıklıklı pencerelerden oluşmuştur. Pencere dizileri yuvarlak kemerli ve demir parmaklıklılıdır. Caminin hünkar kasrı ve konut cepheleri ise köşkleri andıracak şekilde kırma çatılı , saçaklı ve dikdörtgen pencerelidirler.

19.yüzyıl camilerinden Nusretiye Cami kesme taştan inşa edilmiştir. Yapı , ana harim kısmı ile ona kuzey yönünden eklenen son cemaat yeri ve bununla bağlantılı , batı cephesinde hünkar kasrı ve doğu cephesindeki görevli odalarından oluşmuştur. Güney cephesinde ise mihrap çıkıntılı ve yarım kubbe ile örtülüdür. Cami yükseltilmiş bir subasman üzerine oturmaktadır. Caminin kuzey cephesindeki üç kubbeli son cemaat yeri platformuna dairesel merdivenlerle ulaşılmaktadır. Caminin çift şerefeli iki minaresi harim kısmından koparılarak , hünkar kasrı kuzey cephesi köşelerinde konumlandırılmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 11 Şekil 3.88). Caminin cepheleri dört köşesinde yeralan ağırlık kulelerinin vurgulanmasıyla karakterize olur. Bu köşe kuleler yüksek kasnaklı ve pencereli kubbeyi cephelerde silmeler ile vurgulanan askı kemerleri ile taşımaktadırlar. Köşe kulelerinde ve kubbe kasnak payandalarında 's ve c' profilli elemanlar kullanılmıştır. Caminin doğu ve batı cephesinde yeralan yan galeriler revaklarla örtülüdür. Hünkar kasrı ve görevli odaları kısmı ise kırma çatı ile örtülü ve dikdörtgen pencerelidir.

19.yüzyıl camilerinden Sadabad Cami kesme taştan inşa edilmiştir. Yapı ana harim bölümü ile ona kuzey yönünden eklenen hünkar dairesinden oluşmuştur. Hünkar Dairesi ise iki katlı olup dikdörtgen pencereli ve ahşap çatılıdır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 12 Şekil 3.96). Caminin kuzey cephesinde yeralan simetrik olarak tasarlanmış hünkar dairesi dört basamakla

yükseltilmiş bir platforma oturmaktadır. Caminin ana harim kısmı ise taşıyıcı beden duvarları üzerinde ahşap bir kubbe ile örtülüdür. Camide kubbe kasnağı yoktur. Cepheler genel olarak küçük kubbeler ile örtülü taşıyıcı köşe kuleleri ile cephelerin ortasında kubbe ile birlikte tasarlanan eğrisel bir alınlıkla karakterize olur. Yapının cepheleri düşeyde üç yüzeye ayrılmışlardır. Cepheler , her bir yüzeyde bulunan yuvarlak kemerli pencereler ile tasarlanmışlardır. Bu pencerelerden ortada yer alan pencere daha büyük bir kemer nişi içinde silmelerle , zemin katta duvar kaplama elemanlarıyla ve kubbe kısmında ise eğrisel bir alınlıkla vurgulanmıştır.

19.yüzyıl camilerinden Küçük Mecidiye Cami kesme taştan inşa edilmiştir. Yapı ibadet mekanı ile ona kuzey cephesinden eklenmiş hünkar kasrından oluşmuştur. Hünkar Kasrı girişi ile cami girişi aynı yerdendir. Camide giriş sofasının her iki yanında yarım dairelerle uzatılmış iki hol etrafına odalar yerleştirilmiştir. Minare ise ibadet mekanından ayrılarak hünkar dairesiyle birlikte tasarlanmıştır. Minare tek şerefelidir ve tasarımında oryantalist etkiler görülmektedir. Camide kubbe kasnağı yoktur. Pencere düzeni ise doğu ve batı cephelerinde üçer açıklıklı olacak şekilde tasarlanmıştır. Pencereler yuvarlak kemerli ve nişler içerisindedir. Cephelerdeki taşıyıcı köşe ayaklar , üstlerinde yer alan kulelerle cephenin önemli elemanlarını oluştururlar (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 13 Şekil 3.105).

19.yüzyıl camilerinden Dolmabahçe Cami kesme taştan inşa edilmiştir. Yapı , ibadet mekanı ile ona kuzey yönünden eklenen hünkar kasrından oluşmuştur. Hünkar kasrı simetrik olup iki katlıdır ve yükseltilmiş parapetlerle gizlenmiş kırma çatı ile örtülüdür. Hünkar dairesinin denize bakan cephesinde simetrik hünkar girişleri tasarlanmıştır. Camide minareler ana ibadet mekanından koparılarak hünkar kasrı ile birlikte tasarlanmışlardır. Çifte minareli caminin her minaresi tek şerefeli ve yivlidir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 14 Şekil 3.113). Caminin Hünkar Kasrı cephesi , her iki katta da dikdörtgen pencereler ve üst kat pencereleri üzerinde yer alan üçgen alınlıkla tasarlanmıştır. Ana harim kısmı cephesi ise dört taşıyıcı ayak ve bunlar tarafından taşınan pandantifler ve silmelerle vurgulanan askı kemerleriyle karakterize olur. Pencereli kubbe kasnağı ortadan kalkmış ve kubbe zengin bir kornişle taşıyıcı kemerlere oturtulmuştur. Ana harim kısmı cephesi pencere düzeni , taşıyıcı askı kemerleri içinde kemerle aynı merkezli çemberler gibi tasarlanmışlardır.

19.yüzyıl camilerinden Ortaköy Cami , kesme taştan inşa edilmiştir. Yapı ibadet mekanı ve ona kuzey yönden eklenen iki katlı hünkar dairesinden oluşmuştur. İki katlı hünkar dairesinin güney cephesinde hünkar girişi yer almaktadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 16 Şekil 3.130).

Caminin ana mekanının cepheleri , taşıyıcı dört köşe ayaklar ile geriye çekilen askı kemerleri içerisindeki içbükey cephelerle karakterize olur. İçbükeyleşen cephe duvarları caminin barok etkisini artırır. Kubbe kasmağı yoktur ve kubbe süslü bir kornişle pandantiflere oturur. Caminin doğu , batı ve güney cephesi iki sıra halinde üçer pencere açıklığı ile tasarlanmıştır. Yuvarlak kemerli bu pencere gruplarından alt kotta yer alanlar demir şebekelidirler. Hünkar kasrı ise bir köşk karakteri gösterir. Cepheleri ise iki sıra halinde üçer pencere açıklığı ile oluşmuştur. Basık kemerli bu pencerelerden zemin katta yer alanlar demir şebekelidirler.

19.yüzyıl camilerinden Cihangir Cami kesme taştan inşa edilmiştir. Yapı üç basamakla çıkılan bir platform üzerine oturtulmuştur. Caminin ana girişi de bu platformun orta aksında yer almaktadır. Cami için hünkar girişi ya da mahfili düşünülmemiştir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No:18 Şekil 3.148). Caminin çifte minaresi kuzey cephesinde duvarın iki köşesinde konumlandırılmıştır. Tek şerefeli bu minarelerin kaideleri kare biçimindedir ve külahları taştır. Caminin cepheleri dört köşesinde yer alan taşıyıcı ayaklar ve askı kemerleri ile karakterize olur. Caminin doğu ve batı cephesinde yuvarlak kemerli beş açıklıklı pencere düzeni alt kotta yer alırken ; askı kemerleri üzengi hizası üstünde askı kemerleri ile aynı merkezli çember biçiminde pencereler yer alır.

19.yüzyıl dönemi camilerinden Teşvikiye Cami kesme taştan inşa edilmiştir. Yapı ibadet mekanı ile ona kuzey yönünden eklenen yaklaşık iki katı büyüklüğündeki , iki katlı hünkar dairesinden oluşmuştur (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 15 Şekil 3.122). Cami üç basamakla çıkılan bir platform üzerine oturtulmuştur. Giriş cephesinde zafer takı görünümünde üç açıklıklı yüksek sütunlarla taşınan bir revak bulunmaktadır. Hünkar dairesi girişleri de bu cephede giriş revakının her iki yanında yer almaktadır. Caminin ana harim cephesi doğu ve batıda üç açıklıklıdır. İki sıradan oluşan pencere dizileri alt kotta dikdörtgen üst kotta ise yuvarlak kemerli olarak tasarlanmışlardır. Üst kotta yer alan pencereler vitraylıdır.

19.yüzyılın son dönem camilerinden Yıldız Hamidiye Cami kesme taştan inşa edilmiştir. Yapının mihrap aksı kuzey ve güney cephelerinde taçkapı şeklinde tasarlanmıştır. Bu cephelerde mihrap aksında cephe , öne çıkartılarak bezemeli bir tepelikle vurgulanmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 17 Şekil 3.139). Caminin ana mekanının cephesi kuzey ve güneyde üç , doğu ve batıda yedi açıklıklı olacak şekilde düzenlenmiştir. Bu dikdörtgen biçimli neogotik sivri kemerli pencere açıklıklarının üstünde yatay dikdörtgen bantlar dolaşır. Cephe üstte üç sıra mukarnasla oluşturulmuş korniş ve üstündeki parapetle bitirilmiştir. Caminin kubbesi ana mekan üzerinde yüksek bir karnak üzerinde yer alan sivri kemerli onaltı

gotik pencere ile belirlemektedir. Kuzey cephesinde yeralan minare tepeye kadar yivli , gotik üslupta ve ince gövdelidir.

3.4.3 Bezeme Özellikleri

19.yüzyılda , Osmanlı Mimarisi'nde 18.yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan Barok üslup etkileri hem mimaride hem de bezeme anlayışında görülmektedir. 19.yüzyılın erken döneminde cami iç mekanları , Barok üslup etkisiyle eğrisel formlar , akant ve palmet yaprakları ile 's ve c' motifleri ile birlikte , Ampir üslup motifleriyle bezenmiştir. Bu dönemde , 18.yüzyılda azalan çini kullanımının ve iç mekanları şekillendiren yazı ve yazı kuşaklarının , 19.yüzyılın ilk çeyreğinden sonra giderek ortadan kalktığı görülmektedir. Bu anlayışın giderek , kentin konut alanlarında ve nispeten merkeze uzak, Teşvikiye ve Sadabad Cami gibi örneklerde kısıtlı olarak kullanıldığı söylenebilir. Bu anlamda 19.yüzyıl camileri iç mekanlarının , geleneksel bezeme anlayışından uzak , Barok ve ampir üslubun etkisinde , vazo eğrisel formlar , kıvrık dallar , palmet ve akant ve girland motifleri ile oluştuğu görülebilir. Bu dönemde cami mekanındaki mihrap , minber ve vaaz kürsüleri de barok üsluplu bezemelerle şekillenmişlerdir. Yüzyılın ilerleyen döneminde Batılılaşmanın etkisinin artmasıyla bezeme anlayışının da giderek değiştiği ve perde , pencere motifleri , manzara resimleri ve perspektif etkisinin görülmeye başlandığı söylenebilir. Yüzyılın son döneminde ise gelişen seçmeci üslubun etkisiyle , cami iç mekanları giderek, Klasik , oryantalist , gotik üslup gibi pek çok üslubun etkisiyle şekillenmeye başlamıştır.

19.yüzyılın erken döneminde barok etkisi iç mekanda , geleneksel mihrap , minber ve vaaz kürsüsü elemanlarının taşıyıcı bezemelerinde görülür. Selimiye Cami'nde barok üsluplu mihrap ve minberdeki eğrisel kabartmalar ile Nusretiye Cami vaaz kürsüsünün eğrisel formu gibi biçimler bu dönemde cami iç mekanlarını şekillendirmişlerdir. Bu dönemde yazı kuşakları gibi geleneksel elemanların bezeme anlayışında yer aldığı görülebilir.

Sonraki dönemde , geleneksel Osmanlı bezeme anlayışını yansıtan çini kaplamalar ve yazı kuşakları gibi bezemelerin , Sadabad Camisi'nde yeralan çini mihrap ve Teşvikiye Cami'nde yeralan yazı kuşağında olduğu gibi , kent merkezine nispeten uzak alanlarda yeralan örneklerde çok kısıtlı bir uygulama alanı bulunduğu söylenebilir. Bu dönemde inşa edilen camilerin , iç mekanlarında giderek daha zengin bir süsleme anlayışı egemen olmaya

başlamıştır. İç mekanlarda çini kullanımı ve kubbelerde yer alan yazılar ile yazı kuşakları giderek ortadan kalkmıştır. Bunun yanında alçı kabartma süslemeler , mihrap , minber ve vaaz kürsüsünün yoğun süslemeleri ve kubbe yüzeyi , pendentif ve pencerelerin üstü ve aralarındaki düşey panolar halinde yoğun süslemeler görülmeye başlanmıştır. Bu yoğun süsleme anlayışında kıvrık dallar , vazo , çiçek ve çelenk motifleri yoğun olarak kullanılmıştır. 19.yüzyılın ikinci yarısıyla beraber cami iç mekanında yer alan kalemişi bezemelerin giderek resimsel bir karakter kazanmaya başladığı görülebilir.

Dolmabahçe , Ortaköy , Küçük Mecidiye gibi camiler dönemin bezeme karakteristiklerini yansıtan örneklerdendir. 19.yüzyılın son döneminde inşa edilen Yıldız Hamidiye ve Teşvikiye Cami gibi örneklerde ise , bezeme anlayışının giderek dönemin seçmeci anlayışını yansıttığı söylenebilir. Hamidiye Cami , kubbe yazıları , yazı kuşakları ve mukarnas frizi ile Klasik Üslup , yükseltilmiş sütunlar ve dilimli kemerleriyle Oryantalist , kıvrık dallar ve yıldız motifleriyle pek çok üslubun özelliklerini yansıtan bir bezeme anlayışına sahip olduğu söylenebilir.

19.yüzyıl dönemi camilerinden Üsküdar Selimiye Cami iç mekanını , tüm mekanı çevreleyen yazı kuşağı ve kalemişleri karakterize eder. Cami iç mekanında çini bezeme kullanılmamıştır. Bunun yanında iç mekanda mermer ; mihrap , minber ve vaaz kürsüsünde dönemin Barok üslubunda kullanılmıştır. Mihrap ve minber somaki mermerindedir. Mihrapta mukarnas yerine deniz kabuğu motifleri ile taç kısmında dalgalı motifler görülür (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No:10 Şekil 3.82). Caminin iç mekanında kalem işleri ; iç mekanda yazı kuşağının yukarısında mermer olmayan bütün yüzeylerde , mahfil tavanında , son cemaat yeri örtülerinin alt hizasında ve kubbelerde kullanılmıştır. Bezemelerde genellikle bitkisel motifler yaprak ve yıldız motifleri kullanılmıştır. Pendentiflerde , son cemaat yeri ve mahfillerin üstünde ise hatayi ve rumiler yanında geometrik motifler görülmektedir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No:10 Şekil 3.87). Caminin iç mekanında yazı ; mermer yüzeyler üzerinde mekanı dolaşan yazı kuşağı şeklinde kullanılmıştır. Alt pencereler üzerinde dolaşan bu yazı kuşağı yeşil zemin üzerine altın yaldızlı kabartmadır.

19.yüzyıl örneklerinden Nusretiye Cami iç mekanı yoğun bir kalemişi süsleme ve yazı kuşağıyla karakterize olur. Caminin iç mekanında mermer ; mihrap , minber , vaaz kürsüsünde kullanılmıştır. Sade mermer mihraba karşılık , mermer oymalı minber , sivri konik külahlı , akant yaprakları ve gırlantlarla süslemelidir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No:11 Şekil 3.92). Vaaz kürsüsü de dönemin Barok üslubunu yansıtan şekilde dalgalı bir forma

sahiptir ve akant yapraklarıyla süslüdür (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 11 Şekil 3.95). Caminin iç mekanında kalem işleri ; pencere çevrelerinde , pendentiflerde , ve kubbelerde kullanılmıştır. Bezemelerde genellikle vazolar, kıvrık dal , çiçek ve çelenk motifleri kullanılmıştır. İç mekanda pencerelerin üzeri akant yapraklarıyla süslüdür (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No:11 Şekil 3.94). Caminin iç mekanında yazı ; mihrap üstünde , minber kapısında ve en alt pencere sırası üzerinden galeri hizasında mekanı dolaşan yazı kuşağında kullanılmıştır. Cami içindeki bu yazı kuşağı Rakım'ın elinden çıkan 'Amme' suresidir. Ayrıca pendentiflerde ve mihrap nişi yan duvarlarında madalyonlar şeklinde yazı örnekleri bulunmaktadır.

19.yüzyıl cami örneklerinden , Küçük Mecidiye Cami iç mekanı mermer ve alçı kabartma süslemeler ile karakterize olur. Cami iç mekanında geleneksel çini kaplama ve yazı kuşakları kullanılmamıştır. Caminin iç mekanında mermer ; mihrap , ve vaaz kürsüsünde kullanılmıştır. Mihrap nişi dilimli ve yivlidir. Minber ise konik külahlı kırmızı somaki mermerden yapılmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No:13 Şekil 3.109). Caminin iç mekanında alçı kabartma süslemeler ; pencere aralarında düşey paneller şeklinde , pendentiflerde ve kubbede kullanılmıştır. Özellikle kıvrık dal , vazo , çelenk motifleri yoğun olarak kullanılmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 13 Şekil 3.110). Caminin iç mekanında yazı kuşakları kullanılmamıştır. Fakat cami iç mekanında üst kotta yer alan pencere üstlerinde yazılı madalyonlar yer almaktadır.

19.yüzyıl camilerinden , Sadabad Cami iç mekanı , sadedir.Cami iç mekanı çini , ahşap ve kalemişi kullanımıyla karakterize olur. Cami iç mekanında yazı kuşakları bulunmamaktadır. Caminin iç mekanında ahşap; minber ve vaaz kürsüsünde kullanılmıştır. Mihrap geniş bordürlü , dilimli ve kenarı kufi frizli olup içi altın yaldızlı mukarnas dolguludur (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No:12 Şekil 3.100). Cami iç mekanı çok sade olarak tasarlanmıştır. Caminin iç mekanında kalem işleri ; pendentif yüzeylerinde ve kubbede kullanılmıştır. İç mekanda bu açıdan yabancı motifli yağlıboya süslemelerle karakterize olur. Pendentiflerde çerçeveler içinde yaprak ve çiçek motifleri ile akant yaprakları kullanılmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 12 Şekil 3.103). Caminin iç mekanında hünkar mahfili , harim giriş duvarı üzerinde ahşap korkuluklu oldukça sade bir eğrisel bir balkon olarak konumlanmıştır.

19.yüzyıl camilerinden Dolmabahçe Cami iç mekanı , mermer ve kalemişlerinin kullanımıyla karakterize olur. Caminin iç mekanında mermer ; mihrap , minber , vaaz kürsüsünde kullanılmıştır. Mihrap ve minber altın yaldız işlemelidir. Mihrap nişinin köşe dolgularında

barok süslemeler , bordürde geometrik süslemeler vardır. Minberin yekpare korkuluk levhalarında geometrik süslemeler görülür. (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 14 Şekil 3.117). Caminin iç mekanında kalem işleri ; pencerelerin aralarında düşey panolar halinde , pendentif yüzeylerinde , kubbeye ve pencereleri çevreleyen yüksek kemer nişleri içerisinde yoğun olarak kullanılmıştır. Bezemelerde , vazo , kıvrık dal , çelenk motifleri yoğun olarak kullanılmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalo No: 14 Şekil 3.120). Caminin iç mekanında çini kaplama ve geleneksel yazı kuşakları bulunmamaktadır. Ayrıca cami iç mekanında yazı; üst kottarda yeralan pencerelerin aralarına yerleştirilen madalyonlarda kullanılmıştır.

19.yüzyıl cami örneklerinden Ortaköy Cami iç mekanı , mermer ve kalemişi bezemenin kullanımıyla karakterize olur. Cami iç mekanında geleneksel çini kaplama ve yazı kuşakları kullanılmamıştır. Caminin iç mekanında mermer ; mihrap , minber , vaaz kürsüsünde kullanılmıştır. Mermerden kademeli mihrap nişi ampir üsluptadır. Köşe dolguları grift bitki motifleri ve bordürü geometrik motiflerle süslüdür. Minber korkuluklarında geometrik motifler , yanlarda barok kıvrımlar kullanılmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 16 Şekil 3.134). Caminin iç mekanında kalem işleri ; özellikle pendentif yüzeylerinde ve kubbe içinde kullanılmıştır. Bezemelerin Osmanlı klasik üslubundan uzaklaştığı ve giderek resimsel bir karakter kazandığı görülür. Perde motifleri ve yüzeylerde perspektif etkisi görülmeye başlamıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 16 , Şekil 3.136). Caminin iç mekanında yazı ; üst kotta yeralan pencerelerin arasında yeralan madalyonlarda kullanılmıştır.

19.yüzyıl camilerinden Cihangir Cami iç mekanı , ahşap ve kalemişi bezeme kullanımı ile karakterize olur. Caminin iç mekanında ahşap; minber , vaaz kürsüsü ve ahşap galeride kullanılmıştır. Mihrap kelemişi bezeme ile , gelenekten uzak , pencere ve perde motifleriyle perspektif etkisi olan bir resim olarak tasarlanmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 18 Şekil 3.152). Kubbe kemerlerinin üzengi hizasında tüm mekanı dolaşan geometrik desenli bir kuşak yeralır. Caminin iç mekanında kalem işleri ; kubbeye, pendentiflerde , duvarlarda ve mihrapta görülür. Ayrıca cami duvarlarında ve pencerelerin çevresinde görülen kalemişlerinde , vazo içinde çiçekler , perde , çelenk ve palmet motifleri yoğun olarak kullanılmıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 18 Şekil 3.154). Caminin iç mekanında geleneksel anlayışı yansıtan mermer ve çini kaplamalar kullanılmamıştır.

19.yüzyıl camilerinden Teşvikiye Cami iç mekanı , mermer , tüm mekanı dolaşan yazı kuşağı ve kubbeye yeralan kalemişi bezemelerle karakterize olur. Caminin iç mekanında mermer; mihrap , minber ve vaaz kürsüsünde kullanılmıştır. Mihrap , minber ve vaaz kürsüsünde altın

yaldız kullanılmıştır. Minber külâhı ise arabesk bir tarzdadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 15 Şekil 3.126). Caminin iç mekanında yazı ; en alt sıra pencerelerin üst kısımlarında bütün mekânı çevreleyen bir kuşak şeklinde kullanılmıştır. Çerçevesi yazı kuşağı siyah zemin üzerine altın yaldızlıdır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 15 Şekil 3.128). Caminin iç mekanında kalem işleri ; kubbe yüzeyinde kullanılmıştır. Ahşap kubbeyi destekleyen payandalar iç mekânda köşelerde yer almaktadır.

19.yüzyıl son döneminde inşa edilen Yıldız Hamidiye Cami iç mekânı ise , yoğun kalemişi süsleme , mermer , çifte hünkar mahfilleri , sütunlar ve galeri köşklerinde kullanılan ahşap ile karakterize olur. Caminin iç mekanında mermer ; mihrap , minber , vaaz kürsüsü , ve duvarlar dolaşan mermer mukarnas frizinde kullanılmıştır. Mihrabın köşe dolgularında kıvrık dallar görülür (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 17 Şekil 3.143). Caminin iç mekanında kalem işleri ; kubbe iç merkezi kasnağı , kubbe merkezi , kubbe dışında kalan düz tavanlarda görülür. Kubbe yüzeyinde lacivert üzerine altın yaldızlar serpiştirilmiştir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 17 Şekil 3.145). Ayrıca cami duvarlarının alt kısımlarında kalem işleriye yapılan çini taklidi süslemeler vardır. Ana mekâna açılan galeride yer alan ahşap köşkerin üzeri de zengin kalem işleriyle bezelidir. Kubbe merkezinde altın yaldızlı ‘İhlas-ı Şerife’ ile duvarlarda elli santimetre genişliğinde tüm mekânı dolaşan kufi hatla yazılmış ‘Mülk Suresi’ yer almaktadır. Caminin iç mekanında ahşap ; ana mekâna açılan çifte hünkar mahfilleri ve kafesli oymalarında kullanılmıştır. Cami iç mekanında ahşap kubbeyi taşıyan sütunlar yükseltilmiş ve dilimli kemerlerle birbirine bağlanmıştır. İç mekânda üst kotta yer alan pencereler arasında altın yaldız çerçevesi siyah zemin üzerine sedefle işlenmiş madalyonlar bulunmaktadır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 17 Şekil 3.146).

3.5 Osmanlı Mimarlığı’nda Simge Olarak Cami

Max Weber’e (2003) göre kent , kentte ikamet edenlerin kendilerine has kollektif bir kimlik ruhuna sahip oldukları özerk bir cemaattir. Weber , İslami ve diğer Avrupa dışı kentsel yapıları , normlara uygun Avrupa kentiyle zıtlık içinde , belirgin kentsel kültür geleneğinden yoksunlukla karakterize eder. Bu açıdan İslam kentlerindeki sosyal yabancılaşma ve siyasi dağınıklığı , hem şehirlerin fiziksel yapısının hem de İslamın doğasının bir yansıması olarak görür (Eldem , Goffman , Masters , 2003).

İstanbul bu açıdan farklı bir konumdadır. İstanbul hem Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olarak Hristiyan , hem de fetihten sonra Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak İslam kenti özelliklerini taşımaktadır. Bir kent olarak İstanbul , dini ve mimari özelliklerinin dışında , topografyasının ona sağladığı özelliklerle de karakterize olur. Osmanlı başkenti , seyyahların büyük çoğunluğunun doğal limanın en mükemmel örneği olarak tarif ettikleri bir coğrafyaya sahiptir. Bu yüzden her dönemde önemli bir liman kenti , kültürel ve ticari bir merkez olmuştur. Fetihden sonra İstanbul imparatorluğun merkezi olarak , Osmanlı toplumuna ait efsanelerde ve özelemlerde , kendinde diğer bütün kentleri toplayan , kentleşme fikrinin imgesi durumundaydı. İyi halli her taşra evinde , İstanbul'un bir veya daha fazla resmi bulunurdu (Cerasi , 1999). İstanbul'un merkez olma özelliğinden dolayı başkentim mimari kuralları , zamanla her Osmanlı kentinin giderek de Osmanlı Mimarisi'nin kuralları haline gelmiştir. Osmanlı Mimarlığı bu anlamda , İstanbul gibi Bizans'ın temsil ettiği Batı kültürü ile Asya ve Selçuklu kültürü arasında bir ara kesiti temsil eder. Osmanlı mimarisinin , İslam mimari tarihi içindeki özel yeri de , İmparatorluk'un özel konumu ile ilgilidir (Kuban , 2007).

İslam Mimarisi'nin temel ögesi olan , cami ve cami mekanı vazgeçilmez bir prototipe dayanmaz (Kuban , 2007). Cami , İslam Ortaçağ'ında cemaatin bir çok dini ve sosyal işlevini yerine getirirdi. Bu mekan toplanmış cemaatin merkez noktasıydı ; orada sadece dini törenler değil , siyasal toplantılar , adli muhakemeler , öğretim yapılır ve ziyaretçi ile gezginler misafir edilirdi (Cerasi , 1999). İslam'da , cami tipolojisi ve mimari üsluplar Kur'an ya da sünnete göre değil , kültürel parametrelere göre saptanmıştır. Arap kültürünün egemen olduğu ülkelerde bugüne kadar kullanılan çok ayaklı , düz çatılı 'Arap Tipi' cami ve Orta Asya'da 11.yüzyıl sonrasında ortaya çıkan , eyvanlı avlu ve vurgulanmış maksure teması üzerinde gelişen cami tipleri bu çeşitliliğin yansımalarıdır. Bu iki tip , Klasik İslam'da cami imgesinin temelini oluştururlar. İslam cami tipolojileri arasında , Hint ve Anadolu gelenekleri ayrı bir yer tutar. Klasik İslam'ın coğrafi uçlarında yer alan , Hint-İslam ve Anadolu-Türk kültür alanları , İslam cami türlerinin çeşitlendiği bölgelerdir. Bu üslupların en batı ucunda ve bir bakıma en yenisi olarak , Anadolu'daki Ortaçağ Selçuk sinkretizmini izleyen Osmanlı Mimari üslubu gelişmiştir. Osmanlı Mimarisi'nin birincil özelliği merkezi tümel mekan olgusu ve bu mekanı örten , bütünleştirici karakteriyle kubbenin varlığıdır. Osmanlı Mimarisi'ni Ayasofya'dan , Bizans kiliselerinden ayıran temel fark da küresel kubbenin bu dolaysız ve mutlak kullanımınıdır (Kuban,2007).

Osmanlı Mimarisi ve toplumsal yaşayışı içinde 'cami' çok önemliydi. Kent sakinlerinin büyük bir kısmı nispi bir entegrasyon ve kendine yeterlilik temelinde mahallelerde yaşıyordu.

Bu birimlerin merkezinde orada oturanlara asgari düzeyde bir özerk örgütlenme sunan yapılar yerliyordu. Bunlar , dini merkez olan cami , çeşme ve temel ihtiyaçlara yönelik birkaç dükkandan ibaretti (Eldem , Goffman , Masters , 2003). Bu küçük ölçekli mescitler mahallenin toplandığı , sosyal hayata ve kent hayatına katıldığı mekanları oluşturuyordu. Bu anlamda Osmanlı İstanbul’unda ‘mahalle mescitleri’ , kentin tümel yapısında en büyük etkinlik odakları , ticaret merkezleri ve ibadet işlevinin çevresinde örgütlenmiş hayır , sosyal yardım kurumları olan külliyelelerdi (Kuban , 2007). 15.yüzyıldan 17.yüzyıla kadar , tershane , askeri binalar ve büyük imalathaneler hariç ortak kamusal işlevlerin tümü külliyelelerin bünyesinde yerliyordu (Cerasi , 1999).

İstanbul’un fethinden 17.yüzyıla kadar inşa edilen Fatih , Bayezıd , Süleymaniye , Sultanahmet ve Yeni Cami gibi külliyeleler bütün kente hizmet verirler. Külliyelelerin bu toplumsal işlevi onları kent yaşamının büyük toplantı merkezleri yapar (Kuban , 2007). Bu açıdan kentsel mekanda yeni odaklar yaratan büyük külliye inşaatları ekonomik bir olaydır , sosyal ve politik ağırlığı büyüktür. Osmanlı sultanlarının yaşamında cami ve külliyesiyle onları yaşatacak bir vakıf kurulması , padişahlığın ve egemenliğin kentsel ölçekte bir simgesi sayılabilir (Kuban , 2007).

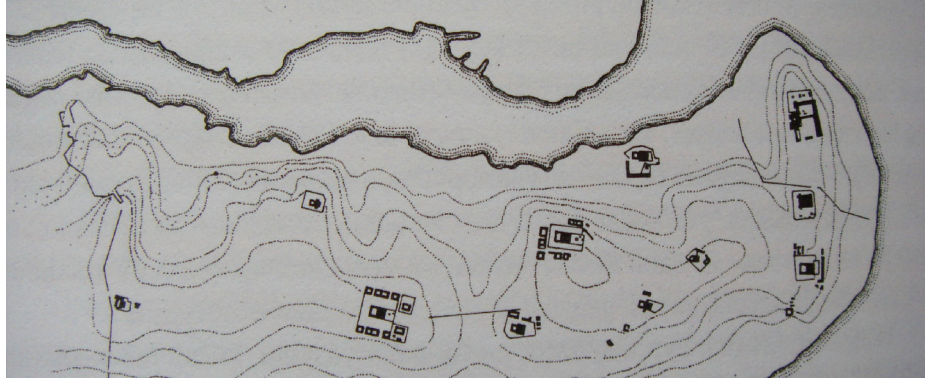
Bu açılardan külliyeleler ve onların odağını oluşturan camiler , Osmanlı kentinin manevi temsilietinin bir aracıdırlar. Her sultan , kendi şahsında ve giderek de aile fetlerinin şahıslarında yeni bir cami ve ona bağlı sosyal yapılar yaptırarak , kendi külliyesini oluşturmuş ve ekonomik ve siyasal sınırları dahilinde kente damgasını vurmaya çalışmıştır (Cerasi , 1999).

Bu dönemde , anıtsal külliyelelerin yüksek noktalara yerleştirilmesi , kentin bütününü değiştirmek için bir yol olarak izlenmişti. Yüksekliğin bir tarafında dik bir bayır varsa , bu özellik panoramik değer açısından vurgulanırdı (Cerasi , 1999) (Plan 3.22). Anlaşıldığı kadarıyla padişah ve vezirler , resmi üsluptaki gösterişli yapıları ulaşım zorluğu nedeniyle inşaatın özellikle zor olduğu yerlerde yaptırmanın hükümdara duyulan saygıyı arttıracasını düşünüyörlardı (Faroğhi , 2005).

Cami tasarımında , merkezi kubbenin piramidal biçimlenişi ve minareleri ile ‘İstanbul modeli’ simgesel bir değere sahiptir. Bu yapılardaki bazı nitelikler padişah tarafından saptanırdı. Örneğin , sadece hükümdarlar birden çok minaresi olan cami yaptırabilirlerdi (Faroğhi ,

2005). Bu simgesel anlatım kent mekanına sahip çıkışı da temsil eder. Böylece kentler İslamlaştırılmış veya başka bir anlatımla Osmanlılaştırılmıştır (Cerasi , 1999).

Cami ve külliyelerin kentte konutlardan sonra kent silüetini oluşturan en önemli odaklar olmasının nedeni , diğer İslam kültürlerinde çok önemli olan sarayların ve türbelerin Osmanlı kenti ve mimarisinde gösterişsiz olmalarıdır. Saraylar küçük tutulan boyutlarıyla , alçak , geniş alanları kaplayan pavyon tipi binalar halinde yayılır. Türbeler ise , camilerle kıyaslandığında , buldukları yere ve ölçeklerine göre bir alt konumdadırlar. Bu yüzden Osmanlı kentinde , egemen olan ideolojinin simgesel anlamı herşeyini camiden edinmişti. Merkezi planlı ve kubbeli Osmanlı camisi kentin tek gerçek simgesi konumundaydı (Cerasi , 1999).

Plan 3.22 16.yüzyılda İstanbul'un Tepe Sistemi ve Büyük Külliyesi (Cerasi , 1999)

18.yüzyıl ile birlikte , kentin sur dışında yer alan mahalle ve bölgelerinin önemi artmıştır. İstanbul'un suriçi ile sınırlı eski görünümünün yerini , kıyılarda yoğunlaşan bir kıyı kenti almaya başlamıştı. Bu dönemde İstanbul'un mimari açıdan iki yüzünden birini , modern askeri kurumların gelişmesi sonucu ortaya çıkan kentsel ölçek , ikincisi ise kentin mimari çehresini değiştiren sanatsal üslup oluşturur ve her ikisi de Fransız kaynaklıdır (Kuban , 1996). Bu dönemde İstanbul'da caminin kentteki simgesel değeri giderek yerini , yeni tipolojiler ve üsluplarla inşa edilen askeri binalara bırakmıştır. Büyüklükleri , farklı ölçekleri ve kent içindeki konumlarıyla bu kışlalar , reformcu sultanların getirmek istedikleri yeni düzenin kentsel simgeleri olmuşlardır. Yeni düzeni simgeleyen kışla yapıları , geleneksel düzenin temsilcisi cami yapılarıyla birlikte inşa edilmişlerdir. Selimiye , Nusretiye Cami gibi dönem yapıları bunun örnekleridir.

Askeri kurumlar Batı ile ilişkilerde yeniliklere açılan kapılar olmuşlardır. Bu açılan kapılardan inşaat teknikleri , planlama , bezeme , yeni malzemeler , matematik , çizim , kentsel kavramlar ve genel bir bilimsel tavır Osmanlı toplum yapısına sokulmuştur. Bu yapılar sadece işlevleri için değil , yeni politikaların simgesi olarak Osmanlı Devleti'nin Avrupa Devleti bağlamındaki gücünü vurgulamak için yapılmışlardı (Kuban , 1996). Bu dönemde Avrupa'dan ithal üsluplardan barok ve rokoko Osmanlı dinsel mimarisini giderek biçim , bezeme ve kentle ilişkileri konusunda etkilemişler , fakat mekan kavrayışları ve simgeleri değişmemiştir. Büyük kışlalarla birlikte yapılan camiler , bu dönemde geleneksel ile 'yeni' olanın yanyana varoluşunun kentsel simgesi niteliğindedir. 19.yüzyıl ve Tanzimat dönemi ise oldukça kökten yönetsel reformların yapıldığı çağdır. 19.yüzyıl boyunca eski imparatorluk köşkleri , zevk bahçeleri yıkılarak , yerine askeri kurumlar , yeni fabrikalar ve demiryolu terminalleri yapılmıştır. Bu anlamda kentin fiziksel dönüşümü imparatorluk arazilerinin kamulaştırılması olarak tanımlanabilir. Bu dönemde imparatorluğun modernleşme çabalarının simgesi önce kışlalar sonra da fabrikalar olmuştur (Kuban , 1996).

Bu dönemde camiler , devletin ve padişahın yegane güç simgesi olma özelliğini yitirmişlerdir. 16.yüzyıl ve 17.yüzyıllarda devletin din eksenli egemenlik ve yönetim politikalarının kentsel simgesi cami ve külliye , kentsel mekanın belirleyici öğeleri olmuşlardır. 17.yüzyıl ve 18. yüzyıl ile başlayan değişimler ilk önce kentsel mekanın kullanımı ve nüfusun kent içindeki hareketleriyle ortaya çıkmaya başlamış , kentin giderek surdışına doğru büyümesine neden olmuştur. Batılılaşmanın ilk adımı sayılabilecek bu dönemde , konut mimarisi ve bezemelerde ortaya çıkan yenilikler cami mekanının da giderek değişmesine yolaçmıştır. Bu dönemde etkili olan barok ve rokoko üsluplarının etkisinde olan cami mekanları geçirdiği biçimsel değişime karşın , Dolmabahçe Sarayı yanında inşa edilen Dolmabahçe Cami ve Nusretiye Cami gibi örneklerle kent içindeki simgesel önemini koruduklarını göstermektedir.

19.yüzyıl ile birlikte düşüşe geçen Osmanlı Devleti'nin , kapitalist dünya düzeniyle entegrasyonu , siyasi Batılılaşmanın olumsuz etkisiyle paralel gitmiştir. Siyasi , iktisadi ve askeri reformların temelinde yatan Batılılaşma , giderek yönetici sınıfı ve toplumu ayıran yeni bir bölünmeye sebep olmuştur (Eldem , Goffman , Masters , 2003). Yönetici sınıfın reform çabalarıyla, geleneksel toplum kesiminin çatışması kentsel mekan üzerinden gerçekleşiyordu. İstanbul bu anlamda her türlü deneyimlerin , gerginliklerin ortaya çıktığı bir ara zemindi. Bu dönemde İstanbul , kentsel olarak modernlik ve gelenek arasındaki uçurumu yansıtmaya başladı. İstanbul giderek geleneksel ve modern arasındaki çelişkiyi yansıtır biçimde yeni kentsel simgeler kazanmıştır. Kentte iktidarın topografyası da değişiyordu. Bazı açılardan bir

önceki yüzyıllarda başlamış olan sürecin en önemli yanı , kentin tarihsel merkezi olan suriçinden taşıp dışarıya doğru yayılmasıydı. 19.yüzyıl ile birlikte , dörtüzyıl suriçinden yönetildikten sonra imparatorluk merkezi , Boğaz'ın Avrupa kıyılarına taşınıyor Beşiktaş , Dolmabahçe , Çırağan ve Yıldız Sarayları'na yerleşiyordu (Eldem , Goffman , Masters , 2003). Kentin siyasi ve ticari merkezinin yer değiştirmesi ile , cami inşa anlayışı da değişmeye başlamıştır. Padişahın ve devletin gücünün kentsel simgeleri olan camiler bu dönemde suriçinde değil , padişahın , yani egemen gücün yerleştiği Boğaz'ın Avrupa kıyılarında inşa edilmiştir (Bkz Plan 3.21).

Devletin bu dönemde , etnik gruplar üstü bir Osmanlı kimliği yaratma çabası , Batılı modellerle bütünleşen Avrupalı kozmopolit bir kimliğin oluşturulmasını teşvik ediyordu (Eldem , Goffman , Masters , 2003). Bu yüzyılda inşa edilen camiler de , saraylar , kışlalar ve fabrikalar gibi , padişahın , ya da egemen gücün , bu yöndeki kararlılığını yansıtacak şekilde Avrupai tarzlarla ve bezeme üsluplarıyla kente katılırlar. Bu dönemde camiler , devletin gücünü ve egemenliğini , saray , kışla ve fabrika binalarının , boyutları ve mimari özellikleriyle simgelemeye başlamasıyla , anıtsal ölçülerini ve kente egemen konumlarını giderek kaybetmişlerdir.

Bu dönemde kentsel görünüm ve silüete egemen konumlarını kaybeden camilerin , iç mekanda , zenginliği ve gücü simgeleme amaçlı aşırı süsleme özelliği göstermeye başladığı söylenebilir. Buna rağmen 19.yüzyıldaki yoğun cami inşa faaliyeti , camileri giderek geleneksel ve modern arasında sıkışan Osmanlı Devleti'nde egemen gücün , geleneksel imgelere sahip çıktığı , bir yandan da cami mimarisindeki yeni anlayış ve kentsel konumdaki yeniliklerle Batılılaşma niyetini vurguladığı tek kubbeli , küçük ölçekli kentsel simgeler durumuna getirmiştir.

4. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin İslam Devleti olma özelliğini yansıtan ve müslüman yerleşmelerin belirleyici kentsel işaretleri olan camiler , toplumsal ve mimari değişimleri en iyi yansıtan kentsel öğelerdir.

Osmanlı coğrafyasının genişliği göz önüne alındığında , 17.yüzyıl ile 19.yüzyıl arasındaki değişimleri en iyi yansıtan kent , devletin başkenti olma sıfatıyla İstanbul'dur. İstanbul bu açıdan devletin merkezi ve yeni etkilerin toplumsal hayata katıldığı bir giriş kapısı olarak görülebilir. Bu anlamda İstanbul , hem bu tezin başlangıç dönemi olan 17.yüzyıl ve ona ait mekanları , hem de 19.yüzyıl karakterini yansıtmaktadır.

Toplumsal hayat ve reformlar , mimari anlayışları da giderek değiştirmiştir. 17.yüzyılda Klasik Dönem etkileri ile başlayan mimari anlayış , 18.yüzyıl ile birlikte Lale Devri ve Barok-Rokoko üsluba , 19.yüzyılda ise yerini Ampir ve seçmeci üsluplara bırakmıştır. Osmanlı toplumu ve yaşayışındaki bu değişimlerin giderek camilerin plan , cephe ve bezeme gibi fiziksel özelliklerine de yansıdığı söylenebilir (Bkz Bölüm 3.1).

Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi ve etkilerinin camilerin planlama anlayışında , mimarların kişisel yorumlarıyla , 17.yüzyılda da devam ettiği gözlenmektedir (Bkz Bölüm 3.1). 17.yüzyılda inşa edilen Sultanahmet ve Yeni Cami Külliyesi'nin plan açısından Mimar Sinan'ın 'Çıraklık eserim' dediği Şehzade Cami plan şemasınının tekrarları olduğu görülebilir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 1 ve 2). Klasik Dönemin en önemli eserlerinden Şehzade Cami'nde görülen platformla yükseltme , cami ana mekanın doğu ve batı cephelerinden giriş verilmesi , ve revaklı yan galeriler 17.yüzyıl camileri planlarında da kullanılan mimari öğeler olarak ön plana çıkmışlardır (Çizelge 4.1).

18.yüzyıl ile birlikte planlama anlayışında camilerin yükseltilmiş konumu devam etmekle birlikte giderek avlu imgesi değişmeye başlamış ve son cemaat yerine yükseltilmiş bir platformla ulaşılan mekanlar ortaya çıkmıştır. Bu dönemde , cami mekanı ile hünkar kasırlarının ilişkisinin değişmeye başladığı görülmektedir. 17.yüzyıl ile başlayan hünkar kasırlarının camiden bağımsız konumları değişmiş , hünkar kasırları giderek revaklı rampalar, köprüler gibi elemanlarla cami planlamasına daha fazla katılmaya başlamışlardır. Bu gelişmeler yüzyılın sonunda inşa edilen , Beylerbeyi Cami örneğiyle , hünkar kasrının giderek

camii cephesinin bütününi oluşturan bir öge durumuna geldiğini göstermektedir (Bölüm 3.1 Katalog No:9).

19.yüzyıl camii planlarında , hünkar kasırlarının boyutları ve kapladığı alanlar giderek büyümüş ve son cemaat yerini de kapsayarak , caminin kuzey cephesini oluşturmaya başlamıştır. Bu yüzyılın ilk döneminde inşa edilen camilerde görülen son cemaat yeri ve yan cephe revakları gibi Klasik Dönem özellikleri giderek ortadan kalkmıştır.

19.yüzyılın son dönemi camilerinin , ana harim kısmı ve onu örten kubbe ilişkisinin mimariye egemen olduğu Klasik Dönem anlayışının giderek kaybolduğu , kubbe ölçeklerinin giderek küçülüp simgeselleştiği , yarı açık bir son cemaat yeri ve avlusu bulunmayan , sivil mimari karakteri daha ağır basan , bir anlayışla inşa edildiği görülmektedir (Çizelge 4.1).

17.yüzyıldan itibaren camii cepheleri de değişime uğramıştır. Sultanahmet ve Yeni Camii Külliyesi , pencere dizileri ve oranları , revaklı yan galeriler , ağırlık kuleleri ve kademelenerek cepheye yansımaları , caminin ana mekanına ulaşan yan girişler gibi öğeleriyle Şehzade Camii ile başlayan Klasik Dönem cephe karakterini taşımaktadır (Bkz Bölüm 3.1).

18.yüzyıl ile birlikte Osmanlı Klasik Mimarisinin düz hatlı elemanları bu dönemdeki Barok ve Rokoko eğilimlerin etkisiyle , eğrisel biçimlerin , içbükey profillerin , daha zengin silme takımlarının , kemer formlarının kullanılmasıyla değişime uğramıştır. Cephe anlayışındaki bu değişim , pencere oranlarını ve biçimlerini değiştirmemiş , fakat bezeme anlayışına , giderek de kapıların çerçevelerine , minare şerefelerine , sütun başlıklarına uzanmıştır. Bu dönemde Klasik Dönem mimari anlayışının yerini , dinamik hareketleri ile büyük içbükey profiller almış ve cepheler giderek üç boyutlu daha plastik bir karaktere bürünmüştür (Bkz Bölüm 3.1).

19.yüzyıl ile birlikte , camii cephelerinin giderek ana harim kısmı ile kuzey yönündeki sivil mimari karakteri ağır basan hünkar kasırlarıyla ikili bir görünüm oluşturduğu söylenebilir (Bz Bölüm 3.1). Hünkar kasırlarının sivil mimari karakteri ile birlikte cephelerde eğrisel hareketler , kasnaksız ve kornişlerle süslenen kubbeler ile bu döneme özgü askı kemerleri ile aynı merkezli dairesel pencereler görülmektedir. Bu açılardan 19.yüzyıl camii cepheleri , 18.yüzyılın getirdiği Rokoko ve giderek de Barok bezeme anlayışı , hünkar kasırlarının sivil mimari özellikleri ve yüzyılın sonuna doğru görülen seçmeci üslubun oluşturduğu cephe özelliklerini yansıtmaktadırlar.

17.yüzyıldan itibaren cami iç mekan bezeme anlayışı da değişime uğramıştır. 17.yüzyılda Klasik Dönem ile birlikte ortaya çıkan bezeme anlayışı sürmektedir. Kalemşileri stilize bitki motifleri ve sülüs yazılar bu dönemdeki süsleme anlayışını yansıtır. Taşoyma mukarnas ve geometrik süslemeler ile çini kaplama da bu dönemde yoğun olarak kullanılan bezeme öğeleridir (Bkz Bölüm 3.1).

Sıraltı tekniğiyle uygulanan çinilerde, natüralist bir anlayışla çizilmiş lale , sümbül , karanfil , gül goncası , süsen ve nergis gibi çiçekler , üzüm salkımları , servi hatta elma ağaçları motifleri ve mercan kırmızısı rengin yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Bu dönemde Klasik süsleme anlayışından farklı olarak , Sultanahmet Cami ile birlikte ortaya çıkan alçı kullanımı zevkleri değiştirmiştir. Bu dönemden sonra alçı iç mekan bezeme programına dahil olmuştur (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No:1).

18.yüzyıl ile birlikte Osmanlı mimari ve sanatında Avrupa kaynaklı bezemesel bir eğilim ortaya çıkmıştır. Lale Devri çiçekli bezemesi ile Barok ve Rokoko eğilimlerin ortak etkisiyle , eğrisel biçimler , büyük içbükey-dışbükey profiller , zengin silme takımları , kemer biçimleri , akant motifleri , 's ve c' kıvrımları , istiridye motifleri bu dönemde yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır (Bkz Bölüm 3.1). Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi'nin önemli iç mekan bezemelerinden olan çini kaplama giderek önemini kaybetmiş ve yerini yazı ve yazılı levha kullanımına bırakmıştır. Taşoyma bezemedeki mukarnas motifleri yerini , bu dönemin anlayışını yansıtan akant yaprakları motifleri ile , stilize bitki motiflerine bırakmıştır.

19.yüzyıl ile birlikte , 18.yüzyılda azalan çini kullanımının , giderek ortadan kalktığı görülmektedir. 19.yüzyıl camileri iç mekanlarının , geleneksel bezeme anlayışından uzak , Barok ve ampir üslubun etkisinde , vazo eğrisel formlar , kıvrık dallar , palmet , akant , yıldız ve girland motifleri ile oluştuğu görülebilir. Bu dönemde cami mekanındaki mihrap , minber ve vaaz kürsüleri de barok üsluplu bezemelerle şekillenmişlerdir (Bkz Bölüm 3.1). Yüzyılın ilerleyen döneminde Batılılaşmanın etkisinin artmasıyla bezeme anlayışının da giderek değiştiği , perde , pencere motifleri , manzara resimleri ve perspektif etkisinin görülmeye başlandığı söylenebilir. Yüzyılın son döneminde ise gelişen seçmeci üslubun etkisiyle , cami iç mekanları giderek , Klasik , oryantalist , gotik üslup gibi pek çok üslubun etkisiyle şekillenmeye başlamıştır (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 17).

17.yüzyıldan itibaren cami mekanlarının plan , cephe ve bezeme anlayışı açısından değiştiği görülmektedir. Bu anlamda aynı dönem aralığında , toplumsal ve mimari gelişmelere paralel

olarak , cami mekanlarının kentsel konum ve simgesel özelliklerindeki değişim de izlenebilmektedir.

Bu açıdan , 17.yüzyıl külliyesi padişah külliyesi ve valide ya da hanım sultan külliyesi olarak düşünülebilir. Bu yüzyılda padişah külliyesinin kentin silüetini değiştiren , kente hakim noktalarda inşa edildiğini , hanım sultan külliyesinin ise Üsküdar gibi gelişmekte olan , kentin merkezine uzak alanlarda , ya da kıyılarda inşa edildiği görülmektedir. 17.yüzyılda yapılan külliye inşaatlarının kent içinde büyük külliye için uygun konum ve büyüklükte arsanın bulunamamasından ötürü , mevcut alanları yeniden düzenleyerek ya da yıktırarak inşa edildiği görülmektedir (Bkz Bölüm 3.1) (Plan 4.1).

18.yüzyıl ile birlikte , suriçi İstanbul'da büyük ölçekli kentsel inşaatlar için kent silüetine hakim ve geniş alanların bulunamamasından ötürü bu dönemde cami ve külliye kentsel hayatın yoğun olduğu , ana akslar boyunca boş olan alanlarda inşa edilmişlerdir. 18.yüzyıl külliyesinin konumlanışları ve kent ile ilişkileri açısından giderek kent dokusuna uymaya çalıştıkları görülmektedir (Bkz Bölüm 3.1) (Plan 4.1). Bu dönemde , kentin surdışına doğru büyümesine paralel olarak , 17.yüzyıl ile başlayan kıyılar boyunca yerleşme eğilimi 18.yüzyılda giderek artmış ve artışa paralel olarak cami inşa faaliyeti de bu durumu izlemiştir (Bkz Şekil 2.2).

19.yüzyıl külliyesi genel olarak , saray ve kışlalar ile birlikte inşa edilen külliye ile konut alanlarındaki külliye olarak düşünülebilir. Bu dönemde konut alanları ve Kağıthane gibi mesire alanı olan yerlerde inşa edilen camiler , daha önceki dönemlerde bu bölgelerin ihtiyaçları ve nüfuslanması amacıyla yapılmış , mevcut camilerin yerlerinde yeniden inşa edilen yapılardır. Sadabad , Teşvikiye ve Cihangir Cami örneklerinde önceki yüzyıllarda kent dokusu içinde yer alan, mevcut camilerin 19.yüzyılda yeniden yaptırıldığı görülmektedir (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 12) , (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No: 15) , (Bkz Bölüm 3.1 Katalog No:18) (Plan 4.1).

Bu yüzyılda inşa edilen camilerin Boğaziçi'nin Avrupa tarafındaki kentsel gelişmeye paralel olarak , Beşiktaş ve kıyı kesimleri ile giderek tepelerde konumlandıkları görülebilir. Benzer şekilde , 19.yüzyıl camilerinin , kışla ve saray yapılarıyla olan yakınlıkları, kışlalar ve sarayların , camilerin kentsel konumlanışları için belirleyici olduklarını göstermektedir.

Selimiye Kışlası yanında inşa edilen Selimiye Cami ve Yıldız Sarayı yanında inşa edilen Yıldız Hamidiye Cami gibi örnekler cami mekanlarının giderek küçüldüğünü ve kışla ve saray gibi dönem yapılarının boyutları açısından ön plana çıktıklarını göstermektedir (Şekil 4.1) , (Şekil 4.2).

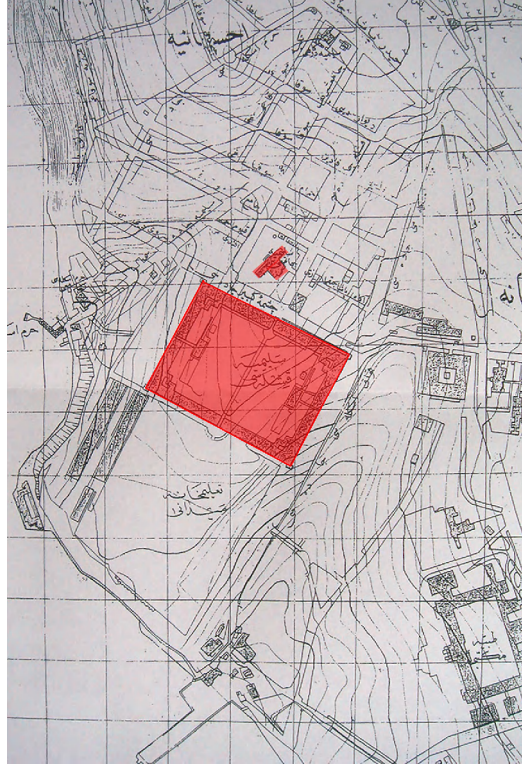
Bu açılardan 17.yüzyıldan 19.yüzyıla geçiş sürecinde yaşanan değişimlerin , cami mekanlarının plan , cephe ve bezeme gibi fiziksel özellikleri kadar , kentsel konum ve kent içindeki simgesel değerlerini de değiştirdikleri söylenebilir.

16.yüzyıl ve 17.yüzyıllarda devletin din eksenli egemenlik ve yönetim politikalarının kentsel simgesi olan cami ve külliyeler , kentsel mekanın belirleyici öğeleri olmuşlardır. Cami mekanları , 17.yüzyıl ve 18. yüzyılda barok ve rokoko üslupların etkisiyle geçirdiği biçimsel değişime karşın , kent içindeki simgesel değerini ve önemini korumuşlardır. Bu dönemde külliyeler ve onların odağını oluşturan camiler , Osmanlı kentinde egemenliğin ve manevi temsiliyetin en önemli aracıdır (Bkz Bölüm 3.5).

19.yüzyıl ile birlikte İstanbul'da caminin kentteki simgesel değeri yerini , yeni tipolojiler ve üsluplarla inşa edilen yapılara bırakmıştır. Reformcu sultanların getirmek istedikleri yeni düzeni temsil eden , kışla ve saray gibi yapılar yeni kentsel simgeler durumuna gelmiştir. Bu dönemde cami mekan boyutlarının 17.yüzyıldan itibaren giderek küçülmeye başladığı ve bu gelişmeler ile birlikte 19.yüzyılın sonunda camilerin , büyük ölçekli külliyeler yerine , kent içinde daha küçük ölçekli , kubbe çapı genellikle on beş metre olan bağımsız yapılara dönüştüğü söylenebilir (Çizelge 4.1) (Bkz Bölüm 3.5).

Bölüm 2.3'te belirtildiği üzere , giderek küçülen cami boyutlarının Sanayi Devrimi ve bozulan Osmanlı ekonomik durumu ile ilişkisi de düşünülmelidir. Sonraki yüzyıllarda ekonomi bozulup , fetih ve haraç yolları kapandıkça dini yapıların boyutları da küçülmüştür. 19.yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan yeni düzen ve yeni ekonomik koşulların camilerin kent içindeki konumları ve fiziksel özellikleri kadar boyut ve ölçeklerini de etkilediği söylenebilir.

Sonuç olarak , sınırları daralan imparatorlukta değişen siyasi yapı ile birlikte , içte ve dışta etkisini giderek kaybeden padişah , aynı zamanda halifenin , gücünü 17.yüzyılda olduğu gibi büyük ölçekli kentin vista noktalarında konumlanan camiler ile değil , özellikle Batı'nın da dikkatini çekebilecek kışla ve fabrika gibi yapılarla birlikte devletin siyasi gücünü gösterecek şekilde inşa ettirdiği görülmektedir. Bu anlamda 19.yüzyıla gelindiğinde , İstanbul'da camiler egemen gücün simgesini , cami mimarisinde kubbenin ve külliye'nin kente hakim konumu ve

Şekil 4.1 Selimiye Kışlası ve Selimiye Cami (Ramazanoğlu , 2003)

Şekil 4.2 Yıldız Sarayı ve Yıldız Hamidiye Cami (Kuban 2007)

boyutlarında arayan Klasik Dönem anlayışı yerine , kendini iç mekanda yoğun bezeme anlayışı ile ifade ettiği örneklere bırakmıştır. Cami mekanlarının 17.yüzyılda kent içindeki hakim konumları ve simgesel anlamının yerini , Batılılaşma sürecine giren toplumsal hayat ve mimari anlayışın etkisiyle , saray ve kışla yapılarının aldığı görülmektedir. Bu dönemde camilerin devletin gücünün tek simgesi olma özelliği ortadan kalkmış ve dinsel amaçlı cami inşası yerini , kışlalarla birlikte yerleşim alanlarına ve sarayların yakınında padişahın törensel vazifelerine hizmet etmesi amacıyla inşa edilen camilere bırakmıştır. 19.yüzyılda yapılan reformlar ve değişimler ile birlikte cami mekanının giderek , Osmanlı Devleti'nin tek kentsel simgesi olmaktan uzaklaştığı ve sivil mimari karakterli , tek kubbeli , küçük ölçekli , ikinci derecede kentsel simgeler durumuna geldiği söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Z., (1995), “Sultanahmet Külliyesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 7 : 55-61.
- Akın, N., (2002), 19.Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Arel, A., (1975), 18.yy İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Arlı, H., (1995), “Cihangir Cami”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 2 : 431-433.
- Akpolat, M.Servet., (1991), Fransız Kökenli Levanten Mimar A.Vallaury, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arseven, C., (1970), Türk Sanatı, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Aslanapa, O., (1986), Osmanlı Devri Mimarisi, İnkilap Yayınevi , İstanbul.
- Aslanapa, O., (2005), Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Arslan, N., (1992), Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Ataman, A., (2001), Bir Göz Yapıdan Külliye, Mimarlık Yayınları, İstanbul.
- Ateş. T., (1997), Siyasal Tarih, Der Yayınevi, İstanbul.
- Batur, A., (1995), “Dolmabahçe Cami” , Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 3 : 88-89.
- Batur, A., (1995), “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı” , Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, 4: 1038-1067.
- Batur, S., (1970), “Ondokuzuncu Yüzyılın Büyük Camilerinde Hünkar Mahfili Sorunu Üzerine”, Anadolu Sanatı Araştırmaları Dergisi, 2:97-124.
- Batur, S., (1995), “Sadabad Cami”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6 : 386-388.
- Batur, S., (1995), “Selimiye Cami”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6 : 512-515.
- Batur, S., (1995), “Teşvikiye Cami”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 7 : 257-258.
- Batur, S., (1995), “Yıldız Cami”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 7 : 514-515.
- Batur, S., (1995), “Mecidiye Cami”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 5 : 314-315.
- Batur, S., (1995), “Beylerbeyi Cami”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 2 : 203-205.
- Can. C., (1993), İstanbul’da 19.yüzyıl Batılı ve Levanten Mimarların Yapıları ve Koruma Sorunları, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Can, C., (1999),”Tanzimat ve Mimarlık”, Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, Uluslarüstü Bir Miras, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 130-137.
- Cerasi. M.M., (1999), Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu’nda 18. ve 19.Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Cezar, M., (2002), Osmanlı Başkenti İstanbul, Erol Kerim Aksoy Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Colonas, S.V., (1999), “Osmanlı İmparatorluğu kent Merkezlerinde Gayrimüslimler Tarafından Kamusal ve Özel Mekanların Oluşturulması: 19.yüzyıl Sonlarında İstanbul’da Rum Mimar ve Misyonerler”, Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, Uluslarüstü Bir Miras, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 372-379.
- Cümbüş, N., (1964), Nusretiye Cami Külliyesi, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi.

- Çelik, Z., (1998), 19.yy'da Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Çelik, G., (2000), İstanbul'da 19.Yüzyıl Abdülmecid Camileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çevik, U., (2001), Alexandre Vallauriy ve Yapıları Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çobanoğlu, V.A., (1995), "Çinili Külliyesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 2 : 519-522.
- Dabağyan, L.P., (2005), Türkiye Ermenileri Tarihi, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Demir, H. ve diğ., (1991), Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Fatih Müftülüğü Yayını, İstanbul.
- Denel, S., (1982), Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Dizdar, S.İrem., (1989), 19.yüzyıl Batı Etkili Osmanlı Mimarlığı Union Francaise ve A.Vallauriy Yapıları Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Eldem, E., Goffman, D. ve Masters, B., (2003), "İstanbul: İmparatorluk Payitahtından Periferileşmiş Bir Başkente" , Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,152-231.
- Erzen, J., (1996), Mimar Sinan Estetik Bir Analiz, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Erzen, J., (1988), "16.yy'da Sinan'ın İstanbul'u" , Yapı Dergisi, 83:32-34.
- Eyice, S., (1991), Ortaköy, Tarih Sosyal ve Mimari Doku, Dragon Yayınları, İstanbul.
- Eyice, S., (1995), "Ayazma Cami" , Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 1 : 471-472.
- Faroqhi, S., (2005), Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam , Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Goodwin, G., (1971), A History of Ottoman Architecture, Thames and Hudson, London.
- Göçek, M.F., (1999), Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü , Osmanlı Batılılaşması ve Toplumsal Değişme, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Gülersoy, Ç., (1990), Mavi Cami, Ana Basım, İstanbul.
- Gültekin, G., (1995), "Zeynep Sultan Cami ve Sıbyan Mektebi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 7 : 550-551.
- Işın, E., (1995), "19.yy'da Modernleşme ve Gündelik Hayat", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, 2: 538-563.
- İnalcık, H., (1973), The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600, Phoenix Yayınları, London.
- İnce, K., (1995), III.Selim-IV.Mustafa Ve II.Mahmud Dönemi (1789-1839) Osmanlı Cami ve Mescitleri Cilt I-II, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kayra, C., (1990), İstanbul Mekanlar ve Zamanlar, Ak Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D., (1954), Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme, Pulhan Matbası, İstanbul.
- Kuban, D., (1995), "Haseki Külliyesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 4 : 4-6.

- Kuban, D., (1995), "Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 4 : 43-46.
- Kuban, D., (1995), "Nuruosmaniye Külliyesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6 : 100-103.
- Kuban, D., (1995), "Yeni Cami Külliyesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 7 : 464-467.
- Kuban, D., (1996), İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye Ekonomik Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Kuban, D., (1997), Sinan'ın Sanatı ve Selimiye, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Kuban, D., (2007), Osmanlı Mimarisi, Yem Yayın, İstanbul.
- Kuran, A., (1986), Mimar Sinan, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Mantran, R., (1992), Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I , Osmanlı Devleti'nin Doğuşundan 19.yy'ın Sonuna, Adam Yayınevi, İstanbul.
- Merzi, S., (1999), Onsekizinci Yüzyıl ile Ondokuzuncu Yüzyıl Başlangıcında, Toplumsal Dönüşümün Işığında, Osmanlı Mimarlığı'ndan Seçilmiş Camilere İlişkin Gözlemler, Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Nayır, Z., (1975), Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmed Külliyesi ve Sonrası, 1609-1690, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Neftçi, A., (1999), "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Cami Mimarisinde Strüktür Analizi", Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, Uluslarüstü Bir Miras, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 137-142.
- Ortaylı, İ., (1999), İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ögel, S., (1989), "Sinan'ın Eserlerinde Süsleme ve Mimarinin Bütünlüğü", VI.Vakıf Haftası Kitabı , Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul, 347-360.
- Ögel, S., (1989), "19.yy'ın Sekizgen Camileri", Sanat Tarihinde Doğudan Batıya Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri, Sandoz Yayınları, İstanbul, 65-70.
- Ögel, S., (1992), "18.-19.yy Osmanlı Camilerinde Geleneksel Anlama Katkıları", Semavi Eyice Armağanı İstanbul Yazıları, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, İstanbul, 269-280.
- Öz, T., (1987), İstanbul Camileri I.Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öz, T., (1987), İstanbul Camileri II.Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özçay, M., (1985), "İstanbul Hamidiye Cami Yazı ve Levhaları" ,Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Özandes, E., (2001), Osmanlı'nın Son Başkenti İstanbul Geçmişten Fotoğraflar, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.
- Ramazanoğlu, G., (2003), Osmanlı Yenileşme Hareketleri İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı Cilt I-II., Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (yayınlanmamış), İstanbul.
- Sakaoğlu, N., (2005), Bu Mülkün Sultanları, 36 Osmanlı Padişahı, Oğlak Yayıncılık, İstanbul
- Sözen, M., (1975), Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sudalı, M., (1958), Hünkar Mahfilleri, Güven Basımevi, İstanbul.

- Suner, Y., (1995), “Nusretiye Cami” , Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 6 : 105-107.
- Tekeli. İ., (1996). “19.Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü” , Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,19-31.
- Tuğlacı, P., (1993), Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesinin Rolü, Yeni Çığır Kitabevi, İstanbul.
- Weber, M., (2003), Şehir-Modern Kentin Oluşumu, Bakış Yayınları, İstanbul
- Wiener. M., (2001), İstanbul’un Tarihsel Topografyası, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul
- Yenal, E.,(2000), Bir Kent İstanbul 101 Yapı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Yerasimos. S., (1996), “Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine”, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1-19.
- Yerasimos, S., (1999), “Osmanlı İstanbul’unun Kuruluşu”, Osmanlı Mimarlığının 7 Yüzyılı, Uluslarüstü Bir Miras, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul, 195-213.
- Yerasimos, S., (2002), Süleymaniye, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Yetişkin, N.A., (1999), “19.Yüzyıl Batılılaşma Döneminden Bir Görüntü:İstanbul’daki Kışla Yapıları, Afife Batur’a Armağan Mimarlık ve Sanat Tarihi Yazıları, Literatür Yayınları, İstanbul, 91-98.

İNTERNET KAYNAKLARI

- [1] www.wowturkey.com
- [2] www.cennetturkiye.org
- [3] www.gbg.bonet.se
- [4] www.tr.wikipedia.org
- [5] www.fotokritik.com
- [6] www.istanbul.edu.tr
- [7] www.beyoglubeyoglu.com
- [8] www.arkitera.com
- [9] www.muhteremlegeziye.com

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi	10.09.1081	
Doğum Yeri	İstanbul	
Ortaokul-Lise	1992-1999	Adile Mermerci Anadolu Lisesi
Lisans	1999-2005	Mimar Sinan Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	2006-	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı
Çalıştığı Kurumlar:	2007- 2005-2007 04/2004-12/2004	Enka İnşaat ve Sanayi A.Ş. Nokta Planlama Mimarlık İnş Ltd.Şti Fabrikart Membran ve Metal Yapılar Müh.İnş.Şti